

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

NÜKLEER SİLAHLARIN ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sait KÖYSÜREN

TEMMUZ – 2008

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

NÜKLEER SİLAHLARIN ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ

Sait KÖYSÜREN

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Uluslararası İlişkiler)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 17.06.2008

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 25.07.2008

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Mohammad ARAFAT

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdülkadir TOPAL

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Temmuz – 2008

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Nükleer silahların devletlerin askeri envanterleri içinde yer almaya başladıktan sonra ilk ve son kez kullanıldığı Hiroşima ve Nagasaki’de bıraktığı korkunç etkileri, bu silahların ne denli büyük bir caydırma aracı ve ne denli büyük bir tehlike olduklarını göstermiştir. Ortaya çıkışıyla birlikte ülkelerin tüm gündemini meşgul eden nükleer silahların; gücü, etkisi ve tesiri sahip olsun olmasın her devletin, her bölgenin, her kıtanın kısaca tüm dünyanın sorunu haline gelmiştir. Bu muhteşem ve bir o kadar da korkunç silahların devlet politikalarına, bölge politikalarına ve uluslararası politikalara etkileri de savaş alanlarına bıraktığı etki gibi ani ve kalıcı olmuş ve tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu’da da önemli sorunlara neden olmuştur.

Bu çalışmada nükleer silah ve nükleer silah teknolojilerinin, Ortadoğu’da oluşturulmaya çalışılan barışa yönelik sürece etkisi bölge dinamikleri ve nükleer aktörlerin etkileri dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek lisans tezimin oluşturulmasında yaptığı yardımlarla çalışmalarımı yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Mohammad ARAFAT’a teşekkür ederim. Ayrıca Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca değerli bilgilerinden yararlandığım hocalarım; Doç. Dr. Gökhan KOÇER’e, Doç. Dr. Yusuf AKSAR’a, Prof. Dr. Hayati AKTAŞ’a, Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN’a ve üzerimde emeği olan tüm hocalarım ile değerli yardımlardan dolayı sevgili kardeşim Alper Tolga BULUT’a teşekkür ederim.

Babam Ali Rıza KÖYSÜREN’e, annem Gülten KÖYSÜREN’e, kardeşlerime ve aileye yeni dahil olan yeğenim Nadire’ye varlıkları ve destekleri için teşekkürler...

Ankara, Temmuz 2008

Sait KÖYSÜREN

01. İçindekiler

	<u>Sayfa Nr.</u>
0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VI
03. Summary	VII
04. Tablolar Listesi	VIII
05. Kısaltmalar Listesi	IX
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER SİLAHLAR	5-54
10. Nükleer Teknolojinin Tarihçesi	7
100. Nükleer Teknoloji ve Nükleer Silahlar	9
101. Nükleer Silahların Teknolojik Özellikleri ve Gelişimi	11
11. Nükleer Silahların Yayılması	16
110. Nükleer Silahlanma Yarışı ve Soğuk Savaş	18
111. Nükleer Silahlara Sahip Olan Ülkeler ve Nükleer Kapasiteleri	24
12. Silahsızlanma Çalışmalarına Götüren Etkenler	33
120. Uluslararası Sistemdeki Değişmeler	33
121. Küba Krizi	36
122. Nükleer Teknolojide Geline Nokta “Karşılıklı Kesin Yok Oluş”	38
13. Silahsızlanma Yönünde Çalışmalar	40
130. Nükleer Silahlar Konusunda Faaliyet Gösteren Kuruluşlar	41
131. Nükleer Silahlarla İlgili Anlaşma ve Uygulamalar	42
132. Stratejik Silahların Sınırlandırılması ve İndirimi Görüşmeleri	46
133. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT), Etkinliği ve Son Durumu	51

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİ.....	55-64
20. Ortadoğu'da Barış Çabaları	58
200. Camp David Anlaşmaları ve İsrail – Mısır Barışı	59
201. Madrid Barış Konferansı	61
202. Oslo I ve Oslo II Anlaşmaları	61
203. Camp David Görüşmeleri ve Filistin-İsrail Sorununda Temel Başlıklar	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NÜKLEER SİLAHLARIN ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ	65-114
30. Ortadoğu ve Nükleer Teknolojinin Bölgedeki Tarihsel Süreci	65
300. Ortadoğu Ülkeleri ve Nükleer Silahlar	67
3000. Mısır	69
3001. Suriye	73
3002. Suudi Arabistan	75
3003. Irak	75
301. Süper Güçlerin Ortadoğu'daki Nükleer Sürece Etki ve Katkıları	79
31. Ortadoğu'da Nükleer Emelleri Tetikleyen İki Odak	84
310. İsrail	86
311. İran	91
32. Nükleer Silah Teknolojisinin Bölgedeki Geleceği	97
320. Ortadoğu'nun Nükleer Silahlardan Arındırılması ve Öneriler	100
3200. Ortadoğu'da Silahların Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik Çalışma Grubu (Arms Control and Regional Security in the Middle East – ACRS)	102
3201. Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu (Middle East Nuclear Weapon Free Zone – MENWFZ)	108
4. SONUÇ.....	115-119
YARARLANILAN KAYNAKLAR	120-129
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan ve savaşın sürdüğü dönemde başarıya ulaşan atomun parçalanması çalışmaları, dünyayı muhteşem bir güçle tanıştırmış ve insanlığın en önemli sorunlarından biri haline gelecek bir sürecide beraberinde getirmiştir. Bu dehşet verici enerjinin, askeri amaçlı olarak kullanılması için harcanan çaba ile çok geçmeden, nükleer silahlar insanlık tarihinin en ölümcül silahları olarak askeri cephaneliklerdeki yerini almıştır. Gerektirdiği teknoloji ve maliyetinin üst seviyede olmasına rağmen askeri cephaneliklerde yerini öylesine süratle almıştır ki, bu silahların sayıları kısa zamanda on binleri bulmuştur. Bu kontrolsüz artış ve yayılma özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu sistemin blok liderleri olan ABD ve SSCB'yi rahatsız etse de, yayılmanın önüne geçememişlerdir. Nükleer silahlar; ABD ve SSCB'nin ardından İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan ve İsrail'in de eline geçtikten sonra bu silahlar dünyanın tüm bölgelerinde bir sorun haline gelmiştir.

Nükleer silahların yayılmaları, uluslararası ortamda ve bu silahların buldukları bölgelerde var olan sorunların daha çetin bir hal almasına, tarafların daha uzlaşmaz ve çatışmacı olmalarına neden olmuş ve hem uluslararası hem de bölge barışında olumsuz etkilerini hissettirmiştir. İşte bu olumsuz etkilerin görüldüğü bir örnekte çalışmamızda incelenecek olan Ortadoğu'daki barış sürecidir. Ortadoğu devletlerinin gerek kendileri arasında var olan sorunları ve gerekse İsrail ile olan çatışmaları nedeniyle zaten yüksek olan tansiyon, nükleer silahların bölge ülkeleri arasında elde edilme çabalarıyla iyice yükselmektedir. Ortadoğu'da nükleer silah elde etme yönündeki bölge ülkelerinin çabaları ve bu çabalar sonucunda başarıya ulaşmış İsrail'in bölgede tek nükleer odak olarak ortaya çıkması, çoğunluğunu Arapların oluşturduğu, bölgenin diğer devletlerinin tepkisini çekmekte ve var olan sorunların daha da içinden çıkılmaz hale gelmesine neden olmaktadır. İşte bu çalışmada, nükleer silahların bölge devletlerinden İsrail'in elinde bulunması ve bazı bölge devletlerinin bu silahları elde etme yönünde çalışma yapmaları neticesinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle Ortadoğu'da tesis edilmek istenen barışın nasıl bir etkiye maruz kaldığı irdelenecektir.

03. Summary

The endeavor on the fragmentation of atom which started before the Second World War and continued during the war, have not only introduced a magnificent power to the world, but also brought a process which would become one of the most important problems of the mankind. Before long, by using this dreadful energy for military purposes, nuclear weapons took their places in the military arsenals. Although the technology and costs they require were very high, they proliferated very fast, and their number raised to ten thousands in a short time period. Although this uncontrolled proliferation bothered the US and USSR who were the bloc leaders of the bi-polar world, they could not stop this proliferation. After US and USSR, nuclear weapons, were acquired by UK, France, India, Pakistan and Israel, and they became a problem in all regions of the world.

With proliferation of the nuclear weapons, the problems hardened both in regional and international level and the parties of the problems became more intransigent and this caused negative effects both to the regional and international peace. One of these problems which is negatively effected by nuclear weapons is the peace process in Middle East is the subject of our study. The existing tension between the Middle East countries and Israel increases because of the efforts of the region countries for the acquisition of nuclear weapons. The efforts of the region countries for the acquisition of nuclear weapons and the fact that Israel is the only country to acquire nuclear energy, causes the reaction of the region countries, -who are mostly Arab countries-, and make the problems more complex. In this study, the effects of Israel's acquisition of nuclear weapons, and the efforts of region countries on acquiring nuclear technology, will be examined in contact with its influence on the Middle East peace process.

04. Tablo Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	ACRS Genel oturumları, Ara Toplantıları, Diğer Görüşme ve Aktiviteler.....	105
2	MENWFZ ve MEZFWMD Projelerine Dahil Olabilecek Muhtemel Aday Ülkelerin İlgili Anlaşmalardaki Durumları.....	113

05. Kısaltmalar Listesi

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletler
ACRS	: Arms Control and Regional Security in the Middle East – Ortadoğu’da Silahların Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik
BM	: Birleşmiş Milletler
ESCWA	: Economic and Social Commission for Western Asia – Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
IAEA	: International Atomic Energy Agency – Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
ICBM	: Inter Continental Ballistic Missilless – Kıtalararası Balistik Füzeler
MENWFZ	: Middle East Nuclear Weapon-Free Zone – Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu
MEZFWMD	: Middle East Zone Free of Weapons of Mass Destruction – Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Ortadoğu
MIRV	: Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle – Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füzeler
MW	: MegaWat
NATO	: North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT	: Treat on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını
NPTREC	: The NPT Review and Extension Conference – NPT Yineden Gözden Geçirme ve Genişleme Konferansında
NWFZ	: Nuclear Weapon Free Zone – Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge
SALT	: Strategic Arms Limitation Talks – Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri

SLBM	: Submarine Launched Ballistic Missiles – Deniz Altılarından Atılan Balistik Füzeler
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	: Strategic Arms Limitation Treaty – Stratejik Silahların İndirimi Anlaşması
UN	: United Nation
UNCTA	: United Nations Conference on Trade and Development – Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı
UNRWA	: United Nations Relief and Agency for Palestine Refugees in the Near East – Birleşmiş Milletler Yakın Doğu Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Örgütü
WMD	: Weapons of Mass Destruction – Kitle İmha Silahları

GİRİŞ

İnsanoğlunun sorunlarının çözümünde bazen ilk bazen de son seçenek olarak ortaya çıkan güç kullanımında, amaca ulaşma ve galip gelme isteği; savaş ve silahlanmayı geçmişten günümüze değin insanlığın bir arada görmeye alıştığı iki kavram olarak karşımıza çıkarmıştır. Öyle ki, insanlığın şahit olduğu savaşların hem öncesinde hem de sonrasında ağır silahlanma çabaları görülmüştür. Savaş öncesinde saldırgan tutum içerisindeki devletlerin aşırı silahlanma çalışmaları karşısında, olası hedef konumundaki devletler kendilerini savunmak için silahlanma yoluna gitmişlerdir. Savaş sonrası dönemde ise, ülkeler güvenliklerini sağlamak için yine silahlanma yolunu seçmişlerdir. Bu nedenle savaş ve silahlanma neredeyse ayrılmaz bir ikili olarak ortaya çıkmıştır.

Silahlanma eğiliminin temelinde yatan olası tehdit, tehlike ve saldırıları caydırma isteği, ülkelerin silahlanma çabalarını arttırmalarına neden olmaktadır. Silahlanarak mevcut düşmanlarından daha üstün bir güç haline gelip yönelebilecek tehditlere karşı verilecek cevabın şiddetini artırmak isteyen devletler, ellerindeki silahların tesirinin istedikleri etkiyi sağlamaları için tüm imkanlarıyla seferber olmuşlardır. İşte günümüzde devletlerin caydırıcılık yönündeki bu isteklerini yerine getirebilecek nitelikte olan nükleer silahlar devletlerin diğerine üstünlük sağlama ve düşmanlarına korku salarak kendini güvene alma politikaları çerçevesinde etkili bir politika aracı olarak ortaya çıkmış, geliştirilmiş ve yaygınlaşmıştır.

Bilim adamlarının yaptığı araştırma ve çalışmalar sonucu ortaya koydukları atom ve atom çekirdeği üzerindeki araştırmalar sonucunda insanlığa bir hediye(!) olarak sunulan atomun parçalanması işlemi, umulanın aksine insanlığın şu ana kadar karşılaştığı en tehlikeli silah olarak ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun hayatı daha kolay ve daha pratik hale getirme adına giriştiği birçok alandaki çalışmalar sonucu ortaya çıkan yeni buluş ve icatlar her zaman istenen amaçlara hizmet etmemiştir. Özellikle, askeri amaçlı olarak da kullanılacak buluşların, barışçıl amaçlı olarak insanlık yararına kullanılması yerine, yok etme ve yıkım gücünün ön plana çıkarılarak, insanlık için bir tehdit olarak kullanılması insanoğlunun genel eğilimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nükleer silahların ortaya çıkardığı dehşet verici güç ve yıkım, nükleer deneme sahaları dışında savaş alanlarında sadece II. Dünya Savaşı'nın sonunda Hiroşima ve Nagasaki'de görülmüş olsa da ortaya çıkardığı tablo bu silahların ne denli korkunç oldukları konusunda hiçbir şüphe bırakmamıştır. Hiroşima'ya atılan atom bombası 140.000 kişinin yok olmasına neden olurken, Nagasaki'ye atılan atom bombası ise 80.000 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır ki, bu rakamlara bu silahın devam eden etkileri nedeniyle ortaya çıkan sakat doğumlar ve rahatsızlıklar dahil değildir. Dahası, atılan nükleer silahın daha ilk nesil olması ve günümüz teknolojisiyle yapılan yeni nükleer silahlara oranla gayet ilkel sayılabileceği göz önünde bulundurulursa, yaptığı etkinin ne denli korkunç olduğunu saptamak mümkündür. Ayrıca II. Dünya Savaşında müttefik kuvvetlerin iki gün süreyle ve 1.400 bombardıman uçağıyla yaptığı saldırılar sonunda ise ölü ve yaralı olarak toplamda sadece 130.000 ile 200.000 kişiye zarar verilebilmiştir. Bu istatistiklere bakarak yapacağımız karşılaştırmada da açıkça görülüyor ki; bir tarafta, yüz binlerce kişilik zayıt için binlerce uçak, binlerce görevli, yüz binlerce patlayıcı gerekirken, diğer tarafta bu yüz binlerce kişilik zayıt sadece tek bir nükleer silah tarafından başarıyla(!) gerçekleştirilebilmektedir. Yani zahmetsizce istenilen hedefe maksimum tahribatı sağlayıp adeta hedefindeki bölgeyi haritadan silen nükleer silahlar düşmanı caydırmada ya da alt etmede kesin sonuç vererek üstünlüğünü kesin olarak kanıtlamıştır.

Hiroşima ve Nagasaki'de ortaya koyduğu müthiş yok etme gücüyle nükleer silahlar savaş alanlarının üstünlüğü tartışılmaz silahları olarak ortaya çıkmış, savaş ve savaş stratejilerini tamamen alt üst etmişlerdir. Tek bir hamleyle orduların, kocaman şehirlerin, hatta bölgelerin bütünüyle ortadan kaldırılmasını sağlayabilecek kapasitede olan bu silahlar, Carl Von Clausewitz'in "*Savaş, devamı olmayan, ani bir tek darbeden ibaret değildir.*" sözünü tamamıyla boşa çıkarabilecek duruma gelerek Clausewitz gibi düşünürlerin savunduğu savaş anlayışını alt üst eden birer yok edici haline gelmişlerdi.

Güçlerini kanıtladıkları II. Dünya Savaşıyla birlikte dünyanın en dehşetli silahları haline gelen ve günümüzde de bu unvanını devam ettiren nükleer silahlar, ortaya çıktıkları günden beri dehşet verici gücünün yarattığı etkiler nedeniyle hem tüm dünyanın korkulu rüyası haline gelmiş hem de böylesine büyük bir güce sahip olmanın çekiciliğiyle devletleri peşinden sürüklemiştir. ABD ve ardından SSCB'nin nükleer silahları askeri

envanterleri arasına katmalarından sonra nükleer silahların stratejik önemlerini kavrayan diğer ülkelerde bu silahları elde etmek için harekete geçmişler ve kısa süre sonra arka arkaya İngiltere, Fransa ve Çin nükleer silahlara sahip olan ülkeler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu devletlerin haricinde nükleer silahlara yönelik anlaşmalara taraf olmadan pratikte illegal olarak bu silahlara sahip olan, Hindistan, Pakistan ve İsrail'in bu teknolojiyi elde etmesiyle birlikte, her kıtayı, her bölgeyi ve dolayısıyla dünyayı ilgilendiren bir nükleer silah tehlikesi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, bu ülkelerin dışında nükleer silah edinme yolunda çaba gösteren veya amaç edinen ülkeler nedeniyle, nükleer silahlanma giderek daha da büyüyen bir tehlike halini almaktadır.

Nükleer silahların tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da bulunan devletler tarafından da etkisinin fark edilmesi ve bu devletlerin söz konusu silahları elde etme yönünde çabalara girişmeleri çok sürmemiştir. Böylece nükleer silahlanma girişimine başlayan devletler arasında bölgede bir yarış başlamıştır. Bu silahlanma yarışı tüm dünyadaki diğer benzerleri gibi teknolojik destek ve rakiplerin baskıları gibi sorunlar yaşamışsa da benzerlerinden daha sıkıntılı sorunlara neden olmuştur. Ortadoğu'daki nükleer silahlanmaya yönelik bu girişimler sonucu ortaya çıkan çatışmaları daha çetin ve içinden çıkılmaz kılan ise bölge ülkelerinden bazılarının hem birbirleriyle giriştikleri liderlik yarışı hem de bölgenin çoğunluğunu oluşturan Arap devletleri ile İsrail arasında ortaya çıkan iki kutuptur. Zaten Arap devletlerinin kendi aralarında mevcut olan birçok sorunun yarattığı stresli ortama, bölgede İsrail devletinin kurulmasıyla başlayan bir Arap – İsrail bölünmesinin ve savaşın da eklenmesiyle Ortadoğu patlamaya hazır bir bomba haline gelmiş ve bölge temelinde başlayan çatışmalar tüm dünyayı etkileyen düzeylere ulaşmıştır. Bu ortama, gerek Arap devletlerinin gerekse İsrail'in nükleer teknoloji edinme yönündeki çabaları da eklenince bölgenin tansiyonu hat safhaya yükselmiştir.

Nükleer silahların, Ortadoğu'da özellikle Arap – İsrail cephesinden herhangi birinin eline geçme fikri iki grubun tahammül edemeyeceği konular olarak ortaya çıkmış ve bu konu bölgenin en önemli gündemini oluşturmuştur. Ayrıca Arap devletlerinin kendileri arasında da sorunlara neden olan nükleer silah edinme çabaları bölgede ortaya çıkan çatışmaların her zaman en önemli sebepleri arasında yerini almış ve bölge ülkeleri arasında, bölgenin ve dönemin özellikleri nedeniyle uluslararası ortamın tamamını ilgilendiren çatışma ve tartışmalara sahne olmuştur.

Nükleer silahların Ortadoğu'daki devletler tarafından elde edilmesi yönünde eğilim ve çabaların ortaya çıkmasından sonra bu konu çatışmaların ve anlaşmazlıkların kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki, nükleer silahları bölgenin tek sorunu olarak ortaya koyup, barışın önünde duran yegâne engelmış gibi görmek büyük bir yanılgı olacaktır. Çünkü Ortadoğu'da, gerek bölgedeki Arap devletleri arasında var olan sınır sorunları, liderlik mücadeleleri, mezhep çatışmaları gibi problemler ve gerekse 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan ve bölgenin en önemli sorunu haline gelen Filistin meselesi gibi birçok anlaşmazlık alanı bulunmaktadır. Bu yüzden bölge barışının tesis edilmesi üzerinde tek engelin nükleer silahlar olarak algılanması hataya neden olacaktır. Fakat Ortadoğu'da barışın tesis edilmesi yönündeki çok taraflı çalışma ve müzakerelerde her zaman sorunların öncelikle kilitlendiği ve çıkmaza girdiği nokta nükleer silahlar olarak karşımıza çıkmakta ve anlaşmazlığın ana sebebi olarak görülmektedir. İşte bu nedenle Ortadoğu'da barışın tesisi çabalarında önemli etkiye sahip olan nükleer silahlar, çalışmamızda ayrıntılarıyla incelenerek Ortadoğu barışına etkileri değerlendirilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle, nükleer silahların güçlerinin nasıl oluştuğunun anlaşılması için nükleer silah teknolojisi hakkında genel bilgi verildikten sonra nükleer silahların ortaya çıkışına değinilecek, ardından nükleer silahların yayılması ve bu silahlara sahip olan ülkelere ve kapasitelerine yer verilecektir. Bu bağlamda, nükleer silahların dünyada daha fazla yayılmaması için yapılan çalışmalar ve yetkilileri bu çalışmalara yönelten sebeplere değinilecek ve nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik kuruluş ve rejimler ele alınacaktır. İkinci bölümde, Ortadoğu bölgesi sınırları belirlenip, tanımlanarak, Ortadoğu barış süreci kısaca özetlenmeye çalışılacaktır. Ardından üçüncü bölümde, nükleer silahların Ortadoğu barış sürecine etkisi üzerinde durulacaktır. Bunun için, bölge devletlerinin nükleer silah edinme çabasının tarihçesi ele alınacak ve bu bağlamda, Ortadoğu'da nükleer teknolojilerin yayılmasına yardımcı olan, bölge dışı nükleer tedarikçilerin bu süreçteki etkilerine değinilecek ve bölgede nükleer emelleri bakımından göze batan iki ülke olan İsrail ve İran üzerinde durulacaktır. Son olarak da, bölgede nükleer silahların geleceğine yönelik öneri ve çalışmalara değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜKLEER SİLAHLAR

Nükleer enerji, hiç kuşkusuz yirminci yüzyıla damgasını vurmuş enerji türlerinden biridir. İnsanlık tarihi için çok önemli bir keşif olan atomun parçalanması yönünde çalışmalar II. Dünya savaşı öncesine kadar uzanmaktadır. Başlangıçta birbiriyle alakalı görünmeyen bilimsel araştırmalar daha sonra farklı bilim adamları tarafından bir araya getirilerek, dünya dengelerini altüst eden ve yeni enerji açılımları sağlayan bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Atomun parçalanması çalışmalarının başladığı II. Dünya Savaşı öncesi tarihlerde yapılan araştırmalarda, bilinmeyi öğrenme isteğiyle çıktıkları yolda insanlığı ne denli dehşet verici bir güçle tanıştıracaklarından haberdar olmayan bilim adamları, bu deneylerin sonucuna ulaşıp durumun vahametini anladıklarında ise çok geçti. Tabii ki, yapılan bu araştırmalar ve deneyler insanlık yararına yapılmış ve bilim adamları bu sonuçların eğer olumlu olarak kullanılırsa insanlık için çok yararlı ve faydalı olacaklarından da emindi. Fakat gerek atomun bölünmesi çalışmalarına başladığı dönemde uluslararası konjonktürün çatışma ve savaş safhasında olması, gerekse ortaya çıkan enerjinin büyüklüğü yanında bu enerjinin yıkımının da en az enerjinin kendi kadar muazzam olması genel olarak akıllara bu buluşun askeri amaçlı olarak kullanılma olasılığını getirmiştir. Hatta nükleer enerjinin askeri amaçla kullanılması fikri, bilim adamlarının araştırma sonuçlarını alır almaz aklına gelen ilk şey olduğu söylenebilir.

Ünlü bilim adamı Albert Einstein: *“İki şey sonsuzdur: insanlığın aptallığı ve kâinat. Ama ikincisinden o kadar emin değilim...”*¹ sözüyle insanlık için bu denli radikal bir saptamada bulunmasına rağmen, insanlığa kendi sonunu getirecek kadar güçlü olan nükleer silahları sunmaktan da geri durmamıştır. Einstein atomun parçalanması sonucu ortaya çıkan enerjinin silah amaçlı kullanılması çalışmalarında direkt olarak bulunmuş

---

¹ Albert Einstein'ın sözleri için bkz. http://www.quotationpage.com/quotes/Albert_Einstein/ (28.04.2008).

hatta ABD hükümetini yönlendirmiş ve harekete geçirmiştir. Üstelik bu gücün bir silah olarak kullanılabileceği fikrine de ilham kaynağı olmuştur (DİKBAŞ, 2006, s.211).

Her ne kadar bugün atom ve nükleer kavramları akıllara; atom bombaları, toplu yıkım ve ölümler gibi olumsuz örnekler getirse de, aslında bu unsurların insanoğlunun enerji, tıp, güvenlik ve bilimsel araştırmalardaki gerekliliği bakımından önemli bir faktör olduğunu da unutmamak gerekir. Ayrıca, bu buluşun mutlak bir şekilde ortaya çıkacağı ve insanoğlunun her halükarda nükleer enerjiyle bir gün tanışacağı, hatta ileride daha dehşet verici buluşlarla karşılaşılacağı unutulmamalıdır. Bunun gibi bir buluşu insanlığın menfaatine kullanıp kullanmamak yine insanoğlunun tercihi olduğundan böyle bir güç sırf yok etme amaçlı kullanılıyor diye bu buluşu ortaya çıkaran bilim adamlarını suçlamak anlamsız olacaktır. Burada günümüz ünlü fizikçilerinden Stephen Hawking'in "*Atom bombası için Einstein'ı suçlamak, yerçekimi nedeniyle düşen uçaklar yüzünden Newton'u suçlamaya benzer*"² sözünü hatırlatarak durumun bilim çevresiyle alakalı olmayıp insanoğlunun hırs ve istekleriyle alakalı olduğunu belirtmek gerekir.

Atom çekirdeğinin parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan enerjinin kullanılmasıyla ilgili çalışmalar iki yönde devam etmiştir. Başlangıçta atomun bölünmesiyle ortaya çıkan nükleer enerjiyi kontrol altına alarak bu enerjiyi kullanmak ve yararlanmak amacı çerçevesinde gelişen çalışmalar daha sonra ise, ortaya çıkan enerjinin büyüklüğü ve etkinliği nedeniyle askeri amaçlı olarak da kullanılması düşüncesiyle hız kazanmıştır.

Bu bağlamda, ilk olarak atom çekirdeğinin parçalanmasıyla ortaya çıkan çekirdek enerjisinin ya da nükleer enerjinin³ kontrol edilerek kullanılmasını hedefleyen çalışmalara kısaca değinilecek ve bu enerjinin bir silah haline getirilmesi ile ilgili çalışmaların tarihi geçmişine bakılacaktır.

² Stephen Hawking'in sözleri için bkz. http://www.quotationspage.com/quotes/Stephen_Hawking/ (28.04.2008).

³ Nükleer terimi, "nucleus – nüve, çekirdek, öz" kelimesinden gelir ve İngilizce "nuclear" çekirdekle ilgili, çekirdeksel anlamında kullanılır. Yani nükleer enerji, çekirdek enerjisi anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Atmaca ve Talha Zafer, "Yeni Bir Dünya Doğuyor", Modern Fiziğe Giriş, Gökhan Atmaca (ed.), (Ağustos 2007), Kuark Bilim Topluluğu, Cilt 1, s. 2–41.

10. Nükleer Teknolojinin Tarihçesi

Nükleer teknolojinin çıkış noktası maddenin en küçük yapı taşı olan atomlardır. Atomun çekirdeğini oluşturan nötron ve protonlar ile çekirdek etrafındaki elektronlar üzerinde yapılan bir takım işlemler sonucu bazı tepkimeler ortaya çıkmıştır. Bu tepkimelerde atomun tam ortasında bulunan, nötron ve protonlardan oluşan atom çekirdeği değişikliğe uğrar ve bu tür bir tepkime sırasında atom kütesinin bir bölümü enerjiye dönüşür ki, bu tepkimeye nükleer tepkime ya da çekirdeksel tepkime denir. Nükleer tepkimede, herhangi bir kimyasal tepkimede açığa çıkabilecek olanın milyonlarca katı kadar enerji açığa çıkar ve kimyasal tepkimeden farklı olarak, bir element bir başka elemente dönüşür (ALTIN, 2003, s.46).

İki tür nükleer tepkime vardır. Bunlar, atomun çekirdeğinin nötron bombardımanı sonunda parçalanması anlamına gelen “*fission*” yani *fisyon (Nükleer çekirdek bölünmesi – Nükleer fisyon)* ve atomların birleşmesi anlamına gelen “*fusion*” yani *füzyon (Nükleer çekirdek kaynaşması – Nükleer füzyon)*dur (FREEDMAN, 2003, s.13–14).

Kısaca tanımlamak gerekirse, atomun çekirdeğinin nötron bombardımanına maruz bırakılması ile sağlanan çekirdek bölünmesi yani nükleer fisyon veya gerekli ortamın sağlanarak iki hafif atom çekirdeğinin birleşmesi yani nükleer füzyon sonucunda oluşan reaksiyon, ortaya nükleer enerji dediğimiz atom çekirdeği enerjisini çıkarır. İkinci reaksiyon tipi olan füzyon (*fusion*) için hafif atomlar olan Döteryum ve Tritiyum gibi çekirdek ağırlıkları az olan ve kararlı olmayan çekirdek yapısına sahip atomlar gerekmektedir. Burada iki atomun birleşmesi için gerekli olan şey çok yüksek sıcaklıktır ki, bu sıcaklıkta atom çekirdeğinin parçalanması yani fisyon sonucunda ortaya çıkan ısı enerjisi kadardır (ATMACA – ZAFER, 2007, s.16). Yani bir füzyon için bir fisyon gerekmektedir ve doğal olarak çekirdeğin kaynaşması çalışmaları fisyon çalışmalarından çok sonra ortaya çıkmıştır. 1980’lerde uygulama alanı bulan bu reaksiyon tipi fisyon reaksiyonuna oranla daha zor ve zahmetli bir işlem gerektirir (PAJAK, 1982, s.6–10).

Fisyonun gerçekleşebilmesi için atom çekirdeği bölünebilen bir element gerekmektedir. Çünkü nükleer fisyonunda, serbest bir nötronla çarpışma sonucu atom çekirdeği çeşitli parçacıklara ayrılır. Uranyum ya da plütonyum gibi bazı atomların çekirdekleri, nötron

bombardımanına tutulduklarında patlamakta ve bu çekirdeklerden çok daha küçük kütleli, sayılamayacak kadar çok tanecik vererek parçalanmaktadır. Doğada saf olarak bulunan tek bölünebilir element *uranyumdur*. Bu nedenle “sarı kek” olarak da bilinen uranyum nükleer enerji için önemli bir hammaddedir (ALTIN, 2003, s.47).

Nükleer enerjinin temeli olan fisyon tepkimesini meydana getiren ve atom çekirdeğinin içinde bulunan parçacıklardan olan “nötron”, James Chadwick tarafından 1932 yılında keşfedilmiştir. Fisyon enerjisi ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar ise Otto Hahn, Lise Meitner, Leo Szilard, Enrico Fermi, Niels Bohr, Fritz Strassman, Albert Einstein gibi bilim adamları tarafından başlatılmıştır (ATMACA – ZAFER, 2007, s.15).

1938’de Almanya’da Otto Hahn ve Fritz Strassman radyum ve berilyum içeren bir kaynaktan uranyumu nötronlarla bombaladıklarında Baryum-56 gibi daha hafif elementler bulunca şaşırılmışlar ve bu çalışmalarını göstermek için Nazi Almanya’sından kaçarak bu sonuçları, Avustralyalı bilim adamı Lise Meitner’e götürmüşlerdi (ATMACA – ZAFER, 2007, s.16).

Otto Hahn, Almanya’nın hızla silahlandığı ve dünyanın yeni bir savaşa sürüklendiği bu dönemde, buluşunun gücünü de hesaba katarak Nazi Almanya’sı elinde ne denli ölümcül olacağını düşünmüş ve bu buluşunu herkesten saklamaya çalışmıştır. Hatta Otto Hahn bu sonuçların Hitler’in eline geçmesinden o kadar korkuyordu ki bu korkusunu şöyle dile getiriyordu: “*Şayet, Führer buluşum hakkında bilgi sahibi olursa kendimi öldürürüm.*” Fakat bu arada çalışma arkadaşı olan Yahudi asıllı fizik profesörü olan Lise Meitner zaman kaybetmeden bu buluşun sırlarını ABD’deki Columbia Üniversitesinde görevli bir başka Yahudi asıllı fizik profesörü olan Leo Szilard’a ulaştırmayı başarmıştı (DABAĞYAN, 2004, s.292).

Bu konuda çalışma yapan diğer bilim adamı da İtalyan asıllı fizikçi Enrico Fermi’dir. Fermi de Roma’da yaptığı deneyler sonucu nötronların çoğu atom türünü bölebileceğini bulmuştu. Uranyum nötronlarla bombalandığında beklediği elementler yerine uranyumdan daha fazla hafif atomlar ortaya çıktığını fark eden Fermi bu reaksiyonun devamlılığının sağlanması yönünde çalışmalar yapmaya başladı ve bu konuda çalışan diğer bilim adamlarıyla kontrollü bir ortamda kendini uzun bir süre canlı tutabilecek zincirleme

reaksiyon olasılığını araştırdı. Çünkü bu reaksiyon sonucu atom daha büyük bir enerji ortaya çıkararak bölünüyordu. Bu çerçevede Otto Hahn'ın sırlarını Lise Meitner yardımıyla edinen Leo Szilard ile temasa geçip bu konudaki çalışmalarını ABD'de birlikte yürütmeye başladılar. Enrico Fermi ve Leo Szilard 1941'de zincirleme uranyum reaksiyonuna uygun bir reaktör tasarlamayı başardılar ve 1942'de Fermi ve ekibi Chicago Üniversitesi'nde bir araya gelerek tasarlanan Chicago-1 adlı reaktörün çalıştırılması için uğraş verdiler. 20 Aralık 1942'de Chicago'da Enrico Fermi ve ekibi deneysel anlamda ilk nükleer reaktörü, Chicago Üniversitesi'nde çalıştırılmış oldu ve böylelikle dünya nükleer çağa adımını atmış oldu (GOTTFRIED, 1999, s.28-52).

Buraya kadar aktarılanlar, atom çekirdeği enerjisinin bir reaktör yardımıyla kontrollü bir biçimde bölünmesi sonucunda ortaya çıkan enerjinin kullanılması mantığıyla hareket edilen çalışmalardı. Bir diğer durum ise, reaksiyonlar sonucunda ortaya çıkan enerjinin askeri amaçlı olarak kullanılmasını sağlayan çalışmalardır.

100. Nükleer Teknoloji ve Nükleer Silahlar

Başlangıçta yapılan çalışmalarda atom çekirdeğinin bölünmesinden ortaya çıkan nükleer enerjinin kontrolü üzerine kurulan araştırma yöntemleri, ortaya çıkan gücün savaş alanlarında ne muazzam bir silah olacağı fikrini akıllara getirmiştir. Aslında nükleer enerjinin kontrollü bir şekilde değil de, serbest bir şekilde patlaması mantığından başka birşey olmaması, nükleer silahların ortaya çıkış çalışmalarını daha kolay bir hale getirdiği söylenebilir. Çünkü bu büyük gücü kontrol altına alacak bir sistem olan reaktörleri hazırlamak, atomun serbest patlamasını sağlayacak bir düzeneği oluşturmaktan çok daha zor, karmaşık ve maliyetli bir işlemdi. Ayrıca araştırmanın sonuçlarının ortaya çıkıp yayıldığı dönemin II. Dünya Savaşı yılları olması, bu çalışmanın silah olarak kullanılmasının idari, askeri çevreler ve hatta bilim adamları için ilk akla gelen seçenek olmasına neden olmuştur. İşte tüm bu nedenlerden dolayıdır ki, atomun ve nükleer enerjinin nükleer silah olarak anılmasını sağlayan çalışmalar hızlanmış ve ardı ardına yapılan deneylerle dünya bu silahlarla tanışmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Otto Hahn'm saklamaya çalıştığı bu müthiş enerjinin, deney sonuçlarının çalışma arkadaşı Lise Meitner tarafından ABD'deki Columbia

Üniversitesi'nde görevli fizik profesörü Leo Szilard'a ulaştırıldıktan hemen sonra bu konuda Amerikalı bilim adamları çalışmalara başlamıştır. Leo Szilard, Enrico Fermi'yi de çalışma grubuna dahil ederek başladığı araştırmalar sonucunda atomun çekirdek bölünmesinin sürekliliğini sağlayan zincirleme reaksiyonu oluşturabilen ilk nükleer reaktörü çalıştırmayı başardıklarında, projeyi yakından takip eden ve destekleyen Albert Einstein ortaya çıkan enerjinin büyüklüğünün ve muhteşemliğinin farkına vararak hemen harekete geçmiştir (GOTTFRIED, 1999, s.32–40).

Einstein uranyumun bölünmesi sonucu ortaya çıkan bu muazzam güce hayran kalmış ve Nazi Almanya'sından aldığı duyumlara da dayanarak bu gücün ne denli dehşet verici bir yok etme aracı olarak kullanılabileceği fikrini ilk olarak akıllara getiren kişi olmuştur. Bu durumu, 1939 yılında dönemin ABD başkanı Franklin Delano Roosevelt'e yazdığı mektupla paylaşan Einstein, durumun önemini belirterek bu çalışmaların önemini vurgulamış ve ABD başkanını uyarmıştır.⁴ Albert Einstein ABD başkanı Roosevelt'e yazdığı mektubunda durumu şöyle ifade etmekteydi: *“Sayın Başkan, Enrico Fermi ve Leo Szilard'ın çalışmaları uranyumun yakın gelecekte önemli bir enerji kaynağı olabileceğine beni inandırmıştır. Bu buluş çok kudretli bombaların yapımına yol açabilir. Nazilerin bu konuda çalışmaları olduğu hakkında elimde bilgiler var. ABD onlardan önce davranmak zorundadır. Aksi halde medeniyet yok olacaktır...”* (DİKBAŞ, 2006, s.211–212). Albert Einstein başkana gönderdiği bu mektupla kudretli diye tabir ettiği gücün önemli bir enerji kaynağı olmasının yanı sıra askeri amaçlı olarak kullanılabileceği yönünde yol gösterici olmuş ve Nazi Almanya'sının konuyla ilgili çalışmalarını ileri sürerek projenin bir bomba meydana getirilmesi yönünde hızlanması gerektiği fikrini vermiştir. İşte bundan sonra projeye alınan destekle birlikte ABD'de çalışma merkezleri oluşturulmuş ve bir nükleer bomba yapımı konusuna yoğunlaşmıştır.

İşte bu uyarı ve ikazlar sonucunda başlatılan araştırmaların ardından insanlık nükleer silahlarla ilk olarak II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin öncülüğünde İngiltere ve Kanada'nın da katıldığı *Manhattan Projesi*⁵ sonucu 16 Temmuz 1945 yılında tanışmıştır. Manhattan Projesinin asıl amacı Einstein'ın uyarıları ve diğer kaynaklardan elde edilen

⁴ Albert Einstein'ın ABD başkanı Roosevelt'e konuyla ilgili yazdığı mektubun orijinal tam metni ve diğer mektupları için bkz. <http://hypertextbook.com/eworld/einstein.shtml> (22.05.2008).

⁵ F. G Gosling, *The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb*, Department of Energy History Division, Washington, (January 1999), s.1–62.

Nazi Almanya'sının atom üzerine yapılan çalışmalarının ABD tarafından duyulması sonucunda Almanlardan daha önce bunu başarmak olarak tanımlanabilir. İşte bu amaç doğrultusunda bir taraftan nükleer enerjiyi kullanma yönünde reaktör çalışmaları Leo Szilard, Enrico Fermi ve diğer bilim adamları tarafından devam ederken yine bir Alman Yahudisi olan teorik fizikçi J. Robert Oppenheimer⁶ nükleer enerjiyi bir silah olarak kullanma amacıyla yapılan çalışmalar için görevlendirilmiştir (GOSLING, 1999, s.5–45).

Robert Oppenheimer'in başında olduğu ekip Manhattan Projesini başarıya ulaştırmış ve 16 Temmuz 1945 tarihinde *Trinity*⁷ adı verilen denemeyi yaparak dünyanın ilk nükleer bombası *New Mexico* eyaletinin *Alamogordo* kenti yakınlarında patlatılmıştır. Daha sonra da ülkelerin ardı ardına yaptığı denemelerle 1949'de Sovyetler Birliği, 1952'de İngiltere, 1960'da Fransa ve 1964'de Çin'de bu silahlara sahip olmuş ve daha sonra hidrojen bombasının da denenmesiyle bu silahlar daha da geliştirilmiş ve sayısı artmıştır. Bu ülkelerden sonra da 1974'te Hindistan nükleer denemelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Pakistan da hemen nükleer araştırmalara başlamış ve o da 1998'de ardı ardına denemeler yaparak bu silahlara sahip olanlar arasına adını yazdırmıştır (GERGER, 1984, s.50–60).

101. Nükleer Silahların Teknolojik Özellikleri ve Gelişimi

Bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmelerin ürünü olan kitle imha silahları karşısında insanlığın, daha doğru bir deyişle dünyadaki yaşamın nasıl bir tehdit altında olduğunu anlamak için önce tanımlardan başlamak gereklidir. Burada insanlık yerine tüm dünyadaki yaşam denilmesinin sebebi bir yerde patlatılan bir nükleer bombanın sadece insanları etkilemekle kalmayıp oradaki her şeyi (canlı-cansız) tahrip ettikten sonra, burada yıllarca tüm canlı türlerine yaşam imkânı tanımamasıdır.⁸

⁶ J. Robert Oppenheimer 1888 yılında Almanya'dan ABD'ye göç etmiş bir Alman Yahudisidir. Manhattan Projesinde etkin rol oynadığından "atom bombasının babası" olarak bilinir. Daha sonra ABD Atom Enerji Komisyonunda (US Atomic Energy Commission) danışman olarak görev yapmıştır. Ayrıca Kaliforniya Üniversitesinin kurucu başkanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. David C. Cassidy, J. Robert Oppenheimer: And the American Century, Pi Press, New York, 2005.

⁷ Hristiyan inancında teslis üçlüsüdür; baba, oğul ve kutsal ruhu ifade etmek için kullanılır.

⁸ Burada ilginç bir duruma değinmek gerekir. Nükleer bombanın etkilerinden tüm canlıların zarar gördüğü belirtilmiştir. Bu durumun bir istisnası hamam böcekleridir. Nükleer silahların ne radyoaktif kalıntıları ne de radyasyon serpintileri bu böceği etkilememektedir. Bu durum birçok araştırmacı tarafından incelenmektedir. Konuyla ilgili araştırmalar için bkz. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/canlilar/animalia/omurgasiz/2bilateria/1protostomia/blattoptera.htm>, (5 Ocak 2006).

Nükleer silahlar, kitle imha silahları kapsamında sayıldığından, hatta etkisi ve tahrip gücü bakımından kitle imha silahları listesinde kimyasal ve biyolojik silahların üzerinde birinci sırada yer aldığından ilk olarak kitle imha silahlarının tanımıyla başlayıp daha sonra nükleer silahları ayrıntılı olarak incelemek gerekir.

Kitle İmha Silahları ya da İngilizce adıyla Weapons of Mass Destruction (WMD); konvansiyonel silahlara göre çok daha fazla tahribat yapabilen ve çok daha fazla sayıda insan ve canlının ölümüne yol açan nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar ve bunları taşıma kabiliyeti olan füzelerin ortak tanımıdır.⁹ Yapılan birçok tanımda hemen hemen bu tanımın içindeki hususlar yer almaktadır. Örneğin ABD tarafından Aralık 1997 yılında yapılan “Transforming Defense, National Security in the 21th Century” konulu panele ait raporun sözlük kısmında ise kitle imha silahları şu şekilde tarif edilmektedir. “*Kitle imha silahları, genellikle kimyasal, biyolojik, nükleer silahlar ve bunları taşıma kabiliyeti olan füzeleri ifade eder. Bazı durumlarda radyolojik silahlar da dahil edilir*” (ERDURMAZ, 2003, s.27). Yapılan bu tanım Birleşmiş Milletler’in yapmış olduğu tanımla da paralellik içermektedir. Yani bu silahların kendileri ve bunları taşıma kabiliyeti olan füzeler ve radyolojik silahlar da kitle imha silahları kapsamı içinde değerlendirilir.

Nükleer silah; atom çekirdeğinin, *fisyon* (fission), *füzyon* (fusion) veya her ikisinin karışımıyla oluşan bir reaksiyon sonunda enerji açığa çıkartması ile meydana gelen infilakı yaratan her türlü silaha verilen addır. Bunlardan *Atom Bombası* olarak bilinen ve atom çekirdeğinin nötron bombardımanına maruz bırakılarak parçalanması sonucunda ortaya çıkan enerjinin değerlendirilmesi temeline dayanan fisyon (fission) bombası, ilk olarak yukarıda da bahsedildiği gibi 16 Temmuz 1945 tarihinde, ABD’nin Alamogordo çölünde denenmiştir. ABD’nin II. Dünya Savaşında 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde Japonya’nın teslim olmasını sağlamak amacı ile *Hiroşima* ve *Nagasaki* şehirlerine attığı bombalar bu türden *fisyon* yani *atom* bombalarıydı (ALTIN, 2003, s.37–40).

Günümüzde *Hidrojen Bombası* veya *Termonükleer* bomba olarak bilinen füzyon (fusion) bombası ise, atom bombasının aksine, çekirdeğin birleşmesi sırasında ortaya çıkan çok yüksek derecelerdeki ısıdan yararlanılması temeline dayanmaktadır. Bu fiziksel olayın gerçekleşebilmesi için ise oldukça yüksek derecede ısı gerekmektedir. Bu nedenle bir

⁹ Kitle imha silahları için yapılan tanımlar için bkz: <http://debate.uvm.edu/wmd2002/020a.htm>, (28.03.2008).

füzyon olayının gerçekleşebilmesi, yani bir hidrojen bombasının patlatılabilmesi için, önce bir atom bombasının patlatılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu özelliğiyle hidrojen bombasının patlatılmasıyla elde edilen enerjinin yıkım gücü atom bombasına oranla çok yüksek olmaktadır. Zaten bu silahların ölümcül güçleri de ortaya çıkardıkları yüksek enerjiden gelmektedir ve bu silahları diğer silahlardan ayıran en önemli özellik tahrip güçlerindeki yüksekliktir. Bir nükleer bombanın patlaması sonucunda başlıca dört temel etki ortaya çıkar. Bu etkilerden birincisi, *yıkma (blast)* etkisidir. İkincisi, *yakma* etkisidir; patlama sırasında enerjinin bir bölümü çok yüksek derecede bir ısı ve çok parlak bir ışık olarak yakma etkisi gösterir. Üçüncüsü, canlıları en çok etkileyen ve ölümüne yol açan radyasyon ışınlarının meydana getirdiği *radyasyon* etkisidir. Sonuncusu da patlama sonucunda oluşan *radyoaktif kalıntıların* çeşitli yollarla geniş alanlara yayılarak çevrede kalıcı etkiler bırakmasıdır. Buna *radyasyon serpintisi* denir. Görüldüğü gibi nükleer silahlar diğer konvansiyonel silahlar gibi sadece infilak edip etrafındakilere zarar vermekle kalmaz bunun yanında çevresinde birçok kalıcı etkide bırakarak yok etme özelliğini iyice perçinlemiş olur (BARASH, 1987, s.65–82).

Çağımızda askeri teknoloji ve stratejide çok önemli gelişmelere yol açan nükleer silahlar başlıca iki temel öğeden oluşur. Bunlar; *nükleer başlık (bomba)* ve *gönderme aracıdır*. Bir ülkenin sahip olduğu atom ya da hidrojen bombası tek başına bir nükleer silah niteliği taşımaz. Çünkü bütün silahlar ancak belirli bir hedefe karşı kullanılabilir oldukları oranda bir fonksiyona sahip olurlar. Bir nükleer başlığı gerçek bir nükleer silah haline getiren öğe gönderme aracıdır. Nükleer bombaları yani başlıkları hedefe taşıyan başlıca üç tür gönderme aracından söz edilebilir. Bunlar; *uçaklar, denizaltılar* ve *füzelerdir* (BARASH, 1987, s.17–46).

Gönderme araçlarından en eskisi uçaklardır. İlk zamanlarda uçaklar, menzil, sürat, taşıma kapasitesi gibi özellikler bakımından atom bombalarını stratejik bir silah haline getirmeye tam olarak uygun birer gönderme aracı değillerdi. Yukarıda da belirtildiği gibi ne SSCB'nin ne de ABD'nin elindeki uçaklar yakıt ikmali yapmadan birbirlerinin topraklarına bu bombaları atıp dönecek kapasitede değillerdi. Fakat 1957'ye kadar da bu gönderme aracı alternatifsiz sayılırdı. Ayrıca insan tarafından kullanılmaları nedeniyle geri çağırılabilmeleri, hedeflerinde değişiklikler yapılabilmesi, birden çok hedef için kullanılabilmeleri bu gönderme aracının avantajları arasında sayılabilir.

Bir diğ er gönderme aracı ise füzelerdir. Kısa, orta ya da uzun menzilli olan ve roket motorlarınca sağ lanan büyük güç sayesinde oldukça süratli hareket edebilen insansız gönderme araçlarıdır. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından geliştirilen ve saldırı roketi Scud'un öncülerinden olan V-2 (Vergeltungswaffe zwei – İntikam “Karş ılık” Silahı İki)¹⁰ roketlerinden günümüze uzanan geliş me sürecinde balistik füzeler, bugün kıtalararası ve çok başlıklı aş amaya ulaş mışlardır. Nazi Almanya'sının savaş teknolojilerinden biri olan V-2 1944–1945 yılları arasında tasarlanmıştır. Bu silahı diğ erlerinden ayıran ve balistik füze kavramına öncü olmasını sağ layan artısı roketin içine yerleştirilen radyo alıcısı sayesinde roket rampadan ateşlendikten sonraki 1–2 dakikalık sürede rokete yön verme iş leminin başarılabilmesidir. İşte böyle başlayan balistik füze çalışmaları daha sonraları önemli ölçüde ilerleme kaydetmiş ve muazzam taşıma kapasiteleriyle yeni nesil füzeler meydana çıkmıştır (DUNGAN, 2005, s.25–32).

Günümüzde balistik füzeler açısından baş lıca iki önemli kategori bulunmaktadır. Bunlar: *Kıtalararası Balistik Füzeler (ICBM - Inter Continental Ballistic Missiles)* ve *Deniz Altılarından Atılan Balistik Füzeler'dir (SLBM - Submarine Launched Ballistic Missiles)*. Kıtalararası Balistik Füzeler 1957 yılında Sovyet Rusya tarafından icat edilmiştir. SSCB *Sputnik*¹¹ adlı roketi uzaya göndererek elindeki nükleer başlıkları ABD topraklarına ulaştırabileceğ i mesajını vermiştir. İşte bundan sonra bu füzeler hızlı bir biçimde üreilmeye ve geliştirilmeye baş lanmıştır (GERGER, 1984, s.80–81).

Bir Kıtalararası Balistik Füze fırlatıldığında hedefe ulaş ana kadar üç temel uçuş aş aması geçirir. İlk aş amada, fırlatılan füze atmosfer içerisinde hız kazanır. İkinci aş amada, füze atmosferden çıkar ve fonksiyonları sona eren ikinci motorlar füzedeki baş lıktan ayrılır. En son olarak baş lığın balistik uçuş u baş lar. Kıtalararası füze bu uçuş u ortalama 30 dakikada tamamlayarak hedefi bulur. Kıtalararası Balistik Füze teknolojisindeki en önemli geliş melerden bir tanesi de, bir füze birden çok savaş baş lığı takılabilmesi olmuştur. 1960'lı yılların baş larında denenen bu *Çok Başlıklı Füze (MRV - Multiple Reentry Vehicle)* ile bir hedefi birden çok bomba ile tahrip etmek imkanı doğmuş ve böylece hedeflerin tahrip edilebilme yüzdesi artmıştır. 1960'lı yılların sonlarında füzelere

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tracy Dwayne Dungan, V-2 A Combat History of the First Ballistic Misilse, Westholme Publishing, Pennsylvania ABD, 2005.

¹¹ Rusçada Sputnik; arkadaş, refakat eden anlamına geldiğ i gibi esas olarak uydu anlamında kullanılır.

yerleştirilen her savaş başlığını ayrı hedefe göndermeyi mümkün kılan bir teknoloji geliştirilmiştir. *Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füze (MIRV - Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle)* olarak bilinen bu füzelerden biri ile, birbirinden farklı birkaç hedefi vurmak mümkün olmuştur. Nihayet daha sonraları her birisinin ayrı manevra yeteneğine sahip olduğu modeller, *Manevra Yetenekli Çok Başlıklı Füze (MARV - Maneuvering Reentry Vehicle)* teknolojisi geliştirilmiştir (BARASH, 1987, s.23–33).

Gerek yerlerinin saptanarak imha edilebilmelerindeki güçlük, gerekse hedefe oldukça yaklaşarak atış yapabilmeleri nedeni ile *denizaltılar*, balistik füzelerin yerleştirilmesi açısından oldukça uygun araçlardır. Bugün ABD'nin elinde bulunan MIRV niteliğindeki *Trident, D-5* ve Rusya'nın elinde bulunan *SS-NX-20* füzeleri bu grupta yer alan deniz altından atılan balistik füzelere önemli örneklerdir. Bu silahlar denizaltı su yüzeyine çıkmadan fırlatılabilen füzelerdir. Roketler su yüzeyine çıktıktan sonra hedefe yönelmektedirler (BARASH, 1987, s.33–39).

Ayrıca Taktik Nükleer Savaş¹² teknolojisi açısından, son yıllarda ortaya çıkan ve oldukça tartışma yaratan bir yenilik olarak “*Nötron Bombasından (NB)*” söz edilebilir. Teknik adı *artırılmış radyasyon-azaltılmış yıkım (enhanced radiation-reduced blast)* olan Nötron bombasının diğer nükleer bombalardan en önemli farkı, patlama sonucunda oluşan yıkma ve yakma etkilerinin diğer nükleer bombalara göre oldukça az, buna karşılık ani radyasyon etkisinin ise diğer nükleer bombalara oranla çok yüksek olmasıdır. Silahın esas tahrip gücü bu son özelliğinden kaynaklanmaktadır. Böylece bomba karşı tarafın askerlerini imha ederken çevredeki bina ve tesislere zarar vermeyecektir. İşte bu yüzden canlıları öldürüp cansızlara hiç dokunmayan bomba gazetelerde şöyle yer bulmuştur: “*NB'den sonra, içindekiler ölmüş olmasına rağmen Dresae'nin güzelliği bozulmayacak-Lie Welt'den H.Kremp; “NB insanları öldürüp cansız şeyleri aynen bırakır. Tankların, fabrikaların, gökdelenlerin vb. içinde, hiçbir yara izi gözükmeyen cesetler dağ gibi yığılacaktır-WeltamSonntag* (<http://www.britannica.com/seo/n/neutron-bomb> 11.03.2008).

1970'lerin ortalarında ABD tarafından geliştirilen Nötron bombası kısa menzilli Lance füzeleri ile atılabilen bir taktik nükleer silahtır. 1981 yılı 6 Ağustosunda ABD Başkanı,

¹² Taktik Nükleer Savaşta nükleer silah kullanımı, gerek amaç gerekse miktar/güç bakımından sınırlıdır. Böyle bir savaşta kullanılacak nükleer başlıklar adet olarak az, tahrip gücü bakımından da sınırlı olur.

ABD'nin çok miktarda nötron bombası yapmaya başladığını bildirmiştir. Bu silahın esas olarak Avrupa'daki bir muhtemel konvansiyonel mücadelede de Sovyetler Birliği'nin tank birliklerine karşı kullanılması düşünülmüştür.¹³

Nükleer silahlar; günümüzde gelmiş olduğu teknolojik gelişmeyle, gerek nükleer başlık teknolojisinin, ilk ve son olarak kullanıldığı Hiroşima ve Nagasaki'deki başlıklara oranla mukayese edilemeyecek kadar güçlü, hafif ve etkili olması ve gerekse taşıma araçları olan füzelerin hız, menzil ve kapasite bakımından nerdeyse sınır tanımamaları nedeniyle halen kitle imha silahları içerisinde ilk sıradadır. Bu yeni gelişmeler ışığında günümüzde yapılan birçok veriyle ve varsayımla eldeki bu silahların yapabileceği yıkım ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda amaç insanoğlunun ne denli büyük bir güçle oyun oynadığını göstermektir. Mesela II. Dünya Savaşında müttefiklerin iki gün süren 1400 bombardıman uçağıyla yaptığı operasyon, 130.000–200.000 arası bir zayiata neden olmuşken, Hiroşima'ya atılan tek bir atom bombası 140.000 kişiyi öldürmüş, 80.000'e yakın kişiyi ise yaralamıştır (GLASSTONE – DOLAN, 1977, s.1). Üstelik Hiroşima'ya atılan atom bombası günümüz nükleer silahlarıyla karşılaştırıldığında yapacağı etkinin çok hafif kalacağı unutulmamalıdır. Ayrıca Hiroşima'ya atılan bombanın etkilerinin yıllarca sürdüğü ve binlerce kişinin bundan etkilendiği de unutmamalıdır. Bunun gibi verilere dayanan karşılaştırmaların yanı sıra, varsayımlara dayalı olan araştırmalardan biri de ABD Kongresinde sunulan “*Proliferation of Weapons of Mass Destruction; Assessing the Risk*” başlıklı rapordur. Bu rapora göre İstanbul üzerinde patlatılacak 1 megatonluk bir hidrojen bombasının yaklaşık 470.000 kişiyi öldürebileceği ve 630.000'den fazla kişiyi de yaralayabileceği belirtilmiştir (US CONGRESS, 1993, s.57).

11. Nükleer Silahların Yayılması

Geçmişten günümüze uluslararası politikanın aktörlerinde çeşitlilik ve farklılaşma yaşanmış olsa da, uluslararası politikanın temel aktörü durumunda bulunan devletler ilişkilerinde diplomasi, ekonomik yöntemler gibi birçok yöntemin yanında –hatta çoğunlukla– şiddete de başvurmuşlardır. Bu nedenle devletlerin dış politikalarını uygularken takip edebileceği bir politika seçeneği olan askeri güç kullanma, uluslararası ilişkilerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.manuelsweb.com/neutronbomb.htm> (12.03.2008).

Ülkeler kendi istekleri doğrultusunda bir çıkar sağlamak, karşı tarafa boyun eğdirmek için veya diğer birçok nedenden ötürü savaşlar başlatabilmektedir. Ülkelerin; emellerinin ve çıkarlarının birbirinden farklı oluşu ve bunların birbirleriyle çatışma ihtimalinin yüksek olması, yönetim tarzlarının ve ideolojilerinin çeşitliliği ve liderlerin akılcılık ve gerçekçilik derecelerinin farklı oluşu, ülkeyi oluşturan ulusların sosyo-kültürel farklılıkları, gibi savaşa sebep olabilecek nedenlerin çokluğundan dolayı geçmişten günümüze değin ülkeler olası savaşlara karşı her zaman hazır olmaya çalışmışlardır. Hatta ülkeler hem olası bir savaşta mağlup olmamak hem de kendisine hasım devletlere gözdağı vermek için mevcut askeri güçlerini daima pekiştirme, yenileme ve çoğaltma eğiliminde olmuşlardır. İşte ülkelerin bu stratejileri geçmişten günümüze değin zaman zaman yarış niteliğine varan silahlanma çabalarına dönüşmüş ve aşırı silahlanmanın sonucu dengenin bir ülke lehine bozulduğu durumlarda dünya çoğunlukla o ülkenin başlattığı savaşlara sahne olmuştur. Bu savaşların sonucu çoğunlukla büyük bir yıkım ve acı getirmiş, fakat aradan fazla geçmeden yine bir silahlanma yarışı başlanmış ve üstelik bu silahlanma yarışı öncekine nazaran daha yıkıcı mahiyette olmuştur. İşte bu silahlanma yarışının sonucunda dünya nükleer silahlarla tanışmıştır (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.386–389).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu sistemde iki taraf da birbirlerine üstünlük sağlayabilmek için silahlanma yarışına girişmişti. Fakat bu seferki teknolojinin gelişimi daha çok tahribat ve ölüm getiren silahların yapımına yönelik olmuştu ve sonunda 1945'de ABD gerçek "atom bombasını" kullanarak, kısa bir süre de olsa SSCB'ye üstünlük sağlamış ve rahatlamıştı (FREEDMAN, 2003, s.45). Fakat çok geçmeden 1949'da SSCB de bu silahı başarıyla deneyerek dengeyi kurmuştu. Bundan sonraki yarış ise bu silahları daha ölümcül hale getirmek ve sayılarını arttırmak yönünde olmuştur. Bununla birlikte, çok sayıda nükleer silah üretilmesine rağmen iki taraf da bu silahları birbirlerine karşı kullanmaya cesaret dahi edememiştir. Soğuk Savaş döneminin çatışmasını hem tırmandıran hem de bu tırmanmayı yumuşatan belki de, bu nükleer silahların iki bloğun elinde de bulunuyor olmasıydı (FREEDMAN, 2003, s.60).

Daha sonra da ülkelerin ardı ardına yaptığı denemelerle ABD ve Sovyetler Birliği'nin ardından 1952'de İngiltere, 1960'da Fransa ve 1964'de Çin bu silahlara sahip olmuş ve daha sonra hidrojen bombasının da denenmesiyle bu silahlar daha da geliştirilerek sayıları

arttırılmıştır. Bu ülkelerden sonrada 1974'te Hindistan nükleer denemelerde bulundu. Bunun üzerine Pakistan da hemen nükleer araştırmalara başladı ve 1998'de ardı ardına denemeler yaparak bu silahlara sahip olanlar arasına adını yazdırdı (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.386–389).

Soğuk Savaş döneminin çıktıklarından biri olan nükleer silahlar ve nükleer silahlanma günümüzde hala tartışılan bir sorun niteliğindedir. Bu silahların kitle imha silahları arasında ilk sırada yer alması ve giderek yeni yeni devletlerin –terörist grupların da– bu silahlara sahip olma istek ve ihtimali dünyayı bu silahlar konusunda daha çok kafa yormaya sevk etmiştir.

İki kutuplu sistemin oluştuğu Soğuk Savaş yıllarında ortaya çıkan ve bu dönemin etkin dış politika aracı olarak görev yapan ve bloklararası dengenin sağlanmasında büyük öneme sahip nükleer silahların çoğalmasını ve hatta yayılmasını teşvik eden bu konjonktürün, nükleer silahları ve silahlanmayı anlamlandırmak için incelenmesi gerekmektedir.

110. Nükleer Silahlanma Yarışı ve Soğuk Savaş

Savaşları çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan birinci, savaşların yoğunluk derecelerine göre *sınırlı (limited)* ve *topyekün (all out)* olarak ayrılmasıdır. İkincisi, savaşların kapsadıkları coğrafi alan itibarıyla *yerel (local)* ve *genel (total)* şeklinde ayrılmasıdır. Bunun yanında teknolojinin gelişimi sonucu savaşları bir de *konvansiyonel savaş, sınırlı nükleer savaş, stratejik nükleer savaş, kimyasal savaş, biyolojik savaş* gibi çatışmada kullanılan silahların türüne göre sınıflandırmak da mümkündür. Bu yeni sınıflandırma çeşitleri, savaşlarda tahrip güçleri oldukça yüksek silahların icadı ile başlamıştır (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.380–385).

II. Dünya Savaşı sonrasında nükleer silahların ortaya çıkması ve bu silahların tahrip güçlerindeki gelişmeler, bir nükleer savaş açısından sınırlı/topyekün, yerel/genel ayrımlarının anlamını son derece azaltmıştır. Buna paralel olarak sınırlı savaş kavramı yeni bir anlam daha kazanmış, artık sınırlılık, mücadelede nükleer güç kullanılmaması veya kontrollü(!) bir biçimde kullanılması anlamına gelmeye başlamıştır. Tüm bunların

yanında II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ve ABD liderliğinde ikiye ayrılan dünyanın yaşadığı Soğuk Savaş da aslına bakılırsa bir savaş sınıflamasıdır. Çünkü sıcak savaştaki cephelerde savaşılan ordular, birbirlerine taarruz eden birlikler yani savaşın gerçek yüzü yoksa da, bu dönemde daima alarm durumundaki birlikler, birbirlerine çevrilmiş füzeler, havada ve denizde 24 saat hareket halinde tutulan nükleer silahlarla bir ideolojik savaş hali mevcuttu ve sıcak savaştan bu yönleriyle ayrılmaktaydı. Belki sıcak savaşın bir önceki aşamasını oluşturan bu dönemde eğer çatışma bir adım öteye taşınmış olsa yukarıda belirtilen savaş çeşitlerinin hepsinin bir arada yaşanacağı bir kaos ortamını görmek mümkün olacak ve insanlık şimdiye kadarki en büyük yıkımla karşı karşıya kalarak, belki de kendisiyle beraber dünyanın da sonunu hazırlayacaktı (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.386–389).

II. Dünya Savaşı tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olmuştur. Savaşın tesirlerini hissetmeyen hiç bir ülke ve toplum kalmamıştır. Fakat ne var ki, altı yıllık bu süreçten sonra, dünyanın ve insanlığın barışa hemen kavuşabilmesi mümkün olmamıştır. Uluslararası mücadeleler, büyük devletlerin çatışması ve mahalli savaşlar, insanlığı zaman zaman üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar getirmiştir. Böyle bir sıcak savaş patlak vermemiştir, fakat barış da olmamıştır. Dünya Soğuk Savaş atmosferi içinde, heyecanlı bir yirmi yıl geçirmek zorunda kalmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.419). Nasıl ki, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dünya, 19. yüzyılın dünyasından çok farklı olmuş ise, 1945 ten sonraki dünya da, 1918'in dünyasından çok farklı bir yapıda olmuştur. Bu farklılıkları ve yeni dünyayı şekillendiren faktörleri belli noktalarda toplamak mümkündür:¹⁴

1. II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve bugüne kadar devam eden uluslararası politikanın yapısı çok değişmiştir. Savaştan sonra dünya politikasına iki yeni kuvvet, *Süper-Devlet (Super Power)* adı verilen, ABD ile SSCB hakim olmuştur. Burada şunu söylemek gerekir ki, süper güç (super power) terimini ilk kez 1944 tarihinde *W. T. R. Fox* tarafından “*The Super – Powers: The United States, Britain and the Soviet Union – Their Responsibility for the Peace*” adlı kitabında kullanmıştır. Fox’a göre süper güç olmanın şartı o gücü yürütecek yüksek hareket kabiliyetine sahip olmaktır ve bu ülkeler de *ABD, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği*’ydi (GÜRSOY, 2005, s.15). Fakat tabii ki yazarın iddia

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1–2: 1914–1994, Genişletilmiş 12. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1995.

ettiğinin aksine Birleşik Krallık yani İngiltere II. Dünya savaşı sonrasında süper güç teriminin gereklerini yerine getirebilecek durumda değildi. Genel kabul gören şekilde elbette süper güç ABD ve SSCB ikilisinden ibaret idi. Kısacası, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.420).

2. Sovyet sistemi, dünya proleter ihtilali gibi, komünizmi bütün dünyada hakim kılmak isteyen bir doktrine dayandığından, savaştan sonra Sovyet dış politikası bu hedefe yönelmiş ve bu da uluslararası politikaya doktrin ve ideoloji unsurunun girmesine sebep olmuştur. Böylece uluslararası mücadelenin konusu, farklı dünya görüşlerinin çatışması ve hürriyet düzeni ile totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir (ARMAOĞLU, 1995, s.420).

3. Günümüz dünyasının en önemli gelişmelerinden biri de, sömürgeciliğin tasfiyesidir. Birkaç yer dışında, Asya ve Afrika'daki sömürgelerin hepsi bağımsız olmuşlardır. 1956 yılında Afrika'da bağımsız devlet sayısı 6 iken, bugün bunların sayısı 50'yi aşmaktadır. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları uluslararası politikaya *Üçüncü Blok*, *Üçüncü Dünya* veya *Bağılantısızlar Blok'u* denen yeni bir kuvvetin girmesi fırsatını vermiştir (ARMAOĞLU, 1995, s.420–421).

4. II. Dünya Savaşı'nın en mühim neticelerinden biri de, uluslararası politikanın alanının genişlemesidir. 1945'e gelinceye kadar, uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı başlıca alan Avrupa idi. Asya, Afrika ve Latin Amerika, 20. yüzyılın ortalarına kadar, uluslararası politikanın bağımsız alanları değildi. Bu kıtalar ancak Avrupa politikasının çerçevesi içinde yer alırlardı. Oysa günümüzde durum değişmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan gibi geniş topraklara sahip ve kalabalık nüfuslu iki ülkenin ortaya çıkışı ve Japonya'nın Asya'da büyük bir ekonomik kuvvet olarak tekrar sivrilmesi ile Asya gayet önemli bir uluslararası politika alanı haline gelmiştir. Aynı şekilde Afrika, Latin Amerika da etkinliğini arttırmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.421).

5. Uluslararası ilişkilerin alanının genişlemesi, sadece dünyanın düzeyi üzerinde olmayıp, günümüzde bu ilişkiler yukarıya doğru da bir alan genişlemesi yaparak, uzaya intikal etmiştir. I. Dünya Savaşı karada ve denizlerde, yapılmış, II. Dünya Savaşı'nda ise

zaferi havalarda güçlü olanlar kazanmıştır. Bu savaşta kara ve deniz muharebelerinin kaderini daima havadaki üstünlük tayin etmiştir. Yani, II. Dünya Savaşı, uluslararası mücadeleyi dünyanın yüzeyinden atmosfere çıkarmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.421).

6. Günümüzün dünyasının, bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan en mühim meselelerinden biri de, ekonomik meselelerdir. Bunun neticesi olarak da, bugünkü milletlerarası münasebetlerde ekonomik faktör büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktadır (ARMAOĞLU, 1995, s.422).

Yukarıda genel olarak değinilen etkenler doğrultusunda II. Dünya Savaşı sonrası dünya şekillenmiştir. Bu dönem, SSCB'nin başını çektiği *Varşova Paktı* ve ABD'nin başını çektiği *NATO* paktı arasında 1962'ye kadar geçen sert bir çekişmeye sahne olmuştur.

II. Dünya Savaşından sonra oluşan ve 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla sona erdiği kabul edilen iki kutuplu yapı Soğuk Savaş olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde kutuplar arasındaki ideolojik farklılık, husumet ve güvensizlik silahlanmayı da beraberinde getirmiştir. Bu silahlanmanın esas sebebi olarak uluslararası ortamın gerginliği görmek yeterli olmamakla birlikte, belirleyici bir sebebi olarak tanımlanabilir. Birçok araştırmacının da üstünde durduğu gibi güvensizlik sonucu oluşan silahlanma yarışı ve savaş birbiriyle ilişki göstermektedir. Taraflardan birinin silahlanmaya başlamasıyla harekete geçen süreç, bundan sonra her iki taraf da "*silahlanıyoruz çünkü onlar silahlanıyor*" gerekçesini öne sürerek silahlanma yarışını hızlandıracak, muhtemel bir çatışmaya doğru tırmanışı sürdürecektir (DOUGHERTY – PFALTZGRAFF, 1971, s.271–273). Bu teori Soğuk Savaş dönemine uyarlandığında, doğru işlediği görülür.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki. Soğuk Savaş döneminde silahlanma ile gerginlik arasındaki ilişkide neyin sebep neyin sonuç olduğu, bir başka deyişle hangisinin önce geldiği kesin değildir. II. Dünya Savaşı sonrası SSCB ve ABD'nin zaten savaşa hazır, yani silahlanmış olmasından dolayı mı uluslararası ortamda gerginliğin arttığını yoksa II. Dünya Savaşı'ndan sonra tırmanan gerginlik sonucumu ülkelerin silahlanma yoluna gittiğini kesin olarak saptamak zordur. Bu konuda iki zıt görüşü savunanlar; "*silahsızlanma yandaşları*" ve "*gerçekçiler*" olmak üzere gruplandırılabilirler. Buna göre ilk grupta yer alanlar, bütün savaşların nedeni olarak silahlanma yarışını görmemekle beraber, bütün silahlanma

yarırlarının gerginlik yaratıcı, çatışmaları özendirici bir nitelik taşıdıklarını düşünmektedirler ve gerginliklerin azaltılması ve savaşların önlenmesi için silahsızlanmanın gerekli olduğunu savunmaktadırlar. İkinci gruba göre ise, gerginlikleri azaltmak, savaşları önlemek için silahlanma yarışını durdurmak gerektiğini savunanlar, iki olgu arasındaki ilişkiye tersinden yaklaşmaktadırlar. Yani ülkelerin silahlanması, savaş korkusu veya gerginliğin sebebi değil sonucudur. Bu görüşün savunucularından *Hans Morgenthau*¹⁵ şöyle demektedir: “*İnsanlar dövüşüyorsa bu insanların elinde silah bulunduğu için değildir... Bu silahları ellerinden alacak olursanız ya yumruklarıyla dövüşecekler ya da ellerine dövüşecek yeni silahlar alacaklardır. Savaşın nedeni, insanların kafalarındaki koşulların savaşı gerekli görmesi veya öyle görmesidir. Bu şartlar altında silahlara sahip olma arzusu ve silah edinmek bir hastalık gibi ortaya çıkmaktadır. Silahlar bu hastalığın değil, bu hastalık silahların varlığına sebep olmaktadır*” diyerek nedeni insan doğasında aramaktadır (MORGENTHAU, 1967, s.510–519).

Teknik gelişmeler, özellikle de silah teknolojisindeki yenilikler, çok eski dönemlerden beri insan toplulukları ve devletler arasındaki çatışmaları, belirgin bir biçimde etkilemiştir. Fakat bunlardan hiçbirisinin etkisi, nükleer silahlarınki kadar büyük olmamıştır. II. Dünya Savaşı sonunda sadece iki defa kullanılmasına rağmen doğurduğu sonuçlar açısından büyük bir korku yaratan bu silah o günlerden bugüne, özellikle caydırıcı etkisiyle uluslararası politika alanındaki birincil önemini korumuştur. Ayrıca 1991’de Sovyetler Birliği’nin ve de iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla bu silahların öneminin ortadan kalktığını düşünmek de doğru değildir. Çünkü Soğuk Savaşın bitişini takip eden ilk yıllarda ekonomisi iyi olmayan, sorunları bulunan ve dahası konvansiyonel¹⁶ askeri güc açısından da sıkıntılar yaşayan Rusya’nın o dönemde dahi sistemde dikkate alınması gereken büyük güc imajını önemli ölçüde koruyabilmesinin birincil nedeni sahip olduğu nükleer güctür.

ABD ve SSCB arasında, nükleer silahları geliştirme çabaları konusunda da bir yarış başladı ve sonuç olarak çok geçmeden “hidrojen bombasını” da bularak yıkımda son

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hans Morgenthau ve Kenneth Thompson, *Politics Among Nations*, 6th edition, McGraw-Hill, New York, 1985; Alfred A. Knopf, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, NY, New York, 1948.

¹⁶ İngilizcesi "conventional" olan bu kelime geleneksel askeri silahlar anlamında kullanılmaktadır. Bu silahlar yaptığı yıkım diğer nükleer, biyolojik, kimyasal silahlara oranla kabul edilebilir ölçüdedir ve normal askeri teçhizat ve mühimmat olarak kabul edilir.

noktaya ulaşmışlardı. Hidrojen bombası ilk olarak ABD tarafından 1952 Ekiminden bulunmuş daha sonrada SSCB tarafından 1953 yılı Ağustos ayında da Sovyetler Birliği tarafından denenmiştir. Bundan sonrada Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa tarafından da denenmiştir (QUESTER, 1970, s.69).

Gerek ABD'nin gerek SSCB'nin bu silahları deneyip başarıya ulaşmaları tek başına bir caydırıcılık sağlamamaktadır. Ayrıca bu silahları karşı tarafın topraklarına gönderebilecek araçlarında var olması da gerekmektedir. 1957 yılı öncesine kadar nükleer silahların karşılıklı denenmesi ve daha yok edici hale getirilmesi için yapılan araştırmaların yanı sıra bu silahları taşıyacak füzelerin yapımı içinde büyük çaba harcanmaktaydı.

Daha önce de belirtildiği gibi, 1945'de ABD'nin atom bombasını bulmasıyla SSCB'ye karşı bir üstünlük elde etmiş fakat bu üstünlü SSCB'nin bu silaha 1949'da sahip olmasıyla ortadan kalkmıştır. Ama aslına bakılırsa bu silahlarla karşı tarafın topraklarını vurabilme kapasitesi bakımından ABD'nin 1957'ye kadar üstün olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü nükleer silahların bulunduğu ilk yıllarda bu silahları hedefe ulaştırmakta kullanılan gönderme araçlarının başında uçaklar gelmekteydi. Daha kıtalar arası füzeler kullanımda olmadığı için sadece orta menzilli füzeler bulunmaktaydı ve bu da iki kutup lideri olan ABD ve SSCB'nin bu füzelerle karşı tarafın topraklarını vuramaması anlamına geliyordu. O dönemde uçaklar, bir ülkeden kalkıp hedefe giderken başka bir ülke de (müttefik ülke havalimanlarına) uğrayıp yakıt ikmali ve bakım yaptırabildikleri oranda daha uzun menzilli sayılabilirlerdi. Hem ABD'nin elinde bulunan *B-29'lar*¹⁷ hem de Sovyet Rusya'nın elinde bulunan *Tu-4'ler*¹⁸ ancak bir dost ülkede yakıt ikmali yapabildikleri takdirde bombaları birbirlerinin topraklarına atarak geri dönebilme imkanına sahiptiler ve ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası çerçevesinde ABD, Sovyetler Birliğinin çevresinde birçok askeri müttefike sahipti (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.406-407). Bu yüzden ABD'nin bu yıllarda nükleer stratejide üstün durumda olduğu bu verilerden çıkarılabilir.

ABD'nin üstünlüğü ise, Sovyet Rusya'nın 4 Ekim 1957 günü *Sputnik* adlı ilk insansız uzay aracını fırlatması neticesinde değişmeye başlamış görünüyordu. Zira uydunun uzaya

¹⁷ 1945 Ağustos ayında ABD Japonya'ya karşı kullandığı atom bombalarını B-29 tipi ağır bombardıman uçaklarından atmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.britannica.com/EBchecked/topic/47135/B-29#\(25.04.2008\)](http://www.britannica.com/EBchecked/topic/47135/B-29#(25.04.2008)).

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.britannica.com/EBchecked/topic/607990/Tu-4#\(25.04.2008\)](http://www.britannica.com/EBchecked/topic/607990/Tu-4#(25.04.2008)).

atılıp, dünyanın yörüngesine oturtulmasından fazla, hadisenin asıl ehemmiyeti, bu uyduyu uzaya götürebilecek güçte bir füzenin yapılmış olmasıydı. Bunun anlamı şuydu, Sovyetler bu kadar güçlü ve uzun menzilli füze yaptıklarına göre, bu füzelere yerleştirecekleri nükleer başlıklarla ABD'yi rahatlıkla bombardımana tutup tahrip edebilirlerdi. Kısacası, Sovyetler şimdi stratejik bir üstünlük elde etmekteydiler. Hâlbuki şimdiye kadar bu stratejik üstünlük, uzun menzilli bombardıman uçaklarına sahip olması dolayısıyla Amerikalıların elinde bulunuyordu. Şüphesiz füzeler, uzun menzilli uçaklardan daha büyük bir üstünlüğü ifade ediyordu. Çünkü bir kıtalararası balistik füzenin hedefine varması 30 dakikayı aşmazken, aynı mesafeyi ağır bombardıman uçaklarının kat etmesi saatler alabiliyordu ve bu uçaklarında bir yerde mola verip benzin ikmali yapması gerekiyordu (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.407–408).

Sovyet Rusya'nın buluşuyla nükleer silahlar, artık tam anlamıyla zarar vermeye hazır hale gelmişlerdi. Nükleer silahların teknolojilerini incelerken de değinildiği gibi bu silahların; başlıkları ve gönderme araçlarıyla birlikte bir bütün olarak tanımlanmasından dolayı, gönderme araçları büyük yıkımı hasım devletin topraklarına taşıyan silahın hayati bir parçasıdır.

111. Nükleer Silahlara Sahip Olan Ülkeler ve Nükleer Kapasiteleri

Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışı ve blok liderlerinin güçlerini perçinleyen politika aracı olarak dünya sahnesine çıkan nükleer silahlar blok liderleri ABD ve SSCB'nin hareket serbestliğini sağlamaktaydı. Bu açıdan blok içindeki diğer ülkelerin dikkatlerini çeken nükleer silahlar hemen bu ülkeler tarafından edinilmesi gereken bir araç olarak görülmüş ve nükleer güce sahip ülkeler arasına kısa zaman yeni ülkeler katılmıştır. Bu nükleer güç odaklarına katılan ülkelerin çoğunluğu nükleer silaha Soğuk Savaş döneminin sonu sayılan 1991'e kadar dahil olmuşlar veya çalışmalarını bu süre zarfında sonuçlandırmışlardır. Bu ülkelerin bazıları istikrarsız ve gerilim yaşanan bölgelerde yer alırken, bazı ülkelerinse, Soğuk Savaş döneminde dünyayı nükleer savaştan koruyan ortak anlayıştan yoksun oldukları söylenebilir. Bazı ülkeler, aşağıda silahsızlanma çabaları içinde ayrıntılı olarak incelenecek olan 1970 yılında imzalanan *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını (Treat on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT)* imzalamamış, ya da imzasını geri çekmiştir.

ABD:

- Nükleer silah sayısı: 10.640
- Nüfus: 304 milyon¹⁹
- Savunma bütçesi: 529 milyar dolar²⁰
- NPT'yi onay tarihi: 1970

ABD, dünyanın ilk nükleer gücü ve Hiroşima ve Nagasaki'ye attığı bombalarla, savaşta bu silahları kullanan tek ülkedir. Soğuk Savaş döneminde, ABD, Sovyetler Birliği ile birlikte nükleer silah kapasitesini hızla arttırmıştı.

Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından, Rusya'yla sahip olduğu sıcak ilişkiye rağmen, ABD hala 10 binden fazla nükleer başlığa sahiptir. 1945 ila 1992 yılları arasında ABD 1.030 nükleer silah testi yapmıştır. Son dönemde, ABD, daha küçük, taktik amaçlı nükleer silah üretimini ele almıştır. Nükleer savaş başlıklarının sayısında indirime gideceğini taahhüt etmektedir. Fakat şu an elinde kullanıma hazır 6 bin nükleer silah olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca binden fazla taktik nükleer silaha sahiptir. Biyolojik ve kimyasal silah yapmadığını iddia ediyor. Fakat Kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili uluslararası konvansiyonlardaki boşluklara²¹ dayanarak savunma amaçlı olarak konuyla ilgili araştırmalarını sürdürdüğü belirtilmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.74–80).

Rusya:

- Nükleer silah sayısı: 8,600
- Nüfus: 142,2 milyon²²
- Savunma Bütçesi 70 milyar dolar²³

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.whitehouse.gov/fsbr/demography.html> (11.04.2008).

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2008/defense.html> (11.04.2008).

²¹ Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'nun içindeki önemli boşluk şudur: Konvansiyona göre egemen bir devlet kimyasal ya da biyolojik saldırıya maruz kalma tehlikesine karşı kendini savunma amacıyla bu konularda çalışma yapabilir. Buna dayanarak ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde kimyasal ve biyolojik silahlarla ilgili araştırmalar sürmektedir. Bu tür araştırmaların sonuçlarının hangi yollardan kimlerin eline geçebileceği de bir soru işareti olarak dünyanın gündemindeki yerini korumaktadır.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_12/05-01.htm (11.04.2008).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsTrade/Spending.asp#InContextUSMilitarySpendingVersusRestoftheWorld> (11.04.2008)

- NPT'yi onay tarihi: 1970

Rusya ilk atom bombasını 1949 yılında geliştirmiş ve test etmiştir. ABD'yle yürüttükleri rekabet sonunda silah sistemlerini Soğuk Savaş döneminde geliştirmiştir. Sovyet nükleer güçlerinin gelişmesi, 1950'ler ve 1960'larda yapılan dev teknoloji yatırımlarına dayanıyordu. 1953 yılında, dönemin Sovyetler Birliği ilk hidrojen bombasını patlatmış ve izleyen yıllarda, balistik füzelerle bilgisayar ve güdümlü füzeler geliştirmiştir. Sovyetlerin cephaneliği 1986 yılında doruğa ulaşmıştır. 1989 yılında eski Sovyet cumhuriyetleri, depolarındaki füzeleri ve silahları Moskova'ya iade etmiştir. Rusya, nükleer başlıklarının sayısında indirime gideceğini taahhüt etmektedir. Şu an da elinde 8 bin kadar kullanıma hazır nükleer silahı olduğu tahmin edilmektedir. Biyolojik silah stokunu yok ettiğini iddia etmekte. Kimyasal silahlarını ABD'nin de maddi ve teknolojik desteğiyle yok etmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.81–84).

İngiltere:

- Nükleer silah sayısı: 200
- Nüfus: 60,5 milyon²⁴
- Savunma bütçesi: 35,8 milyar dolar²⁵
- NPT'yi onay tarihi: 1968

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, ilk atom bombasını üretmek için ABD ile işbirliği yapmıştır. 1952'de de ilk nükleer silahını yapmıştır. Savaşın ardından da, ABD'nin diğer ülkelerle bilgi paylaşımını durdurmasının ardından, kendi nükleer silahlarını yapmıştır. 1952 ile 1991 yılları arasında İngiltere 45 nükleer silah test etti. İngiliz Stratejik Savunma Belgesi, ulusal güvenliğin nihai garantisi olduğu gerekçesiyle İngiltere'nin nükleer silahlara sahip olmaya devam etmesini tavsiye etmektedir. Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde elindeki nükleer başlıklı silahların sayısının 200'den az olacağını taahhüt etmiştir. Biyolojik ve kimyasal silahlar üretilen bir fabrika ve bir araştırma merkezi mevcuttur. Bu silahların denendiği bir deneme alanı ise kapatılmış durumdadır (ÖZGÜR, 2006, s.91–92).

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?ID=6> (11.04.2008).

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.hm-treasury.gov.uk/Budget/bud_index.cfm (11.04.2008).

Fransa:

- Nükleer silah sayısı: 350
- Nüfus: 63,2 milyon²⁶
- Savunma bütçesi; 29,5 milyar dolar²⁷
- NPT'yi onay tarihi: 1992

Fransa, 1950'lerin sonunda nükleer silah üretmiş ve ilk bombayı 1960'ta test etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından nükleer caydırıcılığını küçülterek, bazı füze sistemlerini sökmüştür. Fransa 1960 ile 1996 yılları arasında 200 nükleer test gerçekleştirmiştir. NATO kaynaklarına göre, Fransa nükleer silahların ve denemelerin yasaklanması konusunda aktif rol oynamaktadır. 1996'dan bu yana nükleer deneme gerçekleştirmemektedir. Elindeki nükleer silahların yüzde 60'ını da bugüne kadar yok etmiş durumdadır. Biyolojik ve kimyasal silahların üretildiği iki fabrika ve bir deneme alanına sahiptir. Fransa da ABD gibi savunma amaçlı olarak bu tesisleri kullandığını iddia etmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.88–90).

Çin:

- Nükleer silah sayısı: 400 (tahmini)
- Nüfus: 1,3 milyar²⁸
- Savunma bütçesi: 40 milyar doların üzerinde²⁹
- NPT'yi onay tarihi:1992

Çin, nükleer silah üretimine 1950'lerde, Sovyetler Birliği'nin yardımıyla başlamıştır. Sovyet yardımı 1960'larda sona ermiş, ama Pekin yönetimi, hem ulusal güvenlik kaygılarıyla hem de Çin'in uluslararası saygınlığını sağlamak için nükleer planlarını sürdürmüş ve 1964 yılında bu silaha sahip olan devletler arasına adını yazdırmıştır. Şu ana kadar gerçekleştirdiği 46 testten ilki 1964 yılında yapılmıştır. Çin'in 20'si uzun menzilli

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ined.fr/en/pop_figures/france/ (11.04.2008).

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.militarybudget.info/> (11.04.2008).

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.cpirc.org.cn/en/eindex.htm>, (11.04.2008).

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.chinadaily.com.cn/china/2008npc/2008-03/04/content_6506320.htm (11.04.2008).

kıtalararası ve menzilli 13 bin kilometreye ulaşan balistik füze olmak üzere 400 nükleer silaha sahip olduğu belirtilmektedir. Çin, ayrıca 60 orta menzilli füze ve 150 bombardıman uçağına sahiptir. Biyolojik silah üretmediğini, kimyasal silahlarını da yok ettiğini iddia etmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.84–88).

Hindistan:

- Nükleer silah sayısı: 45–95
- Nüfus: 1,07 milyar³⁰
- Savunma bütçesi: 13,2 milyar dolar³¹
- NPT'yi imzalamadı.

Hindistan'ın havadan ve füze sistemleriyle nükleer silahları 2.500 kilometre menziline ateşleme kapasitesi mevcuttur. Menzili arttırmak için çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Nükleer kapasiteye 1974 yılında ham nükleer malzemesini test ederek ulaşan Hindistan, bu test sırasında Kanada'nın yardımıyla kurulan nükleer reaktörde elde edilen plütonyumu kullanmıştır. 1998 yılında da 3 ayrı test gerçekleştirdi. Hindistan sivil amaçlı nükleer enerji programında Rusya'dan yardım almaktadır. Bazı uzmanlar, aynı teknolojinin nükleer silah geliştirilmesinde kullanılmasından endişe etmektedir. Ayrıca son dönemde ABD ile Hindistan arasında yapılan nükleer teknoloji yardım anlaşmaları ve bu yöndeki yakınlaşmalarda dikkat çekicidir. Yaklaşık 100 veya daha fazla nükleer başlıklı füzeye sahip olduğu iddia edilmektedir. Kimyasal silahlarını yok etme sözü vermiş durumdadır (ÖZGÜR, 2006, s.92–94).

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.censusindia.gov.in/>, (11.04.2008).

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globalsecurity.org/military/world/india/budget.htm> , (11.04.2008).

Pakistan:

- Nükleer savaş başlığı: 30–55 (tahmini)
- Nüfus: 152 milyon³²
- Savunma bütçesi 3,7 milyar dolar³³
- NPT'yi imzalamadı.

Pakistan 1998 yılından bu yana beş nükleer test yaptığını belirtmektedir. Havadan ateşleme ve füzeyle silahları kullanma kapasitesi mevcuttur. Bazı uzmanlar füzelerle başlıkların tam olarak monte edilmediğini, savaş başlıklarının ana parçadan ayrı bir yerde depolandığını iddia etmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.94–96).

Son yıllarda Pakistan, nükleer enerjiyi hem askeri hem de sivil amaçlı kullanmasına olanak sağlayacak teknolojiye ulaşmaya çalışmaktadır. Pakistan'ın Hindistan'la yaşadığı sorunlar, uluslararası toplumu zaman zaman endişeye yöneltmektedir. Zaten Pakistan'ın bu silaha sahip olma sebebi sadece Hindistan'ın bu silaha sahip olmasıdır. Öyle ki, Pakistan nükleer çalışmalara başladığında ne bunu kaldıracabilecek bir ekonomisi ne de bu sistemleri inşa edebilecek bir teknolojisi vardı. Ama Hindistan'ın bu silahlara sahip olması Pakistan için büyük bir tehdit idi ve bu tehdidi ortadan kaldırmanın ya da bu silahları kendilerine karşı kullanılmaz hale getirilmesinin tek yolu nükleer silahlara kendilerinin de sahip olmasıydı. İmkansızlıklar bilinmesine rağmen bu yolda önemli özveride bulunmuş ve bu başarılmıştır. Yetkili ağızlar bu proje başlarken halkı da bu amaca hazırlamıştır. Ziya ül-Hak yaptığı konuşmalarda; *“Gerekirse kuru ot yiyeceğiz, ama biz de nükleer silah elde edeceğiz”* demektedir. Bu çerçevede yapılan nükleer denemeler 1998'de başarılı olmuştur. Şu an elinde 30–50 arasında nükleer silahı olduğu tahmin edilmektedir (EVRON, 1994, s.30–32).

Eski bir nükleer mühendis olan A. Khan'ın 2004 yılında ortaya attığı, Pakistan'ın İran, Libya ile Kuzey Kore'yle nükleer teknoloji paylaştığı yönündeki iddialar, ciddi kaygılar yaratmaktadır. Bu yüzden özellikle ABD'nin yakın takibi söz konusudur. Biyolojik silah

³²Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.pap.org.pk/statistics/population.htm#tabfig-1.2>, (11.04.2008).

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.defenseindustrydaily.com/pakistans-defense-budget-rises-155-0659/> (11.04.2008).

araştırmalarında yeterli ilerlemeyi kaydedememiştir. Ama kimyasal silah tesislerine sahip olduğu tahmin edilmektedir (ÖZGÜR, 2006, s.94–96).

İsrail:

- Nükleer silah sayısı: 100–200 (tahmini)
- Nüfus: 7,3 milyon³⁴
- Savunma bütçesi: 9,9 milyar dolar³⁵
- NPT’yi imzalamadı.

İsrail’in açıklanmamış nükleer devlet olarak statüsü muğlâk ve karmaşıktır. Uzmanlar, İsrail’in 100 ila 200 arasında füzeye sahip olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, İsrail ordusunun savaş başlıklarını savaş uçakları ve sahip olduğu üç denizaltıdan biri aracılığıyla ateşleyebileceği sanılmaktadır (ÖZGÜR, 2006, s.96–98).

İsrail’in nükleer programının 1950lerin başında başladığı ve ilk bombayı da 1967 yılında ürettiği tahmin edilmektedir (ENTESHAMI, 1989, s.121–124). 1986 yılında, Mordechai Vanunu adlı nükleer mühendisinin anlatımları sonucu, İsrail’in nükleer programının sanılandan daha ilerde olduğu ortaya çıkmıştır. Arap dünyasının olası tepkisine ilişkin kaygılar, İsrail toplumunun çeşitli katmanlarından gelebilecek olası kaygılar ve ABD’nin nükleer silahsızlanmaya yönelik taahhütleri, İsrail’in nükleer kapasitesini kamuoyu önünde kabul etmemesinin nedenleri arasında sayılmaktadır (COHEN, 1998, s.80–99).

Kuzey Kore:

Nükleer enerji alt yapısını tesis etmeye 1964 yılında başlamış ve 1965 yılında SSCB’den bir nükleer reaktör satın alarak, nükleer enerji üretebilir hale gelmiştir. Bugün Kuzey Kore’nin elinde nükleer silah bulunup bulunmadığı kesin olmamakla birlikte bir iki nükleer silah üretmeye yetecek plütonyuma sahip olduğu ispatlanmış durumdadır ve 10 Ocak 2003 tarihinde NPT’den çekildiğini ilan ederek nükleer silah yaptığını konusunda uluslararası kamuoyuna kesin bir izlenim sunmuştur. şu an elinde 1 ile 3 arasında nükleer

³⁴ Bkz. http://www.prb.org/Datafinder/Geography/Summary.aspx?region=123&region_type=2, (11.04.2008).

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globalsecurity.org/military/world/spending.htm>, (11.04.2008).

silah olabileceği tahmin edilmektedir. Büyük bir kimyasal silah stokuna sahip, biyolojik silah programı da mevcuttur (İNAT, 2004, s.296).

İran:

- Nükleer silah sayısı: 0
- Nüfus:71,2 milyon³⁶
- Savunma bütçesi: 6,4 milyar dolar³⁷
- NPT'yi onay tarihi: 1970

İran, uranyum zenginleştirme programını geçtiğimiz yıllarda yoğunlaştırmıştır ve bazı uzmanlar, nükleer teknolojiyi elde etmesinin daha uzun yıllar alacağını düşünmektedir. Uluslararası düzeyde kaygı yüksek düzeydedir. İngiltere, Fransa ve Almanya İran'ı nükleer teknolojisini barışçı amaçlar için kullanmaya ikna etmeye çalışmaktadır. İran'ın nükleer hevesi aslında eskilere uzanmaktadır. Rusya, İran'a nükleer santral kurulması konusunda yardımcı olurken, İran'ın kısa ve orta menzilli füze üretiminde yardım aldığı ülkeler, Çin, Kuzey Kore ve yine Rusya idi (ENTESHAMI, 1989, s.124–128).

İran, Irak'ın 1980'deki kimyasal saldırılarının ardından kimyasal ve biyolojik silah geliştirmeye başlamıştır (ENTESHAMI, 1989, s.128–131). Rusya desteğiyle nükleer enerji tesisi inşa etmektedir.³⁸ Fakat İran her fırsatta nükleer teknolojisinin askeri amaçlı olmadığını ve denetime her zaman açık olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda belirtilen ülkeler bir gruptandırmaya tabi tutulduğunda ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in oluşturduğu ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olan bu beşli NPT anlaşmasından kaynaklanan haklarıyla nükleer güç olması meşru olan devletlerdir. Bu ülkeler de kendi aralarında sınıflandırıldığında ABD ve Rusya nükleer güce sahip “*süper güçler*” iken, İngiltere, Fransa ve Çin nükleer silahlara sahip

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.prb.org/Countries/Iran.aspx> (11.04.2008).

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2006/iran-060531-irna03.htm>, (11.04.2008).

³⁸ İran'ın Rusya ile yaptığı anlaşmaya göre Rusya'nın 2005 sonuna kadar İran'ın eski nükleer tesisini onarması gerekmektedir. Rusya şimdiye kadar bunu ABD'nin önderliğindeki, uluslararası toplumun baskısı yüzünden askıya almıştır. Fakat anlaşmaya göre Rusya'nın çalışmalara 2005 sonuna kadar başlaması gerekmektedir. Rusya'nın tamiratını yapacağı tesis daha Irak-İran savaşı öncesinde Alman Siemens firması tarafından yapımına başlanan, savaşta ağır hasar gören ve İran'da rejimin değişmesiyle Avrupa'nın bu rejimi kendisine düşman görmesiyle yarım bırakılan nükleer tesislerdir.

olan “büyük güçler” olarak nitelendirilebilir. Hindistan ve Pakistan ise nükleer silahlara sahip olduğunu açıklayan ancak NPT’yi imzalamayan devletlerdir. İsrail’de tıpkı Hindistan ve Pakistan gibi NPT’ye imza atmamıştır fakat onlardan farklı olarak İsrail nükleer silahlara sahip olduğunu da hiçbir zaman açıkça dile getirmemiştir ve bu konu gizliliğini korumaktadır. Fakat bu üç devletin oluşturduğu grup da “nükleer güç olma yolunda ilerleyen devletler” olarak sınıflandırılabilir. Kuzey Kore ve İran ise “nükleer güç olmak isteyen devletler” olarak nitelendirilebilir (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.557).

Bunların yanında nükleer silah geliştirmeyen ülkeler olarak sınıflama yapılırsa, bu ülkeler sınıfına; Avustralya, Avusturya, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Polonya, Slovakya, Güney Kore, İspanya ve İsveç, Türkiye girer. Bu ülkeler, teknoloji, donanım ve kaynaklara sahip olmalarına karşın nükleer silah üretme yönünde eğilim göstermemiştir.

Ayrıca geçmişte nükleer silahlara sahip olan ülkeler ise; Cezayir, Arjantin, Belarus, Brezilya, Kazakistan, Irak, Libya, Romanya, Güney Afrika, Ukraynadır. 1993 yılında Güney Afrika, nükleer silahlarını söken ilk ülke olmuştur. Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından 1995 yılında, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna, uluslararası anlaşmayı imzalayarak, topraklarındaki bütün nükleer silahları Rusya’ya iade etmişlerdir. Cezayir, Arjantin ve Brezilya nükleer programlarını terk ederken, Romanya’nın nükleer silah geliştirme planı, Nikolay Çavuşesku rejiminin çökmesiyle sona ermiştir (ÖZGÜR, 2006, s.81–82). Irak’ın 1970’te başlayan nükleer programı, sırasıyla İsrail’in 1981 yılında düzenlediği hava saldırısı, 1991 Körfez Savaşı ve yaptırımlarda darbeler almıştır. Son olarak yapılan ABD müdahalesi sonucunda da ortaya çıkmıştır ki, bu ülkenin elinde herhangi bir nükleer silah olmadığı gibi kitle imha silahı niteliğinde hiçbir araç bulunamamıştır.

Libya ise, kendi bombasını üretmek üzere gerekli malzemeyi edinmek yerine Çin’den nükleer bomba alma girişiminde bulunmuştur. Libya’nın nükleer silahlara sahip olma tutkusu 1969 yılına kadar uzanır (ENTESHAMI, 1989, s.131–133). Fakat 2003 yılında Kaddafi ülkesine ve kendisine yönelen baskı ve yaptırımlar sonucunda Libya’nın nükleer güç peşinde koşmayacağını açıklamış ve 1975 yılında onayladıkları NPT anlaşmasının gereklerini yerine getirmeye başlamıştır. Ayrıca 1999 yılında, Afrika’nın nükleer

silahlardan arındırılmasını öngören “*Pelindaba Anlaşmasını*” da imzalamıştır (İNAT, 2004, s.244–245).

Dünyadaki nükleer silahların genel dağılımı bu şekilde olmakla beraber gelecekte bu silahların hangi devletlerin veya kimlerin eline geçeceği meçhuldür. Gelişen teknolojiyle elde edilmeleri daha da kolaylaşan ve ülkelerin enerji krizleri nedeniyle birçok ülkenin gündeminde olan nükleer enerji yatırımlarının barışçıl amaçlı kullanımını sağlama zorluğu silahların hızlı yayılma sorununu ortaya çıkarmaktadır.

12. Silahsızlanma Çalışmalarına Götüren Etkenler

Nükleer dehşet 1945’te, ardı ardına Hiroşima ve Nagasaki’de, somutlaştıktan sonraki her basamağında insanlığı ve dünyadaki yaşamı yeryüzünden daha da çok silebilecek benzersiz bir “yok etme aracı” olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, karşılıklı, onbinlerce nükleer başlık üretilmesinden başka, yüz binlerce nükleer başlık imaline yetecek kadar çok nükleer bomba malzemesi üretilmiştir. Neyse ki, arada geçen dönemde bir felaket yaşanmaksızın böylesi bir tırmanışın yararının olmadığı ancak 1970’lerin başlarında idrak edilmiştir.

İki kutbu, durumun hassasiyetini anlamaya iten etkenleri incelerken öncelikle doğu ve batı blokları arasında meydana gelen değişmelere kısaca değindikten sonra uluslararası ortamdaki dönüşüme sebep olan olayları ortaya koymak yararlı olacaktır. Böylece uluslararası alandaki nükleer silahsızlanma çabaları daha iyi anlaşılacaktır.

120. Uluslararası Sistemdeki Değişmeler

1945’ten 1962’ye kadar olan dönemde iki kutup arasında çok tehlikeli bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde hakikaten tam bir iki kutuplu düzen yaşanmıştır. Eğer ülkeler kendilerini bir kutuptan korumak istiyorlarsa diğer kutba dahil olmak zorunda buluyor ya da onların istediği doğrultuda hareket etmesi gerekiyordu. Dünya bu dönemi Soğuk Savaşın en çetin dönemi olarak yaşamıştır. Fakat 1962 Küba Krizi sonrası durum değişmeye başlamıştır. Artık tarafsız ülkeler de ortaya çıkmaya başlamış ve bunun yanında

hem blokların kendi içinde hem de karşılıklı olarak yumuşama emareleri baş göstermiştir (GERGER, 1980, s.20–50).

1945–1960 dönemi nasıl Doğu ve Batı blokları arasında Soğuk Savaş çatışmalarının hakim olduğu bir dönem ise, 1970’li yıllarla başlayan dönem de Doğu ile Batı arasında yumuşamanın yani, “*detantın*” hakim olmaya başladığı dönemdir. 1960’lı yıllar ve bu yılları kapsayan dönem de, bu ikisi arasında yer alır ve Soğuk Savaş’tan bugüne geçişin bir “*Ara Dönemini*” teşkil eder. Bu Ara Dönemin başlıca önemi, Soğuk Savaş’ı hatırlatacak mahiyette çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, uluslararası sisteme yumuşak bir yapının getirilmesi çabalarının da belirgin bir şekilde kendisini göstermesidir. 1960–1970 arasının bu çelişkili görünen gelişmelerinde en etkileyici faktör, her iki Blok’un da yapısında meydana gelen değişimlerdir (ARMAOĞLU, 1995, s.537).

Bloklarda meydana gelen değişimlerle meydana gelen yeni ortam, nükleer silahsızlanma çabaları için de yararlı olmuştur. Doğu ve Batı Blokları içinde meydana gelen önemli değişimler şu şekilde özetlenebilir.

Doğu Bloku:

Doğu Bloku için başta en önemli gelişme sosyalizme giden farklı ve çeşitli yolların mevcut olduğu görüşünün benimsenmesidir. Tito Yugoslaya’sı bunun en önemli örneği durumundaydı. 1956 sonrası, Yugoslavya Doğu Bloğundan ayrılarak tarafsızlık politikasında ısrar etmiş ve 1950’lerin sonlarında belirmeye başlayan Bağlantısızlar Bloğunun liderliğini ele almıştır. Ayrıca Titoizmin veya başka deyişle, farklı yolların ve farklı sosyalist modellerin varlığının benimsenmesi, diğer sosyalist ülkelerde tesir etmiş ve sosyalist kamp içinde bir gevşemeye sebep olmuştur. 1957 yılının sonlarına gelindiğinde Polonya, ılımlı ve milliyetçi bir komünist grubun kontrolüne girmişti. Macar ihtilali ise, ancak kanlı bir şekilde bastırılabilmiş ve bu da komünizmin ve Sovyet Rusya’nın uluslararası prestijine ağır bir darbe olmuştur (ARMAOĞLU, 1995, s.539–542).

SSCB ve Çin arasındaki anlaşmazlıklar ise 1958’den itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Moskova ile Pekin arasındaki çatışmanın ilk olarak ortaya çıkması dış politika konusundaki görüş ayrılıklarının belirginleşmesi şeklinde olmuştur. Dış politikadaki görüş

ayrılıkları, Sovyet Rusya'nın 4 Ekim 1957 tarihinde *Sputnik* adlı ilk insansız uyduyu uzaya atması neticesinde şekillenmeye başlamıştır. Pekin'e göre, Moskova elde ettiği bu üstünlüğe dayanarak, Batı'ya karşı sert bir politika takip etmeli ve uluslararası komünizm faaliyetleri için ihtilalci metotları kullanmalıydı. Fakat Moskova yeni dönemde anlaşmazlıkların nükleer bir savaşa dönüşmesi halinde çok yıkıcı neticeler doğuracağını bildiğinden, Pekin gibi düşünmemekteydi ve hatta SSCB bu dönemde ABD ile karşılıklı diyalog çabalarına girişmeye çalışıyordu (ARMAOĞLU, 1995, s.543–554). Bunun yanında Çin, gerek Batı Blokuna karşı takip edilen politikada SSCB'nin kendi başına hareket etmesi ve gerekse sosyalizm ideolojilerini farklı yorumlaması nedeniyle SSCB'den uzaklaşmaya başlamaktaydı ve SSCB'yi ABD'ye Çin hakkında bazı tavizler vermekle suçluyordu. Bu nedenler 1960'ların ortalarında Çin'in SSCB'den tamamen koparak ABD ile münasebetlerini düzeltmesine kadar varacaktır (ARMAOĞLU, 1995, s.572–589).

Batı Bloku:

Tıpkı Doğu Bloku'nda olduğu gibi Batı Bloku'nda da, blok lideri ABD'nin buhranlar sırasında, genellikle tek başına hareketi ve Küba buhranında olduğu gibi, müttefikler ile danışma mekanizmasını yeteri kadar işletmemesi, görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına ve Avrupa'nın ABD'yi tenkit etmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu konuda da bayrağı ilk açan De Gaulle Fransıız olmuştur. ABD'nin tek başına hareket ederek, Batı'yı maceraya sürüklemesi endişesi doğmuştur. 1960'ların ortalarından itibaren, Batı'nın kendi içindeki münasebetleri de artık eski mahiyetini kaybetmeye ve yeni bir karakter almaya başlamıştır. Kıbrıs meselesi dolayısıyla da, Türkiye'nin dahi ABD ile münasebetleri 1964'ten itibaren ciddi değişikliklere uğrayacaktır (ARMAOĞLU, 1995, s.591).

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle tıpkı Çin gibi bir yandan ABD'yi Sovyetlere karşı yumuşak davranmakla itham ederken, bir yandan da Washington–Moskova eksenli politikayı kırmak amacı ile Moskova ile ilişki kurmaya çalışmıştır. Başkan de Gaulle, Federal Almanya Başbakanı Konrad Adenauer'den de destek bulmuştu. Çünkü Adenauer da ABD'yi yumuşaklıkla itham ediyor ve Sovyetlere taviz verilmeyip sert ve kararlı kavranılmasını istiyordu. De Gaulle, Kennedy'ye, Fransa'nın, NATO içinde kalmakla beraber, artık demode olmuş bu ittifakın askeri kanadından çekileceğini de bildirmişti. Çünkü de Gaulle'e göre ABD'nin, kendi topraklarına bir saldırı olmadıkça nükleer silah

kullanma ihtimali yoktu ve dolayısıyla Fransa kendi savunmasını kendisi kurmak zorundaydı. Kennedy ABD'nin nükleer şemsiyesi için teminat verdi ise de, bu doğrultuda Fransa'da nükleer silahlara sahip olmanın önemini anlamıştı (ARMAOĞLU, 1995, s.596–597).

121. Küba Krizi

U-2 buhranı ile Küba Füzelere buhranı arasında bir bakıma büyük benzerlik vardır. Nasıl ABD, U-2 casus uçaklarını Sovyetlerin haberi olmadan Sovyet toprakları üzerinde uçurmuş ise Sovyetler de, ABD'nin haberi olmadan Florida kıyılarına 90 mil mesafedeki Küba'ya ABD'ye yönelik füzelere yerleştirmiştir. Birincisinde gürültüyü koparan Kruşçev iken, ikincisinde Başkan Kennedy olmuştur (ARMAOĞLU, 1995, s.602).

Küba buhranının iki önemli özelliği vardır. Birincisi, çok “*korkutucu*” olmasıdır. Çünkü nükleer silahlar keşfedildiğinden beri ilk defa, insanlık bir nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Buhranın doğurduğu gerginlik içinde, ABD ile Sovyetlerden birinin düğmeye basarak nükleer silahları ateşlemesi, ancak bir an meselesi haline gelmiştir. Bu da dünyanın ne kadar ince bir denge üzerinde durduğunu göstermiştir (ARMAOĞLU, 1995, s.602). İkincisi, ise “*öğretici*” olmuştur. Bir nükleer savaşın eşiğine kadar gelinmiş olması ve dünyanın dayandığı ince dengenin ne kadar kolaylıkla kopabileceğinin görülmüş olması, iki süper devlet arasındaki sertlik münasebetlerinin tehlikesini ortaya koymuş ve bu münasebetlerde bir yumuşamanın ne kadar gerekli olduğunu göstermiştir. Bu sebeple, bu krizden sonra Doğu ve Batı blokları arasında bir yumuşama sağlama doğrultusunda yavaş yavaş bir takım adımlar atılmaya başlanmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.602).

Küba'nın SSCB'ye yaklaşmasında, ABD'nin Fidel Castro'yu devirme teşebbüsü ve Küba'ya yönelik sert politikalarının payı büyüktür. ABD'nin izlediği politikalar neticesinde Castro daha da sola yaklaşmış ve Castro 1 Mayıs 1961'de yaptığı konuşmada Küba'yı bir “sosyalist devlet” olarak ilan etmiştir. Sovyetler daha sonra, Castro'yu bir komünist olarak görmek istediğini belirttiği zaman da Castro kendisinin bir komünist olduğunu açıklamıştır. Kurulan yakın ilişkiler sonunda SSCB ve Küba sıkı bağlar oluşturmuş ve bu arada da Sovyetler 1962 yılı başında Küba'ya füze yerleştirmeye başlamıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.608).

Küba'ya füze yerleştirilmesi sonucunda ABD başkanı Kennedy 22 Ekim 1962 akşamı Amerikan radyo ve televizyonlarında yaptığı konuşmada, Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmiş olduğunu ve bu füzelerin kuzeyde Hudson körfezi ile güneyde Lima'ya kadar olan bir alanı vurabileceğini, bunun ise bütün Amerika kıtasının barış ve güvenliğine yöneltilmiş açık bir tehdit olduğunu belirtmiş ve bu sebeple bu füzelerin sökülmesini istemiştir. Kennedy ayrıca, Küba'nın "karantinaya" alınacağını da ilan etmiştir. Bu, Küba'nın abluka altına alınması demektir. Nitekim 24 Ekim'den itibaren Amerikan 2. Filosuna ait 19 savaş gemisi, Küba kıyılarını 800 km çapında bir çember üzerinde ablukaya almıştır. Küba'ya giden bütün gemiler kontrolden geçecek ve silâh taşıyanlar geri çevrilecekti. Kontrolü kabul etmeyen ve Küba'ya gitmekte ısrar edecek gemilere karşı gerektiğinde kuvvet kullanılacaktı (ARMAOĞLU, 1995, s.609–610).

Sovyetler, ABD'nin bu tutumuna karşı onlar da sert bir tutum almıştır. Hatta barışı tehdit ettiği gerekçesi ile ABD'yi Güvenlik Konseyine şikâyet etmiştir. Konsey'de Sovyet ve Amerikan delegeleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Küba ise, Amerikan istilasına karşı asker hazırlıklara geçmişti. Atmosfer o kadar gergindi ki, bütün dünya her an bir çatışmanın çıkmasını beklemeye başlamıştı. Bir çatışma ise, üçüncü dünya savaşı demektir. Onun için Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafları uzlaştırmak ve yatıştırmak için büyük çaba harcamıştır. Sovyetler ABD'yi kararlılığını görünce, yavaş yavaş yumuşamaya başladılar. Öncelikle, abluka üzerine, 12 Sovyet gemisi rota değiştirmiş, diğerleri ise Amerikan savaş gemilerinin kontrolüne itiraz etmemiştir. Bunun arkasından, 27 Ekim'de Sovyetler, Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmesini kabul edebileceğini, buna mukabil ABD'nin de Türkiye'deki *Jupiter* füzelerini sökmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu şart ABD tarafından kabul edilmişti (ARMAOĞLU, 1995, s.610–611).

Karşılıklı füze sökülmesinin kabulü ile Küba Buhranı atlatılmış oluyordu. Fakat her iki taraf da şunu gördü ki, barış pamuk ipliği ile bağlı idi. Küçük bir dikkatsizlik veya fevrî bir hareket halinde barıştan savaşa geçivermek işten bile değildi. Bunu önlemenin ve barışı kuvvetlendirmenin yolu ise silâhsızlanma ve bilhassa nükleer silâhların kontrol altına alınması idi. Kruşçev 28 Ekim'de Kennedy'ye gönderdiği mesajda bu hususa değinmiş ve Kennedy de aynı gün verdiği cevapta, Kruşçev'in düşüncelerini aynen paylaştığını, nükleer silahların yayılmasını önlemek ve silâhsızlanma tedbirleri almak için çalışmak gerektiğini bildiriyordu. Böylece, Küba buhranı detant'a giden yolun kapısını da aralamıştı. Nitekim

20 Haziran 1963 de, Kremlin ile Beyaz Saray arasında, bilhassa buhran zamanlarında yanlış anlamaların önlenmesi amacı ile bir “*Kırmızı Telefon–Hot Line*” hattı kuruldu (ARMAOĞLU, 1995, s.611).

Fransa, Küba hadisesinden kendisi için gereken dersi çıkarmıştı. Fransa, kendi menfaati ve güvenliği söz konusu olduğunda ABD’nin en tehlikeli ve sert kararları almaktan çekinmediğini görmüştü ve artık NATO’dan koparak kendi nükleer gücünü kendisi kurmaya karar vermişti (KOHL, 1971, s.124–150). De Gaulle’ün nükleer silahlar konusundaki inancı şuydu: “*Başkaları sahip iken, bir büyük devlet bunlara sahip değilse, kendi mukadderatına da hakim değil demektir*” (KOHL, 1971, s.129). İşte bu krizin diğer bir sonucu da Fransa’nın nükleer bir devlet olma çalışmalarına kaynak teşkil etmesidir.

Buraya kadar aktarılan iki blok arasındaki yapı değişiklikleri sonucu oluşan ortam, bir yumuşama (detant) döneminin başlamasını sağlamıştır. Bloklarda meydana gelen yapı değişiklikleri, şüphesiz blokların birbirlerine yaklaşmasında veya hiç değilse davranışlarında eski sertlik alışkanlıklarından vazgeçerek anlaşmazlıkları nispeten daha yumuşak yaklaşımlar içinde ele almalarında önemli rol oynamıştır. Bu gelişmede 1962 Küba buhranın büyük tesiri olmuştur.

122. Nükleer Teknolojide Geline Nokta “Karşılıklı Kesin Yok Oluş”

Nükleer silahların sayı ve tahrip gücü açısından telafi edilemez etkiler yaratabilecek duruma gelmesi de devletleri nükleer silahsızlanma çabalarına yönlendiren bir diğer etken olmuştur. Zira nükleer silahlar o kadar çoğalmış ve o kadar ölümcülleştirilmiştir ki artık iki tarafta olası bir nükleer savaşın kazananın olmayacağını farkına varmıştır. Taraflardan birisi ani bir saldırı ile tüm nükleer gücünü karşı tarafa yöneltse bile karşı tarafın kendisinin kabul edemeyeceği oranda bir karşılık verme yeteneğini ortadan kaldıramamaktadır. Bir başka deyişle, taraflardan hiçbirisinin birinci vuruş kapasitesi, karşı tarafın kabul edilemez bir ölçüdeki ikinci vuruş kapasitesini yok edememektedir. Böyle bir saldırıda karşı taraf hiç bir biçimde, tam anlamıyla imha edilemeyecektir. İşte “*Dehşet Dengesi*” veya teknik adı ile *Karşılıklı Kesin Mahvolma (Mutually Assured Destruction - MAD)* olarak bilinen nükleer denge anlayışı bu zemin üzerine kurulmuştur (EDWARDS, 1986, s.6–9).

Bu anlayışa göre, bir nükleer güç çatıştığı rakibine karşı kazanma mantığından çok caydırma mantığı ile davranılacaktır. Topyekün bir nükleer saldırıya maruz kalınması durumunda, hala “mukabele kabiliyetine” sahip bulunmak, dehşet dengesinin şah damarı olduğu için, yeraltında kazılmış tünellerde, sürekli olarak dolaştırılan deniz altlarında ve ultra modern ağır bombardıman uçaklarında, nükleer bir saldırıda mahvolma ihtimalinden uzakta, dolayısıyla, bir “mukabele cephanesi” olarak gezdirilen yok edici nükleer silahlar, dünya için büyük bir son niteliğindedir (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.411–413).

1945’te Japonya’ya atılan her bir atom bombası kabaca 20 bin tonluk TNT’ye eşit ölçüde enerji açığa çıkartmıştır. Günümüzde megatonluk enerji açığa çıkartan nükleer silahların yapılabilir olduğu ve Japonya’ya atılan bombaların etkilerinin ne kadar korkunç olduğunu göz önüne aldığımızda, bu megatonluk silahların Hiroşima ve Nagasaki’den ne ölçüde daha çok trajik olacağını tahmin etmek mümkündür. Şu an ki nükleer başlıklardan her biri bir New York’u, bir Washington’u, bir Moskova’yı, bir Pekin’i, bir Paris’i, bir Londra’yı taş taş üstünde kalmayacak ve hiç canlı kalmasına izin vermeyecek şekilde yok edebilecek güç ve kapasitededir (ERDURMAZ, 2003, s.29).

Ayrıca bu silahların karşı tarafı caydırma maksadıyla sayısının giderek arttırılması çok abartılmıştır. Ülkelerin askeri kesimlerinin ve Soğuk Savaş döneminde etkisi ile ABD ve SSCB marjinal caydırma ve tahrip gücünü aşmışlardır. Yani caydırma mantığının gerektirdiğinden çok daha fazla stok üretmişlerdir. Bu sayıların çok oluşu ve bu silahların kıtalararası füzelerle çok hızlı bir şekilde hedefine hareket etmesi bu silahlara karşı oluşturulabilecek savunma sistemlerini de işlevsiz hale getirmiştir (ÖZGÜR, 2006, s. 153).

İşte bu sebeplerden ötürü tüm dünya nükleer silahların kullanılması durumunda çatışmanın ciddi bir kaosa neden olacağını, belki savaşan ülkelerin dünyadan tamamen silineceğini ve diğer dünya ülkelerinin hepsinin bu savaştan şu veya bu şekilde kesinlikle etkileneceğini anlamışlardır. Bu yok edici teknolojinin oluşturabileceği tahribatın herkes tarafından görülmesi silahsızlanmaya giden yolu da açmıştır.

13. Silahsızlanma Yönünde Çalışmalar

Silahsızlanma, var olan silahların hemen hemen hepsinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Silahların denetimi ise, devletlerin silahlanma politikalarına ilişkin; miktar, nitelik, geliştirme veya kullanım açısından, genellikle bir uluslararası antlaşma çerçevesinde uygulanan sınırlandırma ve indirimlerdir. Devletler, silahsızlanma ve/veya silahların denetimini; güvenliklerini arttırmak, mevcut statükodaki nispi avantajlarını korumak, kaynak tasarrufu sağlamak, bazı anlaşmalara ve insani değerlere saygılı olmak veya doğrudan insanı korumak için isteyebilirler (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.446).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 11. maddesi silahsızlanmada ve silahsızlanmanın düzenlenmesinde hakim olan prensipleri tetkik ve bu prensipler hakkında üye devletlere ve Güvenlik Konseyi'ne tavsiyede bulunma görevini Genel Kurul'a vermiştir. Genel Kurul, 24 Ocak 1946'da aldığı bir kararla, atom enerjisinin kontrolü ve bunun barışçı amaçlarla kullanılması, atom silahlarının milli silahlanmaların dışında bırakılmasını sağlamak amacı ile tavsiyelerde bulunmak üzere *Atom Enerjisi Komisyonu*'nu kurmuştur. Genel Kurul'un 14 Aralık 1946 tarihli tavsiye kararı üzerine, Güvenlik Konseyi, 13 Şubat 1947'de de *Konvansiyonel (Geleneksel) Silahlar Komisyonu*'nu da kurdu. Fakat her iki komisyon da Soğuk Savaş'ın en çetin günlerinde kurulduğu için her iki komisyonun da çalışmalarında ve özellikle Atom Enerjisi Komisyonu'nda Doğu - Batı çatışması ön plana çıkmıştır. Sovyet Rusya'nın muhalefetine rağmen, Genel Kurul 11 Ocak 1952'de aldığı kararla Atom Enerjisi Komisyonu ile Konvansiyonel Silahlar Komisyonunu kaldırıp, ikisinin yerine, "*Silahsızlanma Komisyonu*" nu kurmuştur. Bu Komisyonun görevi ise, nükleer silahlar ve silahlı kuvvetlerin arttırılması da dâhil her türlü silahsızlanmanın takip ve kontrolü, atom enerjisinin kontrolü ile atom silahlarının bertaraf edilmesi ve silahlı kuvvetler ve her çeşit silahlanmanın dengeli bir şekilde azaltılması, sınırlandırılması ve nihayet, fiili bir silahsızlanma programının tespiti idi (ARMAOĞLU, 1995, s.634-640).

130. Nükleer Silahlar Konusunda Faaliyet Gösteren Kuruluşlar

- *Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı (Department for Disarmament Affairs – DDA)*; Dünyadaki nükleer silahlanma eğiliminin artması konusunda olası tehditleri belirlemek ve gereken önlemleri almak adına Ocak 1998 tarihinde BM Genel Kuruluna bağlı olarak kurulmuştur. Uluslararası güvenlik ve barışın korunması ile silahsızlanma konularında işbirliğini arttırıcı tavsiyelerde bulunmayı ilke edinen DDA, bir yandan uluslararası alandaki silahsızlanma faaliyetlerinin amaçlarını ve ilkelerini belirlerken, diğer yandan da yapılacak silahsızlanma anlaşmalarına ilişkin gerekli olan her türlü veriyi sağlamaktadır.³⁹ Ayrıca silahsızlanma ile ilgili her türlü bilgiyi BM'nin ilgili çalışmalarında Genel Sekretere sunma yükümlülüğü vardır (LEVITAS, 2004, s.114).

- *Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency–IAEA⁴⁰)*; BM içinde 1957 yılında faaliyete başlamıştır. BM'nin bir uzman kuruluşu değildir. Sistem içinde yer alan bağımsız, hükümetler arası bir kuruluştur ve doğrudan BM Genel Kurulu'na karşı sorumludur. Merkezi Viyana'dadır.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın amacı, atom enerjisinin, yeryüzünde barışın korunması ve refahın artması için kullanılmasını sağlamaya çalışmaktır. IAEA, dünyada barışçı amaçlarla kullanılan atom enerjisi araştırmalarını teşvik etmekte, bu konuda bir aracı kuruluş olarak materyal, hizmet ve teçhizat sağlamakta, bilimsel ve teknolojik bilgi ile uzman ve bilim adamı değişimine yardımcı olmakta ve güvenlik standartları koymaktadır (KARLUK, 2002, s.144).

Ajans, *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nın (Treat on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons; NPT)* uygulamasından sorumludur. NPT Anlaşması, nükleer silahların dünyada daha fazla yayılmasının önlenmesini öngörmektedir. Bugün yeryüzünde 900 nükleer tesis, IAEA'nın kontrol ve koruması altındadır (KARLUK, 2002, s.144).

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.disarmament.un.org/dda-activities.html, (11.03.2006)

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.iaea.org, (11.03.2007).

Nükleer güvenlik alanında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın sorumluluğu, son yıllarda meydana gelen nükleer kazalar sebebiyle artmış ve dünya kamuoyu özellikle güvenlik sorunu üzerinde durmaya başlamıştır. IAEA'nın bu konudaki tavsiyeleri birçok ülke tarafından milli standartlara esas teşkil etmeye başlamıştır. Ajans, 27 Ekim 1986 tarihinde uygulamaya başlanan ve 72 ülkenin imzaladığı “Nükleer Kazaların Erken Haber Verilmesi Sözleşmesi” ile 26 Şubat 1987’de yürürlüğe giren ve 70 ülkenin katıldığı “Nükleer Kaza veya Radyoaktif Tehlikeli Durumlarında Yardımlaşma Sözleşmesi” gibi uluslararası nükleer sözleşmelerin hazırlanmasında ve imzalanmasında önemli bir rol üstlenmiştir (KARLUK, 2002, s.144). Güvenlik Programı, nükleer enerji konusunda eleman yetiştirilmesi, üye ülkelerin davetleri üzerine güç istasyonlarının emniyet sistemlerinin incelenmesi, nükleer kazalar ile ilgili işbirliği ve acil yardımlaşma, ileri güvenlik teknolojisi ve nükleer denemelerin bildirilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın başlıca üç organı vardır. Bunlar, Genel Konferans, Governörler Kurulu ve Genel Direktörlüktür. Genel Konferans, yılda bir defa toplanır. Konferans'a, Ajans'a üye 13 ülke katılır. Governörler Kurulu, 1973 yılında değişen Ajans statüsüne göre, 34 üyeden oluşur. 1984 yılında bu adedin 35'e çıkarılması kabul edilmiştir. 35 üyeden 13'ü her yıl, bir yıllığına Kurul'ca tayin edilir. Tayin edilen 13 üyeden 10'u, atom enerjisi teknolojisi alanında en ileri ülkelere olmak zorundadır. Genel Konferans'ın seçtiği üyeler, dünyadaki bütün bölgeleri temsil edecek bir sistem içinde belirlenir. Türkiye, IAEA'nın Governörler Kurulunda 1974–1976,1980–1982 ve 1987–1989 dönemlerinde görev yapmıştır (KARLUK, 2002, s.144).

131. Nükleer Silahlarla İlgili Anlaşma ve Uygulamalar

Yukarıda değinilen kuruluşlar nükleer silahların ve bu silahlarla ilgili teknolojilerin yayılmasının kontrol ve denetimini sağlamakla görevli kuruluşlardır. Bu yapılanmaların yanında, yapılan uluslararası anlaşma ve rejimlerin de ele alınması faydalı olacaktır.

- *Antarktika Anlaşması*; 1 Aralık 1959'da nükleer silahlara ilişkin olarak, Arjantin, Avustralya, Belçika, İngiltere, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika, Sovyetler Birliği ve ABD'nin oluşturduğu 12 devlet tarafından Washington'da imzalanıp 23 Haziran 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, Antarktika Kıtası'nın askeri

amaçlarla kullanılmaması ve Soğuk Savaş'ın etkilerinden uzak tutulmasını amaçlamış, bunun yanında antlaşmanın ilgili maddeleri nükleer silahları tanımlamış ve bu silahların Antarktika üzerinde denenmesini ve yine bu silahlara ilişkin askeri manevraların yapılmasını yasaklamıştır (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.561–562).

- *Ay ve Gök Cisimleri Dahil Dış Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Antlaşma*; Dünya yörüngesine silahların yerleştirilmesini Ay ve gezegenlerde silahların konuşlandırılmasını, denemelerin yapılmasını, üslerin kurulmasını yasaklayan ve BM Genel Kurulunun 1966'da onayladığı Antlaşma, Ekim 1967'de 84 imzacı devletin katılımıyla yürürlüğe girmiş, Antlaşma'nın silahsızlanma ile ilgili 4. maddesi ile dünya yörüngesine ve Ay'a nükleer veya diğer kitle imha silahlarının yerleştirilmesi yasaklanmış ve ayrıca Ay'da ve diğer gezegenlerde askeri üs ve manevralar engellenirken Ay ve öteki gezegenlerin ancak barışçıl amaçlar için kullanılması öngörülmüştür (SÖNMEZOĞLU, 2000b, s.109).

- *Kimyasal Silahlar Konvansiyonu (The Chemical Weapons Convention⁴¹ – CWC)*; Kimyasal silahların geliştirilmesini, üretilmesini, depolanmasını, kullanılmasını yasaklayan ve ayrıca bu silahların imha edilmesini kabul eden konvansiyon 13 Ocak 1993 yılında Paris'te imzaya açılmıştır ve 29 Nisan 1997'de yürürlüğe girmiştir (ERDURMAZ, 2003, s.117). Kitle imha silahlarına yönelik yapılan anlaşmalar içinde en anlaşılır ve ciddi denetim süreçlerine sahip, uluslararası kontrollerin uygulandığı ilk silahsızlanma anlaşmasıdır.

- *Biyolojik Silahlar Konvansiyonu (The Biological and Toxin Weapons Convention⁴² – BWC)*; BM çerçevesinde hazırlanan Konvansiyon 10 Nisan 1972'de aynı anda Washington, Moskova ve Londra'da imzaya açılmış ve 26 Mart 1975'te yürürlüğe girmiştir. Konvansiyon; biyolojik silahların geliştirilmesinin, üretiminin, transferinin ve depolanmasının önlenmesini amaçlamaktadır. Dünyanın ilk silahsızlanma anlaşması olarak nitelendirilir. Silahsızlanma Konferansı çerçevesinde, 1994 yılında Cenevre'de oluşturulan bir Ad Hoc Grup bünyesinde, CWC'de olduğu gibi, denetim ve doğrulama mekanizması getirilerek etkinliğinin artırılması için çalışmalar devam etmektedir.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.armscontrol.org/factsheets/cwglance.asp

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. www.btwc.sipri.se/index2.html

- *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT)*; NPT 1 Temmuz 1968’de Washington, Londra ve Moskova’da imzaya açılmış ve 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NPT, nükleer silahların yayılmasını engellemeyi hedefleyen ve bu alanda imzalanmış en kapsamlı antlaşma olup; bu antlaşmanın son gözden geçirme konferansı 24 Nisan 2005’te başlamış ve 27 Mayıs’ta sona ermiştir.

- *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT)*; 24 Eylül 1996 tarihinde imzaya açılan CTBT, her türlü nükleer denemenin yapılmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Göz ardı edilen bir anlaşma olmuştur. ABD henüz bu anlaşmayı onaylamamıştır. Hindistan ve Pakistan baştan karşı çıkmışlardır.

Kitle imha silahlarıyla, ilgili malzeme ve teknolojiler ile bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesine yönelik ihracat kontrol rejimleri de bulunmaktadır. Bu kontrol rejimleri gönüllülük esasına göre ülkelerin inisiyatifleri sonucu oluşturulmuştur. Bunlar;

- *Wassenaar Düzenlemesi (Wassenaar Arrangement⁴³ – WA)*; 1996 yılında kurulan, konvansiyonel silahlar ile çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını kontrol altında bulundurmaya amaçlayan 40 üyeli bir rejimdir.

- *Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (Missile Technology Control Regime⁴⁴ – MTCR)*; Kitle imha silahlarına ilişkin insansız taşıma sistemlerinin (balistik füzeler, Cruise füzeleri ve insansız hava araçları) ve bunlarla ilgili teknoloji ve malzemenin yayılmasının önlenmesi amacıyla 1987 yılında kurulan ve “gönüllülük” esasına dayalı rejim; Almanya, Kanada, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından kurulmuştur ve bugün 34 üyesi mevcuttur.

---

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.wassenaar.org

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.mtc.info/english/index.html

- *Avustralya Grubu*⁴⁵ (AG); Kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeyi amaçlayan çabalar kapsamında sıkı bir ihracat kontrol rejimidir. 1984 yılı başlarında, BM araştırma komisyonlarından birinin Irak'ın İran'a karşı kimyasal silah kullandığını tespit etmesi, uluslararası kamuoyunda önemli tepkilere sebep olmuş ve bu tepkilerden bazıları kınama şeklinde olurken, bir kısım devletler de ihraç ettikleri kimyasallar üzerinde sıkı kontroller uygulamaya başlayarak daha anlamlı bir tepki vermişlerdir. Bu tür önlemlerin uluslararası işbirliği çerçevesinde alınması gerekliliğini vurgulayan Avustralya, konuya ilişkin olarak bir toplantı davetinde bulunmuştur ve 1985 yılında Brüksel'de yapılan toplantı bu grubun kurulmasına temel oluşturmuştur. AG'nin bugün 39 üyesi bulunmaktadır. Biyolojik ve kimyasal silahlar ile anılan silahların üretiminde de istifade edilebilecek çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını denetleyen gönüllü bir örgüttür.

- *Nükleer Tedarikçiler Grubu (Nuclear Suppliers Group – NSG)*; Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde, nükleer teknolojide kullanılan maddelerin ve çift kullanımlı malzemelerin ihracatını belirli denetim ilkelerine bağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Gönüllülük esasına dayalı olan grup 40 üyeye sahiptir.

- *Zangger Komitesi (Zangger Committee – ZAC)*; Nükleer madde, malzeme ve teknolojileri konu alan ihracatın kontrol altına alınması maksadıyla, nükleer silaha sahip olan ve olmayan 15 devlet tarafından 1971 yılında kurulan komite; Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun çift kullanımlı ürünler listesinin ikinci bölümü dışında kalan radyoaktif ve nükleer maddelerin ithal/ihraç listelerini hazırlamaktadır. Bu grup İsviçreli Profesör Claude Zangger'in çabalarıyla bir araya gelmiştir. NPT'nin 3. maddesinde belirtilmiş olan nükleer madde ve teknolojilerinin ihracatı konusunda mutlaka bazı güvenlik tedbirlerinin oluşturulmasını benimsemiştir. Nükleer Tedarikçiler Grubu'na üye olan devletlerin tümü, aynı zamanda Zangger Komitesine de üyedir (SCHMIDT, 1994, s.38).

Kısaca değinilen bu kuruluş, rejim ve anlaşmalardan sonra Soğuk Savaş döneminin iki blok arasındaki silah denetiminin en önemli görüşmeleri olan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmelerine ve Stratejik Silahların İndirimi Görüşmelerin'i ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir.

---

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.australiagroup.net

132. Stratejik Silahların Sınırlandırılması ve İndirimi Görüşmeleri

Nükleer silahlarla yönelik yapılan anlaşma ve rejimlerde, bütün yasaklamalar nükleer silahların kullanılma alanlarına aitti. Yani bu silahlar ortadan kaldırılmıyor veya sayıları azaltılmıyordu. Bir nükleer silahsızlanma söz konusu değildi. İşte ABD ile Sovyetler Birliği, bu antlaşmaların ardından *SALT-I* antlaşmasını imzalayarak, nükleer silahsızlanma veya nükleer silahların sınırlandırılması yolunda önemli bir adım atmış oldular ve uluslararası münasebetlere de bir yumuşama havası getirdiler (ARMAOĞLU, 1995, s.640).

Yukarıda aktarılan nedenlerden ötürü artık Soğuk Savaş dönemi yumuşamaya dönmüş ve silahsızlanmaya doğru bir eğilim oluşmaya başlamıştı. İşte bu sırada Varşova Paktı'nın Avrupa'da güvenlik ve işbirliği kurulması için NATO'ya 1966'da yaptığı teklif 9 yıl sürecek iki blok arası tartışma ve müzakere kapısını açarken, Helsinki'de 17 Kasım 1969'da Sovyet Rusya ile ABD arasında, *Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (Strategic Arms Limitation Talks – SALT)* başlamıştır. SALT görüşmeleri iki buçuk yıl kadar sürmüştü. Bu süre içinde tartışmaların ağırlık noktasını, Stratejik Füze denen, *Kıtalararası Balistik Füze (ICBM - Intercontinental Ballistic Missiles)* ile *Denizaltılardan Atılan Balistik Füze (SLBM - Submarine Launched Ballistic Missiles)* teşkil etmiştir. Bu füze konusunda kesin bir anlaşma yapılamayıp ancak bir geçici anlaşma gerçekleştirilebilmiştir. Buna karşılık, *füze-savar füze (ABM - Anti-Ballistic Missiles)* denen savunma füzelerinin sınırlandırılmasında kesin bir anlaşmaya varılabiliyordu (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.448–451). Bu iki çeşit füzeyi kapsayan ve *SALT -I Anlaşması* denen belge, 26 Mayıs 1972 tarihinde Moskova'da ABD Başkanı *Richard Nixon* ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri *Leonid Brejnev* arasında imzalanmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.641).

Bunun sonucunda, ABM konusundaki anlaşmaya göre taraflar, kendi başkentlerinin 150 kilometrelik bir alan içinde 100 taneden fazla füzesavar füzeyle sahip olmayacaklardı. Ayrıca bu füzele ilgili radarların sayısı da 2 büyük ve 8 küçük radar olarak sınırlanmaktaydı. Süresiz olan 16 maddelik bu anlaşmaya göre taraflar başka devletlere bu füzelelerden vermeyecekleri gibi başka ülkelerde bu füzelelerin rampalarından kurmayacaklardı (ARMAOĞLU, 1995, s.642).

“Saldırgan” diye tanımlanan ICBM ve SLBM’ler konusunda ise 5 yıl süreli 8 maddelik bir “geçici anlaşma” (Interim Agreement) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar, 1 Temmuz 1972’den itibaren, ICBM olsun, SLBM olsun, yeni kıtalararası füze yapmamayı taahhüt ediyorlardı. Bununla birlikte, bu füzelerin de kesin olarak sınırlandırılması hususunda bir anlaşma yapmak için müzakerelere aktif olarak devam edeceklerdi. Geçici Anlaşma’ya ek olarak imzalanan bir *Protokol* ise, SLBM’lere bir sayı sınırlaması getiriyordu. Buna göre de, ABD, 44 füze denizaltısından ve bu denizaltılar da 710 balistik füze rampasından fazlasına ve Sovyetler Birliği de, 62 füze denizaltısından ve bu denizaltılar da 950 füze rampasından fazlasına sahip olamayacaktı (ARMAOĞLU, 1995, s.642).

SALT-I anlaşması ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerde gerçekten bir dönüm noktası olmuştur denebilir. İki süper-güç arasında birçok konuda görüş ayrılıkları ve zaman zaman çatışmalar olsa da bu anlaşmadan sonra, görüş ayrılıklarına ve hatta çatışmalara yaklaşımları, bunları şiddetlendirmek değil, aksine gerginliklere sebep olmadan çözümlenmek, buhranları kontrol altına almak şeklinde olacaktır.

ABD ve Sovyetler Birliği, SALT-I anlaşmasını imzaladıktan üç gün sonra, 29 Mayıs 1972’de Moskova’da imzaladıkları *Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasındaki Münasebetlerin Temel İlkeleri* isimli anlaşmayla da aralarındaki ilişkilerin temel ilkelerini tespit ve ilan etmişlerdir. 12 ilkeyi ihtiva eden bu belgeye göre her iki taraf nükleer çağda barış içinde bir arada yaşamadan başka alternatif olmadığını kabul ederek, aralarındaki münasebetlerin tehlikeli boyutlara varmasını önlemeye birbirleri aleyhine avantaj sağlamamaya, karşılıklı çıkarları konusunda birbirleriyle devamlı temas halinde olmaya, stratejik silahlar da dahil olmak üzere tam ve genel bir silahsızlanma için çaba harcamaya, aralarında ticari ve ekonomik, teknik ve teknolojik işbirliğini arttırmaya, kültürel münasebetlerini geliştirmeye, dünya meselelerinde birbirlerinden daha üstün bir durum elde etmemeye ve bütün devletlerin egemen eşitliğine saygı göstermeye çalışacaklardı (ARMAOĞLU, 1995, s.643). SALT-I’in yarattığı bu gayet müsait ve olumlu atmosfer içinde ABD ve Sovyetler Birliği, saldırgan stratejik silahların (füzelerin) da sınırlandırılması için 21 Kasım 1972’de görüşmelere başlamışlardır (ARMAOĞLU, 1995, s.643).

Diğer taraftan, SALT-II görüşmeleri, birincisi gibi kolay yürümemiştir. Çünkü SALT-I'e karşı Amerikan Kongresinden bir takım itirazlar yükselmiştir. ABM Antlaşması Amerikan Senatosu tarafından hiç bir itiraz gösterilmeden 3 Ağustos 1972'de kabul edilmiş, fakat Geçici Anlaşma'da, denizaltılardan atılan füzelerin sayısında ABD aleyhine olan eşitsizlik, tenkitlere sebep olmuştur. Bazı Senato üyeleri, SALT-II anlaşmasında bu eşitsizliğin giderilmesini istediler. Bu çerçevede, SALT-II görüşmelerinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında *eşitlik* ilkesinin korunması kabul edildi. Fakat bu eşitliğin manası açık olmadığı için sonradan hem Amerikan müzakerecileri için güçlük çıkarmış hem de gereksiz tartışmalara sebep olmuştur. Çünkü kastedilenin *Kantitatif Eşitlik* mi yoksa *Kalitatif Eşitlik* mi olduğu konusunda sorun çıkmıştır. Ayrıca kalitatif eşitliği sağlamanın güçlüğü de ortadaydı. Çünkü füze ve nükleer silahların teknolojik üstünlükleri gayet karmaşık bir sisteme dayanıyordu. Karşılaştırma, mukayese yapıp eşitlik kurmak son derece zordu (ARMAOĞLU, 1995, s.643–644).

Bu sorunun yanı sıra, ICBM'lerin sınırlandırılmasında her iki tarafın da, karşı tarafa üstünlüğü kaptırmamak endişesi SALT-II görüşmelerinin uzamasına neden olmuştur. Diğer taraftan, SALT-II anlaşmalarının imzalandığı 1979 Haziranı'na kadar geçen sürede milletlerarası münasebetlerde ortaya çıkan hadiseler de, müzakerelerin uzamasında etkili olmuştur. Vietnam Savaşı, 1973 Arap-İsrail savaşı, 1973-1974'de ABD'de Watergate Skandalı, ABD'de başkanlık seçimleri ve başkanların değişmesi ve diğer hâdiseler bu örneklerden birkaçıdır. Görüşmelerin uzamasına rağmen dikkati çeken bir nokta her iki tarafın bir anlaşmaya varmak hususunda, niyetlerini her fırsatta vurgulamış olmalarıdır (ARMAOĞLU, 1995, s.644).

Eşitlik konusundaki sorun, Gerald Ford ile Brejnev arasında 23–24 Kasım 1974'de yapılan *Vladivostok Zirvesi* ile stratejik silahların sınırlandırılması ve SALT-II istikametinde yeni ve önemli bir adımı teşkil etmiştir. Vladivostok Zirvesi'nde alınan karara göre, taşıyıcı (delivery vehicle) denen, ICBM ve SLBM füze sayısı her iki taraf için de en çok 2400 olarak tespit edilmişti. Bunlardan ancak 1320 tanesi çok başlıklı füze (MIRV) olabilecekti. Ayrıca, bu anlaşma 31 Aralık 1985 tarihine kadar geçerli olacaktı (ARMAOĞLU, 1995, s.645–646).

SALT-II Antlaşması, 18 Haziran 1979 da Viyana'da, 1976 seçimlerinde Devlet Başkanlığına gelmiş olan *Jimmy Carter* ile *Leonid Brejnev* arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmanın gayet uzun ve ayrıntılı olmasının yanında, protokol, memorandum ve demeçler gibi birçok belgeden meydana gelmiş olması, SALT-II görüşmelerinin neden uzun sürdüğünü açıklamaktadır. Bu sebeple, SALT-II Antlaşması deyimi yerine SALT-II Anlaşmaları demek daha doğru olacaktır (ARMAOĞLU, 1995, s.646).

SALT-II anlaşmalarında, hem ABD ve hem de Sovyetler Birliği, 1 Kasım 1978 tarihi itibarıyla sahip buldukları bütün stratejik füzelerle, uzun menzilli yani stratejik bombardıman uçaklarının miktarlarını bir memorandumda ortaya koymuşlardı. Diğer taraftan, yine bu anlaşmalarda hem ICBM'lerin, hem SLBM'lerin ve hem de MIRV'lerin tarifleri yapıp ayrıntıları belirtildiği gibi, her çeşit füzenin de miktar sınırlaması yapılmıştır (ARMAOĞLU, 1995, s.646-647).

SALT-II anlaşmaları, 1922 Washington ve 1930 Londra Deniz Silahsızlanmaları Anlaşmalarından beri, son 50 yıl içinde gerçekleştirilmiş ilk silahsızlanma anlaşması idi. Asıl önemli tarafı ise, stratejik ve dolayısıyla uzun menzilli nükleer silahları sınırlaması idi. Fakat SALT-II anlaşmaları yürürlüğe girememiştir. SALT-II Amerikan kamuoyunda ağır tepkilere neden olmuştu. Bu tepkiler gerek Kongre'den, gerek uzman çevrelerden gelmekteydi. Bu tepkilere göre, getirilen sınırlamalarla ABD stratejik üstünlüğü Sovyetlere kaptırılmıştı. İşte tam bu sırada Sovyetler'in 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Afganistan'ı işgal etmeye başlamasıyla birlikte, ABD SALT-II anlaşmalarını tasdik etmekten vazgeçti. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Amerikan kamuoyunda, detant ve silahsızlanma konusunda Sovyetlerin samimi olmadığı ve yumuşamayı kendi yayılma ve genişleme tasarıları için müsait bir fırsat olarak gördüğü şeklinde değerlendirildi. Netice olarak, SALT-II doğmadan değil, ama doğduktan biraz sonra, çok kısa bir ömürle öldü (ARMAOĞLU, 1995, s.640).

1979'da SALT-II'nin başarısızlığa uğramasından sonra yeni Sovyet lider Gorbaçov ile birlikte ikili temaslar tekrar başladı. 1985'de başlayan görüşmeler sonucunda Temmuz 1991'de *START I (Strategic Arms Reduction Treaty)* yani Stratejik Silahların İndirimi Anlaşması Moskova'da imzalandı. 1994 yılında yürürlüğe giren START I Antlaşması saldırı amaçlı stratejik silahların azaltılmasını öngören ilk antlaşma idi. Antlaşma

bütünüyle uygulandığında ABD ve Rusya'nın konuşlandırılmış stratejik silahları her iki tarafta da 10.000'den 6.000'e indirilmiş olacaktır. Taraflar ellerinde en fazla 6 bin nükleer bomba ve füze başlığı, ayrıca uzun menzilli bombardıman uçakları da dahil olmak üzere 1600 gönderme aracı bulundurabileceklerdi. START I en az gönderme araçları ile olduğu kadar savaş başlıkları ile de ilgilidir. Antlaşmanın önemli özelliklerinden birisi de, kapsamlı bir denetim mekanizmasına sahip olmasıdır (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.453–454).

Temmuz 1991'de, Bush ile Gorbaçov arasında START I'in imzalanmasından sonra gelişen olaylar neticesinde SSCB'in yerini Rusya Gorbaçov'un yerini de Boris Yeltsin almıştı. Bush ve Yeltsin Şubat 1992'de gerçekleşen ilk görüşmede stratejik silahlarda yeni indirimlere gidilmesi kararı aldılar. Aynı yılın Haziran ayında yeniden bir araya gelen liderler Ocak 1993'de START II üzerinde anlaşmaya vardılar. START II Antlaşması 1993 yılında imzalanmış ve ABD tarafından 1996'da, Rusya tarafından da 2000 tarihinde onaylanmıştır. Buna göre her iki taraf da ellerinde bulunan stratejik saldırı silahlarında yaklaşık 2/3'lük bir indrimi kabul ediyorlardı. Böylece on yıl içerisinde ABD'nin elindeki nükleer başlıkların sayısı 3.500'e Rusya'nın elinde bulunanların sayısı da 3.000'e indirilecekti. Yine aynı sürede, tüm ICBM'ler yok edilecek, SLBM'lerin sayısı da 1750'ye indirilecekti (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.454–455).

Mart 1997'de Helsinki'de yapılan toplantıda, Başkan Clinton ve Başkan Yeltsin START III Antlaşması için görüşmelerin başlatılmasına karar verdiler. Bu antlaşma ilk kez stratejik nükleer savaş başlığı envanterlerinde ve stratejik nükleer savaş başlıklarının imhasında şeffaflık getirecek maddeler içerecektir. START III uygulandığı zaman ABD ve Rusya'nın konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlıklarına her bir ülke için 2000–2500 arasında indirim getirecektir ki bu miktar Soğuk Savaş yıllarındaki en yüksek miktarın %80'i demektir (SÖNMEZOĞLU, 2000a, s.561–562). Fakat ABM konusunda ortaya çıkan sorunlar nedeniyle Bush yönetiminin 2002 yılında anlaşmadan çekilmesiyle START III de sonuçsuz kalmıştır. Daha sonra ABD ve Rusya arasında yapılan müzakereler sonucu 2003 yılında imzalanan “*Stratejik Saldırı Silahlarının Azaltılması Anlaşması - Strategic*

Offensive Reductions Treaty (SORT)” ile START çalışmaları bu kapsamda devam ettirilmeye çalışılmaktadır, fakat herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.⁴⁶

133. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması⁴⁷ (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT), Etkinliği ve Son Durumu

1953 yılında ABD başkanı Dwight D. Eisenhower’ın Birleşmiş Milletler oturumunda yaptığı konuşmayla ortaya çıkan “*Bariş için Atom*” (*Atoms for Peace*)⁴⁸ girişimi çerçevesinde başlatılan barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışmalarının genişletilmesi ve nükleer teknoloji konusunda diğer devletlerle bilgi paylaşımına gidilmesi fikri dünyada büyük yankı bulmuş ve bu çerçevede müttefik devletlere birçok araştırma reaktörü kurulmuştu (PAJAK, 1982, s.14).

Bu konuşma ertesinde başlayan nükleer bilgi paylaşımı ve teknolojik yardım işlemleri kısa zamanda birçok ülkeyi nükleer teknolojiler konusunda bilgi sahibi yapmıştır. Bunun sonucunda 1960’ların sonlarında nükleer teknolojiyle tanışan devletler kısa zamanda bu gücün etkisine kapılarak çalışmalarını barışçıl amaçlar dışına taşımaya başlamışlar ve nükleer silah edinme yolunda araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Hindistan, Pakistan, İsrail gibi devletler nükleer silah edinme yolunda etkin çalışmalar yapmışlar ve bu silahlara sahip olan devletler arasına girme yolunda hızla ilerlemişler ve sonuç olarak da emellerine ulaşmışlardır (COHEN, 1998, s.41–47).

İşte diğer devletlerin nükleer teknolojilere sahip olma isteklerinin hızla artması ve bu isteklerinin barışçıl olmayan amaçlar için kullanılıyor olması veya bu yöndeki şüphe iki blok liderini tedirgin etmeye başlamıştı. Zira buna benzer gelişmeler hem nükleer gücün çatışmalarda bir silah olarak kullanılması olasılığını arttıracak hem de bu silahlara sahip ülkeler, iki süper gücün diğer devletler üzerindeki etkilerini azaltabilecekti (SÖNMEZOĞLU, 2000b, s.547). Bu nedenle bu gücün yayılmasını önlemek ve ileride karşılarında daha fazla nükleer güç odağı bulmamak için ABD ve Sovyetler birşeyler yapılması gerektiğini kavramışlardı. Ayrıca Doğu ve Batı Bloklar’ndan serbest olarak

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.armscontrol.org/factsheets/start3.asp>, (21.03.2008).

⁴⁷ Tam metin için bkz. <http://www.un.org/events/npt2005/npttreaty.html>, (10.03.2008).

⁴⁸ Konuşmanın tam metni ve sesli dosyası için bkz. www.world-nuclear-university.org/swf/atom.wav ve www.un.org.

hareket eden Bağılantısızlar grubu da nükleer silah sayısının artmasına karşı çıkmış ve bu konudaki amaçlarını gerçekleştirmek için BM nezdinde geniş kapsamlı tedbirler üzerinde durarak, nükleer yayılmanın tümünden yasaklanması konusu üzerinde ısrar etmişlerdir. Bu çerçevede uluslararası politikanın iki süper gücünün de konuyu ciddiye alması dolayısıyla 1 Temmuz 1968 yılında Washington, Londra ve Moskova'da imzaya açılan *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT)* bu konuyla ilgili düzenlemeleri içeren bir girişim olarak ortaya çıkmıştır (SÖNMEZOĞLU, 2000b, s.470).

1968'de imzalanıp 1970'te yürürlüğe giren, bugüne değin 187 ülkenin imzaladığı NPT, garip bir anlaşmadır. Zira Anlaşma, hem Soğuk Savaş döneminde birbiri ardına nükleer güç haline gelmiş olan ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa'nın, başka kimselere vermemeleri kaydıyla nükleer silahlarını ellerinde tutmalarına izin veriyor, hem de bu beş ülkeden aşamalı olarak tümüyle nükleer silahlıdan istiyordu. Diğer ülkelere ise nükleer silahlanmayı yasaklarken, 1995 tarihli ek protokolle de IAEA'nın sıkı denetimi altında zenginleştirilmiş uranyum kullanımına izin veriyordu. Çok enteresan bir yapısı olan bu anlaşmanın ilk maddesi nükleer silah sahibi devletlerle ilgili olup bu ülkelerin bu silahları ve ilgili teknolojileri başka ülkelere transferlerini yasaklamaktadır. İkinci madde ise, nükleer silah sahibi olmayan devletlerle alakalıdır ve bu devletlerin nükleer silah elde etme çalışmalarında bulunmaması gerektiğini ve bu yönde ilgili maddeleri elde etmemelerini belirtir. Üçüncü maddesi ise nükleer enerji tesislerinin nükleer silah yapımıyla alakalı kullanılmamaları amacıyla denetlemeler konusunda *Uluslararası Atom Enerji Ajansına (IAEA)* yetkiler tanır (KARLUK, 2002, s.144–145).

1968'de imzaya açılıp 1970'te yürürlüğe giren NPT nükleer silaha sahip olduğu kabul edilen BM daimi üyeleri ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in bu silahlara sahip olmayan diğer ülkelere hiçbir aktarım yapmayacaklarını taahhüt ediyordu. 1995'te beşinci kez gözden geçirilen anlaşma denetim konusunda BM'ye bağlı olan IAEA'ya büyük yetki veriyordu. Bununla birlikte, Anlaşma kendi içinde çelişkili bir anlaşma olduğu ve günümüz koşullarına uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁴⁹

2005 yılında yapılan 7. gözden geçirme konferansında Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması günümüz şartlarına uyarlanarak gözden geçirilmiştir. 1970'te yürürlüğe giren ve

⁴⁹ NPT hakkında görüşler için bkz. <http://disarmament.un.org/wmd/npt/nptbi.html>, (12.02.2008).

bugüne kadar 189 kadar ülkenin onayladığı NPT her 5 yılda bir gözden geçirilmektedir. New York'taki bu son konferans da 7. gözden geçirme konferansıdır. Bu toplantının açılış konuşmasında eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan dünyayı nükleer silahların sonuçları konusunda uyarılmış ve dünyadaki tüm devletleri - nükleer silahları olsun olmasın istisnasız hepsinin - bu silahların yayılmasını önlemeye çalışmaya davet etmiştir. Ayrıca dünyayı bu silahlarla yapılabilecek terörist saldırılar konusunda da uyarmıştır.

Bu görüşmeler yapılırken daha başlarda (12 Mayıs'ta) Ortadoğu'dan "İsrail'den" kaynaklanan bir kilitlenme yaşanmıştır. Mısır temsilcisi, NPT'nin 1995 ve 2000'deki gözden geçirme konferanslarında kabul edilen önemli hususların konferans metinlerine bir kere daha geçirilmesini talep etmişti. Bu hususların arasında NPT'nin nükleer silahlara sahip 5 üyesinin nükleer silahlanma yönündeki eski taahhütlerinin bu konferansta bir kere daha ifade edilmesi, bu çerçevede NPT'yi imzalamayan İsrail'in açıkça belirtilmesi vardı. Kilitlenme işte bu iki husus üzerindeydi. Konferansın başlarında çıkan bu kilitlenme konferans başkanı Brezilyalı diplomat Sergio Duarte'nin çabası sonucu bir uzlaşma formülüyle çözülmüştü. Bu formüle göre, konferans gündemine eklenen dipnot ile ayrı bir belgeye atıfta bulunulurken bu belgede geçmişteki konferanslarda Ortadoğu'yu ele alan hususların bu konferans gündeminde de "dikkate alınacağı" ifade ediliyordu. NPT Konferansı işte bu formül ile başlangıçta bir fiyasko olmaktan kurtarılmıştır (<http://www.un.org/events/npt2005/>, 10.01.2008).

Nükleer silahların yayılması, askeri ve sivil nükleer teknolojinin denetlenmesi konularında en yetkili kurum olan IAEA Başkanı Muhammed El Baradei 35 yıldır yürürlükte olan NPT rejiminin mutlaka sağlaştırılması, tahkim edilmesi gerektiğine işaret ederken "...Yaşadığımız son olaylar NPT ve bunu destekleyen rejimde zaten var olan sınırlamaları, eksiklikleri ortaya çıkararak bunları görülmemiş bir sıkıntıya, strese sokmuş ve böylece mutlaka düzeltilmesi gereken alanları bize açıkça göstermiş oluyor." diyerek bu çerçevede gereken tedbirlerin alınması gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁰

Esasen bu konferansın yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası ortamın tam İran ve Kuzey Kore'nin nükleer güç elde etme isteklerini ortaya koyduğu döneme dek gelmesi, konferansta bu ülkelere tehditkâr mesajlar verilmesine neden olmuştur. ABD, nükleer

⁵⁰ Yapılan öneriler için bkz. http://www.iaea.org/NewsCenter/News/2005/npt_2005.html, (10.02.2008).

silahların yayılmasının önlenmesine dair yükümlülüklerini ihlal ettikleri gerekçesiyle İran ve Kuzey Kore'nin barışçıl nükleer enerji imkanlarına erişmelerinin engellenmesi gerektiğini savunmuştur.

New York'ta düzenlenen NPT 7. Gözden Geçirme Konferansı çerçevesinde BM Genel Kurulu'nda ABD adına konuşma yapan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Stephen Rademaker, "NPT'nin şartlarının son derece açık olduğunu" belirtmiştir. Rademaker, "Barışçıl nükleer kalkınmanın nimetlerinden faydalanma hakları bulunduğunu iddia eden devletler, NPT'nin 1. ve 2. maddelerinde belirtilen nükleer silahların yayılmasının önlenmesine dair yükümlülükleri uymak zorundadır" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Amerikan yönetimi, İran ve Kuzey Kore'nin, nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik en büyük tehditler olduğunu ileri sürerken, ABD ve diğer nükleer devletlere yöneltilen NPT kapsamındaki nükleer silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmediğine dair eleştirileri ise görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Rademaker, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmanın devamında, "Bazı ülkeler barışçıl nükleer program izledikleri bahanesini kullanarak nükleer silah geliştirme hedefine ulaşmaya çalışmaktadır" demiştir (<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/05/03/dun96.html>, 03.05.2005).

NPT'nin yedinci gözden geçirme çalışmaları ABD ve hedeftekiler arasında karşılıklı atışmalarla geçmiştir. Bu yüzden de konferans hiçbir sonuç elde edilemeden sona ermiştir. Öyle ki zaten konferansın başlaması zor olmuş ve esas meselelere geçiş 3 hafta almıştır.

Genel itibariyle çok önemli bir anlaşma olsa da gerek uluslararası ortamdaki çekişmelerden ve gerekse anlaşma içindeki eksikliklerden dolayı NPT'nin gereken etkiyi ortaya koyduğu söylenemez.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİ

Temelde “*Ortadoğu*” kavramının, “*Şark*” (*Doğu*) ve “*Yakındoğu*” (*Near East*) kavramları gibi Batı merkezli ve sübjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenebilir. Bu kavramlaştırmayı yönlendiren şey, Avrupa’yı dünyanın merkezi olarak kabul edip, dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre “yakın”, “orta” ve “uzak” şeklinde kategorize eden yaklaşımdır (DURSUN, 2003, s.2).

XV. yüzyılda Avrupa’nın, Avrupa dışı dünyayı keşfetmesiyle başlayan dönemde Çin, Japonya ve Malezya “Uzak Doğu” olarak adlandırılmıştır. Söz konusu çağda özellikle Portekizlilerin “Doğu”ya gidecek bir yol bulma çabaları sırasında ilişkiler geliştirilen “Uzak Doğu” ile Avrupa’dan uzak olan Akdeniz sahilleri arasındaki bölge “Yakın Doğu” (*Near East*) kavramı ile karşılanmıştır. Böylece “Yakın Doğu”, Batı’da, konuşma dilinde “Uzak Doğu” ile Avrupa arasındaki bölgeyi ve genel olarak da 1453’ten sonra Osmanlı Devleti tarafından yönetilen yerleri ifade etmek için kullanılmaktaydı (PERETZ, 1978, s.3). Fakat bu durum, I. Dünya Savaşı’ndan önce ve savaş sırasında Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki topraklarını kaybetmesi ve Arap Yarımadası’nın belli bölgelerinde İngiliz ve Fransız manda yönetimlerinin kurulması, Ortadoğu kavramının sınırlarını Yakındoğu kavramının aleyhine geliştirerek yeni bir kapsama kavuşturmuş oldu. Balkanlar Osmanlı Devleti’nin ve Avrupa için “öteki” olan “Doğu”nun kapsamından çıkınca “Yakındoğu” eski anlamını ve kullanımdaki önemini kaybetmiş oldu. Bundan sonra, “Yakındoğu”nun kapsamındaki bölgelerin bir kısmı Avrupa ve Balkanlara dahil olurken bir kısmı da “Ortadoğu” kavramı kapsamına dahil edilerek tanımlanmaya başlanmıştı (PERETZ, 1978, s.3–6).

I. Dünya Savaşından sonra “Ortadoğu” kavramı artık resmîyet kazanmıştı. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde “*Middle Eastern Department*” adıyla bir

idari teşkilatın oluşturulmasıyla söz konusu resmîyet gerçekleşmiş oldu. Nitekim I. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinden koparıldıktan sonra İngiliz manda yönetimine verilen ve Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanan Filistin, Ürdün ve Irak yönetimleri bu teşkilata bağlanmıştır. Bu arada İngiltere'deki *Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu (Permanent Commission on Geographical Names)* adlı kuruluş, “Yakındoğu”yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken “Ortadoğu” kavramını da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde sınırlarını belirlemiştir. Böylece 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazından Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge “Ortadoğu” olarak isimlendirilmiş oluyordu (DAVISON, 1960, s.669–667).

II. Dünya Savaşından sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan “Ortadoğu” (Middle East; Moyen Orient; es-Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti *Alfred Thayer Mahan* tarafından, *National Review*'de yayınlanan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı “*The Persian Gulf and International Relations*” başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır. Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan A. T. Mahan, jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı “Ortadoğu” (Middle East) kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı (LEWIS, 1964, s.75). Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi *The Times*'in dış politika editörü *Valentine Chirol*, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına “Ortadoğu'nun Problemleri” başlığını koyarak kavramı, Basra Körfezi bölgesini tanımlamak için kullanmış ve kavramın benimsenmesine katkıda bulunmuştur (BEAUMONT ve diğerleri, 1985, s.1–3).

“Ortadoğu” kavramının sivil ve siyasi alanlardaki yaygın kullanımına rağmen uluslararası kuruluşlarda, resmi yayın ve çalışmalarda kavramın belirsizliği nedeniyle fazla tercih edilmediği de gözlenmektedir. Örneğin, BM Organizasyonu içinde bu kavram pek tercih edilmemektedir. Bu bölgeye yönelik kuruluşlardan biri olan, *United Nations Relief*

and Agency for Palestine Refugees in the Near East – UNRWA'da “Ortadoğu” (Middle East) değil, “Yakındoğu” (Near East) kavramı kullanılmıştır. Lübnan, Suriye, Ürdün, Batı Şeria ve Gazze’de yaşayan Filistin göçmenlerine sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda yardım sağlamak amacıyla kurulmuş olan bu teşkilat 1950 yılından beri faaliyet göstermektedir. BM’nin bu bölgeye yönelik ikinci kuruluşu *Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (Economic and Social Commission for Western Asia–ESCWA)*’dur. 1974 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nin bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla kurulmuş olan ESCWA’nın merkezi Beyrut’ta bulunmaktadır. Komisyonun üyeleri Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen’dir. Dikkat edilirse, İsrail bir bölge devleti olduğu halde ESCWA’ya dahil edilmemiş sadece bölgedeki Arap ülkeleri üye olarak yer almışlardır (DURSUN, 2003, s.4).

BM’nin “Ortadoğu” kavramını değil, nesnel/objektif bir coğrafi tanımlama olan “Batı Asya” kavramını tercih etmesi, BM kuruluşlarının resmi yayınlarına da yansımıştır. Örneğin, BM tarafından yayınlanan Demographic Yearbook’larda, dünya devletlerinin objektif coğrafi bölgeler altında toplandığı ve bu çerçevede Ortadoğu’daki ülkelerin de *Western Asia* yani “Batı Asya” adı altında tasnif edildiği görülmektedir. Fakat BM’nin değişik birimleri ve kuruluşları tarafından kullanılan Western Asia başlıklı yayınların kapsamı ile ESCWA’nın kapsamı da aynı olmamaktadır. Sözümlü ettiğimiz nüfus yıllıklarında Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kıbrıs, Bahreyn, Irak, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Uman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen Western Asia (Batı Asya) kavramının kapsamında gösterilmektedir. Burada Kafkaslardaki ülkelerin de Western Asia kavramına dahil edilmiş olması dikkat çekicidir (UN, 1997, s.32).

Bir başka örnekte, BM’ye bağlı “Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development – UNCTA*) istatistiklerinden verilebilir. Bu kuruluşun *Handbook of Statistics 2000* adlı resmi yayınında dünya ülkeleri bölgelere ayrılırken Western Asia (Batı Asya) kavramı kullanılmakta ve bu bölge kapsamına şu devletler dahil edilmektedir: Bahreyn, Kıbrıs, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen. Dikkat çekici olan *Demographic Yearbook*’ta Western Asia içerisinde gösterilen

Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bu yayında Orta Asya (Central Asia)'ya dahil edilmiş olmasıdır (UN, 2000, s.293). Bu örnekten de anlaşılmaktadır ki, sadece “Ortadoğu” kavramı için değil, bu bölge için kullanılan Western Asia kavramının kapsamı için de bir belirsizlik mevcuttur.

Kavramların kapsamı bir yayından diğerine, bir kuruluştan başkasına göre değişebilmektedir. Bütün bu farklı kullanımlar ve kapsamın değişkenliği dikkate alınmak şartıyla bugün Ortadoğu kavramının dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde kullanılmakta olduğunu söylemek mümkündür. Bu kavramın kapsamının daha da genişletilerek Libya, Sudan, Eritre, Cibuti ve Afganistan'ı da içerecek şekilde geniş anlamda kullanıldığını, hatta bazı çalışmalarda ise kapsamın daha da genişletilerek Atlas Okyanusundan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı içine alacak genişlikte kullanılmakta olduğu da görülmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda Ortadoğu kavramının kapsamına Kafkasların ve Orta Asya'nın da dahil edilerek kapsamın iyice genişletildiği de dikkat çekmektedir (DURSUN, 2003, s.3–6).

Tüm bu kavram kargaşasından sonra çalışmada, hangi Ortadoğu'dan bahsedildiği ve çalışmanın kapsamının ne olduğu, çalışmanın anlaşılması açısından gereklidir. Çalışmada takip edeceğimiz Ortadoğu kavramının dar anlamda olacağını belirterek bu ülkelerin: *Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Mısır'dan* ibaret olduğunu belirtmemiz gereklidir. Bu açıklama yapıldıktan belirlemeden sonra Ortadoğu'da nükleer silahların geçmişi incelenecektir.

20. Ortadoğu'da Barış Çabaları

Ortadoğu'da barışa yönelik birçok girişim ve çalışma yapılmış olsada bunlardan birçoğu bölgenin çatışma ortamı nedeniyle bir sonuca ulaşmadan son bulmuştur. Bu nedenle bölgeye yönelik barış çabalarından, etkili sonuçlar vermiş veya göze çarpanlar aşağıdaki gibi olmuştur.

200. Camp David Anlaşmaları ve İsrail – Mısır Barışı

Camp David Anlaşmaları ve bunun sonucunda sağlanan İsrail – Mısır Barışı bölgede Arap ve Yahudi blokları arasında başarılmış ilk ve en önemli barış anlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin başlattığı ortam bölgeye önemli etkiler bırakmış ve Ortadoğu barışının geleceğine yönelik ipuçları vermiştir.

8 Ocak 1974'de, Amerika'nın aracılık çabalarıyla İsrail ve Mısır arasında imzalanan Sina anlaşması, Amerikan diplomasisi için bir başarı olduğu kadar, Mısır-Amerikan ilişkilerinin de büyük ölçüde değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Mısır'ın, Batı yanlısı bu eğilimi kısa zamanda Sovyetlerle arasındaki ilişkileri germiş ve ABD bundan yararlanarak Mısır'ı daha da kendi bloğuna yaklaştırmayı başarmıştır. Ayrıca Mısır'ın bu Batı yanlısı tutumu devam ederken ABD, İsrail ile bu devleti aynı masaya oturtmak için hemen harekete geçmiş ve bu çerçevede, Camp David'de bu iki ülkeyi müzakere masasına oturtmayı başarmıştır. Bu müzakerelere ABD Başkanı Jimmy Carter da aktif olarak katılmıştır. Camp David görüşmeleri 5–17 Eylül 1978'de yapılmış ve 17 Eylülde, Mısır, İsrail ve Amerika arasında *Camp David Anlaşmaları* imzalanmıştır. Amerika bu anlaşmaları “tanık” olarak imzalamıştır (ARMAOĞLU, 1995, s. 735).

Camp David Anlaşmaları iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmekteydi. Bu iki çerçeve anlaşmadan biri, Orta Doğu barışının esaslarını çizmekte olup, Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele almaktaydı. Diğeri ise, İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını çizmekte, yani Sina yarımadasına ait bulunmaktaydı. Batı Şeria ve Gazze, yani Filistin meselesi ile ilgili anlaşmaya göre, bu iki toprakta Filistinlilere özerklik tanınacaktı. Bu özerkliğin şekil ve esası, İsrail, Mısır ve Ürdün arasında yapılacak görüşmelerle tesbit edilecekti. Beş yıllık bir geçici devreyi kaplayacak olan bu özerklik döneminde İsrail, bu iki toprakta, kendi güvenliğini de sarsmayacak şekilde, asker miktarını asgariye indirecekti. Beş yıllık özerklik döneminin üçüncü yılından itibaren, İsrail, Mısır, Ürdün ve Filistin özerk idaresinin temsilcileri arasında, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü tesbit edecek bir anlaşma için müzakereler yapılacaktı. Bu anlaşma, Filistin halkının “meşru hakları” ile “adil isteklerini” tanıyacaktı. Ayrıca, yine bu dönemde İsrail ile Ürdün arasında barış müzakereleri ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak düzenlemeler de yapılacaktı.

İsrail-Mısır barışına ait çerçeve anlaşma ise, üç ay içinde İsrail ile Mısır arasında bir barış anlaşmasının imzası ile İsrail'in barış antlaşmasının imzasından itibaren iki üç yıl içinde Sina'dan tamamen çekilmesini öngörmekteydi (ARMAOĞLU, 1995, s. 735–740).

İsrail-Mısır Barış Antlaşması 26 Mart 1979'da Washington'da imzalandı. Bu barış antlaşması ile 1948'den beri İsrail ile Mısır arasında süregelen savaş hali artık sona eriyor ve iki devlet arasında normal münasebetler başlıyordu. Taraflar, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi ve birbirlerinin “barış içinde” ve “güvenlikli ve tanınmış sınırları içinde” yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarındaki sınır, Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır olacaktı. İsrail Sina'dan çekilecekti. Bu barışın her iki tarafca tasdik edildiği tarihten itibaren İsrail Sina'da, kuzeyde El-Ariş'ten güneyde Ras-Muhammed'e uzanan bir çizgiye çekilecekti ki, bu suretle Sina'nın hemen hemen üçte ikisini Mısır'a terketmiş olacaktı. Geri kalan bölümden çekilip Sina'yı tamamen terketmesi ise, 27 Nisan 1982'de, yani en geç üç yıl içinde olacaktı. Sonuç olarak, 27 Nisan 1982'den itibaren Mısır Sina'ya tamamen sahip olmuştur. Diğer taraftan, yine 26 Mart 1979'da ABD ile İrsali arasında yapılan anlaşmaya göre, bu barış antlaşmasının ihlali veya İsrail'in bir saldırıya uğraması halinde, Amerika İsrail'e yardım için gerekli diplomatik, ekonomik ve askeri tedbirleri almayı kabul ediyordu. İkinci bir anlaşmaya göre de, 1 Eylül 1975 anlaşması gereğince İsrail'in Sina petrolerinden satın almaya hakkı olan petrolü Mısır kesecek olursa, Amerika İsrail'e, ihtiyacı olan petrolü 15 yıl süre ile satmayı garanti ediyordu (ARMAOĞLU, 1995, s.740–745).

Tüm bu barış süreci Ortadoğu'da İsrail ve bölge devletleri arasında gelecekte yapılabilecek yeni barış görüşmeleri için örnek teşkil edeceği şeklinde bir düşünce ortaya çıkarmış olsa da, durum hiçte beklendiği gibi olmamıştır. Barış ardından, Ortadoğu'da Arap devletleri arasında ABD karşıtlığı hızla artmış ve Mısır'a karşı bir tepki oluşmuştur. Ayrıca, Arap devletleri arasında bu barışa karşı bir dayanışma havası da oluşmuştur. Bu sebeble hem önemli bir örnek hemde amacı dışında tepkiler alan bir anlaşma olarak tarihe geçmiştir.

201. Madrid Barış Konferansı

Ortadoğu bölgesine yönelik bir diğer barış çalışması da Madrid Barış Konferansıdır. Ekim 1991'de uluslararası toplumun ve özellikle de ABD'nin baskısıyla Madrid Konferansı başlamıştır. Birçok çalışma gurubunun birleşmesinden oluşan bir sistem oluşturan Madrid Barış Konferansı, bölgede ikili görüşmeleri çok taraflı görüşmeler haline dönüştürerek sonuca ulaşmaya çalışmıştır (JENTLESON, 1996, s.2).

Bu amaçla başlayan Madrid Barış Konferansı, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı –barış karşılığında topraklardan çekilme– kararlarına dayanarak adil, sürekli ve kapsamlı bir barış çağrısında bulunmuştur. Barış anlaşması yapmak üzere İsrail'in Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile iki taraflı; silahların kontrolü, ekonomik gelişme, su, mülteciler ve çevre konularında ise çok taraflı görüşmelerin başlatılmasını öngörmektedir (JENTLESON, 1996, s.4).

Filistinliler için geçici kendi yönetimleri ile başlayan ve kalıcı kendi yönetimleri ile sonuçlanacak iki aşamalı görüşme kavramının oluşturulmasını kararlaştırmaktadır. 1992 yılında ABD'de seçimlerin yaklaşması ve İsrail'in Hamas ve İslami Cihad üyelerini sınır dışı etmesi ile Madrid süreci askıya alındı. Mevcut problemleri çözme konusunda başarısız olan Madrid Konferansı, Arapların ve İsrail'in doğrudan görüşmeleri açısından sembolik bir öneme sahiptir (JENTLESON, 1996, s.3–5). Fakat görüşme sürecinde silahların kontrolü kapsamında karşılaşılan nükleer silahların Ortadoğu'daki geleceği sorunu bu Konferansı ve özellikle silahların kontrolüyle ilgili çalışma grubunu çalışmanın kapsamı bakımından önemli kıldığından ileride üçüncü bölümün altında nükleer silahların Ortadoğu barış sürecine etkisi başlığı altında tekrar değinilecektir.

202. Oslo I ve Oslo II Anlaşmaları

Madrid Konferansı ile Ortadoğu Barış Süreci, 1978 İsrail-Mısır Barış Anlaşmasından beri ilk defa ivme kazanmıştı. Madrid sonrası diplomasiinin başarısızlığı nedeniyle İsraililer ve Filistinliler kendi aralarında yeni görüşmeler yaptılar. Washington'da sonuçsuz ikili görüşmeler sürerken, 20 Ocak 1993'te Norveç'in Sarpsborg kasabasında başlayan gizli Oslo görüşmelerinde eşi görülmemiş hızda ilerleme kaydedildi. Taraflar

arasında sekiz ay süren gizli görüşmeler, 13 Eylül 1993'te “*Oslo I*” olarak da tanımlanan “*Geçici Kendi Yönetim Anlaşmaları Üzerine İsrail-Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Prensipler Deklarasyonu*” ile sonuçlandı. Bu anlaşma ile İsrail, FKÖ’yü Filistinlilerin resmi temsilcisi olarak tanıyor, barış karşılığında bazı topraklardan çekilmeyi kabul ediyor ve uzun vadede Filistinlilerin kendi yönetimlerini kabul edeceğini vaat ediyordu. Filistin tarafı ise İsrail’in varlığını ve güvenli sınırlar içinde yaşamasını kabul ediyordu (http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Filistin_Tarihi_Oslo_Bar%C4%B1%C5%9F_S%C3%BCreci).

Bu süreç, Gazze Şeridi ve Eriha ile ilgili Mayıs 1994'teki *Kahire Anlaşması* ile yürürlüğe girmiştir. Kahire Anlaşmasına göre;⁵¹

- İsrail’in askeri kuvvetlerinin Gazze Şeridi ve Eriha’dan üç hafta içinde çekilmesi,
- Tüm sivil otoritenin Filistinlilere devredilmesi; ama İsrail’in dış ilişkiler, iç güvenlik ve yerleşimler konularında kontrolünü devam ettirmesi,
- Filistin otoritesinin yetkilerinin tanımlanması ve bir polis gücünün oluşturulması,
- Prensipler Deklarasyonu’nda tanımlanan beş yıllık geçiş sürecinin başlaması karara bağlanmıştı.

Barış Sürecinde Kahire Anlaşmasından sonra 28 Eylül 1995'te “*Oslo II*” yani “*Batı Şeria ve Gazze Şeridi Geçici Anlaşması*” yapılmıştır. Bu anlaşma ile Filistin otoritesi Batı Şeria’nın büyük şehirlerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Oslo II’nin ana maddeleri şunlardır:⁵²

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://filistin.ihh.org.tr/barissureci/birinciintifada/osloiveosloii/osloiveosloii.html>, 12.04.2008.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://filistin.ihh.org.tr/barissureci/birinciintifada/osloiveosloii/osloiveosloii.html>, 12.04.2008.

- Batı Şeria'nın üç bölgeye ayrılması: El-Halil ve Doğu Kudüs dışındaki ana Filistin kentlerini kapsayan %7'lik *A bölgesi* (Filistin Yönetimi), %21'lik *B bölgesi* (Filistin sivil yönetimi ve İsrail güvenlik kontrolü), *C bölgesi* (İsrail yönetimi),
- İsrail'in Ocak 1996 Filistin seçimlerinden 22 gün önce Batı Şeria şehirlerinden (Beytüllahim, Cenin, Nablus, Kalkilya, Ramallah, Tulkarim) çekilmesi,
- Filistin seçimlerini takip eden altı aylık aralarla üç aşamada C bölgelerinin B bölgelerine dönüştürülmesi,
- Ortak Güvenlik amaçları için bir İsrail-Filistin Güvenlik ve İşbirliği Konseyi kurulması,
- Kudüs, yerleşimciler, sınırlar ve mültecilerin ele alınacağı nihai statü görüşmelerinin en geç 4 Mayıs 1996'da başlaması.

Oslo anlaşmaları ile sivil yönetim Filistinlilere geçmiş; fakat İsrail dış ilişkiler, iç güvenlik ve yerleşimler ile ilgili kontrolünü sürdürmüştür. Yönetimi Filistinlilere devredilen bölgeler ekonomik olarak İsrail'e bağımlı olmaya devam etmiştir.

203. Camp David Görüşmeleri ve Filistin-İsrail Sorununda Temel Başlıklar

Bu tarihe kadar yapılan anlaşmalarda barış sürecinin finali olarak kararlaştırılan 13 Eylül 2000 tarihinden önce, 2000 yılının Temmuz ayında taraflar ABD'nin çağrısıyla Camp David'de biraraya gelmiştir. Camp David görüşmelerinde epeyce yol kat edildiği izlenimi ortaya çıktıysa da sorunlar çözülememiş ve bir anlaşmaya varılamamıştır. Tartışmalar, Kudüs konusunda tıkanmıştır. Bu görüşmelerin başarısızlığının ardından da İkinci İntifada başladı (<http://arsiv.sabah.com.tr/2000/07/27/d11.html>).

İkinci İntifada'nın başlamasının ardından dönemin ABD başkanı Bill Clinton olaylar daha fazla büyümeden ve başkanlık süresi sona ermeden bir anlaşmanın yapılması için taraflara yeni şartlar içeren bir barış planı sundu. Plana göre; Kudüs özerk olmak üzere,

Arap bölgelerinin Filistinlilere, Yahudi bölgelerinin İsrail'e ait olması savunulmuştur. İki taraf, her ikisi için de maksimum toprak bütünlüğü sağlayacak haritalar üzerinde çalışılacaktı(<http://filistin.ihh.org.tr/barissureci/birinciintifada/campdavid/campdavid.html>) . Fakat sonuç olarak Harem-i Şerif ve mülteci konularında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle bu görüşmelerden de bir sonuç alınamamış ve bu girişimde başarısız olmuştur.

Camp David görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından başlayan Aksa İntifadası sürecinde barış neredeyse tamamen gündemden düşmüş. İşgal altındaki Filistin'de çatışmaların yoğunlaşması ve İsrail'deki seçim süreciyle birlikte değişen iç politik dengeler 2002 yılına kadar herhangi bir barış pazarlığı için uygun zemin oluşmasını önlemiştir. Bundan sonra Suudi Barış Planı, daha sonra Ortadoğu Yol Haritası gibi çeşitli öneriler ve uygulamalar ortaya gelmişse de bölgede halen somut bir barış ortamı oluşturulamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NÜKLEER SİLAHLARIN ORTADOĞU BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ

30. Ortadoğu ve Nükleer Teknolojinin Bölgedeki Tarihsel Süreci

Tarih boyunca, dünyanın çeşitli bölgeleri, devletlerin ve medeniyetlerin ilgi odağı haline gelmiş, uzun süren savaşlara sebep olmuş, kısacası paylaşılabilir bölgeler olarak tarihe geçmişlerdir. İşte Ortadoğu'da tarihten günümüze böyle bir özellik gösteren bölge olmuştur. Ortadoğu, hem geçmişte hem de günümüzde büyük çekişmelerle ve çıkar mücadeleleriyle karşılaşmış, birçok çatışma ve savaşlara sahne olmuştur. Hala bu özelliğini günümüzde de devam ettirdiği açıktır. Sahip olduğu stratejik enerji kaynağı olan petrolün bölgeye sağlaması gereken refah, yerini petrolün bir müknaatı gibi kendine çektiği dünya devletlerinin pay kapma mücadelelerine hatta müdahalelerine bırakmıştır. Ortadoğu, Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra batılı devletlerin yoğun sömürü bölgeleri haline gelmiş ve bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar da bu devletlerin güdümünde hareket etmiş ve sömürülmüşlerdir. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonrada büyük güçler, bu devletler üzerinde bizzat etki kurarak çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri için çalışmalarına ara vermeden devam etmişlerdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde oluşan iki kutuplu sistemin oluşturduğu ortamda, iki bloğun çatışma alanlarından biri haline gelen Ortadoğu, çoğunlukta ABD ve SSCB'nin sert olarak karşı karşıya gelmek istemediği bir bölge olmuştur. Bunun nedeni, Avrupa ve Uzak Doğudaki çatışmaların ABD ve SSCB'yi yeterince meşgul etmesi ve sayı ve nitelikleri iyice arttırılmış olan nükleer silahların her iki ülkeninde elinde bulunması nedeniyle, çıkabilecek büyük bir sürtüşmenin her iki blok içinde çok zararlı olacağına hesaba katılmasıdır. Bu nedendir ki, Ortadoğunun iki blok için Avrupa'dan sonra diğer büyük bir çatışma alanı olarak belirmemesi amacıyla Sovyetler ve ABD bölgede sıcak çatışmalara girmekten kaçınmıştır. Fakat sıcak

çatışmadan kaçınmaları bölge devletlerini kendi blokları tarafına çekme girişimlerini durdurmamıştır (PAJAK, 1982, s.12–14).

Genel olarak 1948’de İsrail’in Ortadoğu’da bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla, bölge devletleri ve İsrail arasında günümüze kadar süren çatışma ve savaşlar nedeniyle istikrarsız bir ortam meydana gelmiştir. Bölgedeki İsrail realitesinden dolayı Arap devletlerinin bölgede İsrail varlığını destekleyen ABD liderliğindeki batı bloğuna karşı oluşan negatif düşünce, Arap bloğunu Sovyetlerle yakınlaştırmıştır. Bu çerçevede bölge devletleri SSCB ve Çin’le askeri alanda birçok işbirliğine girişmiş ve gerek birbirleri arasındaki çatışmalarda gerekse İsrail’le olan savaşlarda kullanmak üzere başlattıkları silahlanma yarışlarını doğu bloğu ve özellikle SSCB’den sağladıkları destekle devam ettirmişlerdir (PAJAK, 1982, s.18–19).

Ortadoğu ülkelerinin birçoğunun sahip olduğu petrol ve doğal gaz gibi kaynaklar, bölge ülkelerine silah ve teknoloji transferi için büyük güçleri iştahlanmıştır. Bu çerçevede bölge devletlerinin kendilerine yakın hissettikleri doğu bloğu avantajlı görünse de batı bloğu içinde yer alan bazı devletlerde bölgede etkin olmuştur. Buna en güzel örnek Fransa’dır. 1960’ta nükleer silahlara sahip olan Fransa kısa zamanda ABD ile yaşadığı sürtüşmeler ve bölgede olan çıkarları yüzünden bölgeye ilgisi artmış ve özellikle nükleer teknolojiler konusunda bölgenin önemli sağlayıcılarından biri olmuştur (COHEN, 1998, s.57).

Ortadoğu’ya nükleer teknolojiyi getiren ilk ülke ise, Eisenhower’ın “*Barış için Atom*” çerçevesinde başlattığı girişim ile ABD olmuştur. Bu girişim çerçevesinde nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılarak yeni bir kalkınma çağı yaşanacağı vurgulanmış ve bu enerjinin özgür dünya tarafından kullanılmasına ABD’nin yardım edeceği belirtilmiştir. Bu çerçevede bölgeye ABD, küçük kapasiteli araştırma reaktörleri kurmuş ve bölgeyi nükleer teknolojiyle tanıştıran devlet olmuştur (COHEN, 1998, s.44).

Avrupa ve Ortadoğu’ya ardı ardına kurulan nükleer araştırma reaktörleri bir anda bütün devletlerin bu teknolojiden yararlanma isteklerini arttırmış ve reaktörlerin kurulduğu bölge devletleri bu teknolojilerden yararlanmak için iki bloktan nükleer teknolojik birikime sahip devletlerle temasa geçmişlerdir. Bu çerçevede ABD’nin girişimi ile önce Türkiye daha sonra İsrail’e kurulan araştırma reaktörleri bölge devletlerini bu konuda girişimde

bulunmaya itmiş ve bu reaktörlerden edinmek için çalışmaya başlamalarına neden olmuştur. Bu çerçevede, Ortadoğu'da nükleer teknolojiyi elde etme kapasitesine sahip ülkeler çeşitli girişimlerde bulunarak özellikle SSCB'nin yardımıyla bu araştırma reaktörlerini ülkelerine kurdurmuş ve bu teknolojiyle çok geçmeden tanışmışlardır. Başlangıçta bölgeye kurulan nükleer reaktörler tamamen barışçıl amaçlı ve küçük kapasitelilerdi. Fakat çok geçmeden, daha büyük kapasiteli reaktörlerin elde edilmesi çabaları da ortaya çıkmıştır (COHEN, 1998, s.41–44).

Ortadoğu'da, nükleer silahların yayılması tüm dünya için tehlike arz etmekteydi. Zaten yüksek olan bölgedeki tansiyonun bu silahlarla iyiden iyiye yükselebileceği tahmin edilebilir bir durumdu. Bölge ülkelerinin birbirleri arasında olan çatışmalar ve özellikle İsrail'e duyulan kin, bölgede büyük savaflara davetiye çıkarmakta ve her fırsatta İsrail'i bölgeden çıkarma tehditleri savuran Arap devletlerinin malubiyetiyle sonuçlanan savaflar, kullanılacak yöntemler konusunda iki tarafı daha acımasız hale getirmekteydi (QUESTER, 1970, s.165). Bu durum ABD ve SSCB tarafından da iyi bilindiğinden gerekli finansal yeterlilikleri olmasına rağmen (özellikle Suudi Arabistan) direkt olarak nükleer silah teknolojisi sağlanma yoluna gidilmemiştir. Zaten nükleer silahların birçok devletin eline geçmesi blok liderleri içinde istenen bir durum değildir. Zira nükleer silahların yayılmasıyla daha çok nükleer aktör ortaya çıkmakta ve nükleer güç olmak isteyen devletlerin sayılarının artmasıyla birlikte bu teknolojinin diğer devletlere geçişini engelleme daha da güçleşmekteydi. Bunun sonucu olarakta, dünya daha da güvensiz hale gelecekti. Böyle bir durum, iki blok liderinin blokları içindeki etkinliğini azaltmakla kalmayıp, ellerindeki nükleer silahlara dayanarak blok politikalarını belirlemedeki etkinliklerinin azalmasına neden olacaktı ki, Fransa ve Çin'in nükleer silahlara sahip olması böyle bir etki doğurmuştur (FREEDMAN, 2003, s.435).

300. Ortadoğu Ülkeleri ve Nükleer Silahlar

Yukarıda Ortadoğu kavramının dar anlamda olacağını belirterek bu ülkelerin: *Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Mısır* olduklarını belirtmiştik. Bu ülkelerin nükleer silahlar konusundaki çalışmalarına bakmadan önce şunu belirtmemiz gerekir ki, bu saydığımız ülkelerin hepsi nükleer çalışmalara girişmemiş ve nükleer silahlar

konusunda etkin politikalar takip etmemiştir. Bu konuda aktif olan ülkeler bölgede de etkinlik mücadelesi veren; Mısır, İran, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan ve bu devletlerin karşı cephesinde olan İsrail'dir.

Bu başlıkta yer verilmeyecek olan, İsrail ve İran Ortadoğu'nun nükleerleşmesindeki önemleri açısından, aşağıda özel bir başlık altında ayrıntılı olarak incelenecektir. Fakat burada bu ülkelerin sadece bölgede var olan, mücadeledeki yerini belirlemek bakımından, kısaca şunlar söylenebilir.

İsrail yukarıda saydığımız bölge devletlerine oranla küçük nüfusuna rağmen bilim ve teknolojik gelişmede bölgenin en önde giden ülkesi olmuş ve askeri gelişimini bu bağlamda en hızlı arttıran devlet olmuştur. Ayrıca tüm bu devletler içerisinde nükleer teknolojiye en önce sahip olan ve nükleer teknolojiyi askeri amaçlı olarak kullanarak nükleer silahlara bölgede sahip olan tek devlet olma özelliğini göstermiştir.

Ortadoğu'da Mısırdan sonra en büyük nüfus olan ve askeri gelişimini hızlandıran İran ise, bir diğer güçlü ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede güçlü bir ülke olmasına rağmen, Şii bir devlet olması nedeniyle Mısır gibi Arap dünyasının liderliğine oynamaya yönelik bir şansı olmamıştır. Bu engelle rağmen bölgede etkin bir devlettir. Nükleer çalışmalarındaki ısrarı nedeniyle günümüzde dikkatle takip edilmektedir.

Ayrıca bölge ülkelerinden, Türkiye'nin nükleer politikasında çalışmada yer verilmeyecektir. Nedeni Türkiye'nin nükleer politikasının hiçbir zaman nükleer silahlarla ilgili olmamasıdır.

Tüm bu devletler dışında bölgenin Arap olmayan bir diğer etkin devleti de Türkiye'dir. Gerek batı bloğunun etkin bir üyesi olması, gerekse askeri ve teknolojik üstünlüğü dolayısıyla bölgenin dikkat edilmesi gereken önemli bir odağını oluşturmaktadır (ENTESHAMI, 1989, s.137). Fakat hiçbir zaman nükleer silah teknolojisi amacı gütmendiğinden burada sözünü ettiğimiz ülkelere farklıdır. Ayrıca, Mısır, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail'in dışında kalan Ortadoğu ülkelerine, tıpkı Türkiye gibi nükleer silah teknolojisiyle ve hatta genel olarak bu tür teknolojiyle ilgili olmadıklarından,

burada yer verilmemiştir. Zira bu ülkeler ekonomik, siyasi, teknolojik ve bunun gibi birçok nedenlerden dolayı bu teknolojiye ilgi gösterecek durumda değillerdi.

3000. Mısır

Mısır, Sovyetlerinde yardımıyla Arap dünyasında Soğuk Savaş döneminde nüfus ve askeri gücüyle liderliğe oynayan bir ülke konumundaydı. SSCB'den aldığı askeri teçhizatlarla ordusunu güçlendiren Mısır, Nasır gibi devlet adamlarının ülke siyasetine kattığı etkinlik sayesinde de Ortadoğu'da Arapların sözcüsü ve lideri gibi hareket etmeye başlamıştır (EHTESHAMI, 1989, s.134). Gerek bölge liderliğini amaçlaması, gerekse askeri, kültürel ve siyasi etkinliği nedeniyle Arap ülkeleri içinde bölgenin aktif ülkesi olarak Mısır'ı ilk sırada göstermemiz yanlış olmayacaktır.

Mısır, II. Dünya savaşı sonrası dönemde radikal yaklaşımlarıyla Arap dünyasının lideri görünümü vermiştir. 1952'den 1973'teki Arap – İsrail savaşına kadar çok etkin ve iyi bir gelişim göstermiş, askeri ve teknolojik olarak bölge ülkeleri arasında etkin bir ülke olmuştur. Bu dönemin ortalarında ortaya çıkan nükleer teknoloji yarışında etkili adımlar atarak bölge ülkelerinden geride kalmamıştır (EHTESHAMI, 1989, s.134).

Mısır nükleer araştırmalarını hızlandırmak ve bu yöndeki çalışmalarını organize etmek amacıyla *Nükleer Enerji Kurumunu (Atomic Energy Establishment – AEE)* 1955'te kurmuştur. Dünyada nükleer silah teknolojisinin yayılmaya başladığı bu yıllarda kurulan AAE'den sonra 1961 yılında SSCB'den %10 zenginleştirilmiş uranyumla çalışan 2 MegaWat (MW)'lık hafif su reaktörü ETTR–1 Inchas'a kuruldu. Reaktörün kapasitesinin küçüklüğü nedeniyle askeri amaçlı kullanıma elverişli değildir ve sadece bilimsel amaçlı kullanılabilen bir araştırma reaktörü özelliğindedir (EVRON, 1994, s.22). Daha sonra aynı reaktörün kapasitesi Alman ve Fransız bilim adamları yardımıyla 5 MW'ta yükseltilmiştir. Fakat bu kapasitede, nükleer silah yapımı için gerekli silah sınıfı uranyum zenginleştirmesine yetecek güçte değildir (ENTESHAMI, 1989, s.134).

Mısır'ın nükleer teknolojideki gelişimini iki dönemde izlemek gerekir ki, ilk dönem İsrail'in nükleer silah çalışmalarının Ortadoğu ülkeleri tarafından bilinmemesi veya ortada dolaşan söylemlerin Arap devletleri tarafından fazla ciddi alınmadığı süredir. İkinci dönem

ise İsrail'in nükleer bir tehdit olduğunun tüm bölge ülkeleri tarafından anlaşılması sonrasındır.

Tüm dünyanın İsrail'in nükleer silah programından bihaber olduğu ilk dönemde Arap dünyasında olduğu gibi Mısır'da da nükleer silah edinme konusunda herhangi bir öncelik yoktu. Fakat Mısır'ın 1960'lı yıllarda SSCB'nin teknik desteği ve kiraladığı Alman bilim adamları sayesinde bir füze sistemi oluşturma yönünde çalışmalar yapmaktaydı. Hatta bunu Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nasır kendi de dile getirmekteydi. Yapmaya çalıştıkları füzelerin tahrip gücü yüksek patlayıcılar taşıyabildiğini ve normal patlayıcılardan daha etkili olduklarını dile getirmiştir (COHEN, 1998, s.248). Fakat hemen ardından kendilerinin nükleer silah üretmediklerini ellerinde sadece deneysel amaçlı bir nükleer araştırma reaktörü olduğunu ve bu reaktörle de silah sınıfı nükleer materyaller üretemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca ülkesinin, nükleer enerjinin barışçıl kullanılmasından yana olduğunu da belirterek, bu çalışmaların enerji amaçlı yapıldığını dile getirmiştir Bu çerçevede, Mısır çeşitli ülkelerle de anlaşmalar yapmıştır. Almanya, Kanada ve Hindistan'la teknolojik bilgi paylaşımı konusunda anlaşmalar düzenlenmiştir (COHEN, 1998, s.246-248).

İsrail'in nükleer silah programının anlaşıldığı ve gün yüzüne çıktığı ikinci dönemden sonra ise, tüm Arap devletlerinin ve Mısır'ın düşünce ve tavırları daha sert olmuştur. Fakat İsrail'in izlediği sessiz ve gizli nükleer program sayesinde İsrail'in nükleer silahlarının farkına varılması gecikmiş ve iş işten geçmiş sayılabilir. Çünkü İsrail'in bu silahlara sahip olduğunun tam olarak anlaşılması epey süre almış, ortaya çıkan sonuçlar bile kesin kabul edilmemiştir. Hatta şöyle söylenebilir ki, günümüzde dahi İsrail'in ne kadar ve ne nitelikte silahlarının olduğu tam olarak bilinmemektedir (COHEN, 1998, s.323).

Mısır'ı diğer Arap devletlerinden ayıran nükleer silahlara bakış açısı olmuştur. Zaten bölgede liderliği kovalayan bir ülke olarak diğerlerinden daha radikal olması gerektiği aşikârdır. Fakat şunu da söylememiz gerekir ki, savunduğu politikaları yerine getirememiştir. Mısır'ın savunduğu ve İsrail'in nükleer silahları konusunda takip ettiği politikalar Evron'a göre şöyle idi. Mısır, İsrail'in nükleer programı konusunda, İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğu kesinleşinceye kadar harekete geçmekten kaçınmaya, uluslararası girişimleri beklemeye, bu arada da nükleer kapasitesini arttırmaya yönelerek

İsrail'in nükleer silahları konusunda önleyici girişimleri açık tutmaya çalışmıştır. Ayrıca gerektiğinde, İsrail'in nükleer araştırma tesislerinin vurulmasını hatta ele geçirilmesinde savunmuştur (EVRON, 1994, s.16).

Aslına bakılırsa Arap dünyasının, genel olarak İsrail'in böyle bir programı yürütemeyeceğini, yürütmek isteseler dahi bunun uzun zaman sonra sonuçlanacağını düşünceleri ve İsrail'e karşı niceliksel üstünlüklerine güvenmeleri belki de nükleer silah edinme konusunda gecikmelerine neden olmuştur. Öyle ki, Cohen'e göre Mısır'ın nükleer silah programının gecikmesi veya İsrail'in programının arkasında kalmasının ve İsrail'e karşı sert bir tepki koyamamasının üç nedeni vardır. Birincisi, Mısır'ın askeri teknolojisinin 1950'lerden önce başlayarak füze sistemleriyle birlikte yenilenmesi ve güçlendirilmesiyle sahip olduğu silah sistemlerinin, bölgede en ileri silah teknolojisi olduğu düşüncesidir ve İsrail'in böyle bir teknolojik gelişme göstereceklerine inanmalarıdır. Ayrıca Mısır, kendi yürüttüğü nükleer programının ortaya çıkmasını istemediği içinde İsrail'in nükleer teknolojisini bir gündem meselesi yapmak istememiştir. İkincisi, Mısır'ın İsrail'in nükleer teknolojisine ulaştığı seviyeye ilgili tam bir bilgisinin olmayışı ve reaktörlerinin kapasitelerinin tam olarak bilinmemesidir ki, Mısır bu yüzden kesin hareket edememiştir. Üçüncüsü de, Mısır'ın İsrail'in nükleer programını birinci planda görmemesidir. Çünkü Mısır bu dönemde Ortadoğu'da ve Arap dünyasında liderlik için mücadele vermekteydi ve bu mesele Mısır için ilk sıradaydı (COHEN, 1998, s.254–255).

Hakikaten Pan-Arabist⁵³ olarak nitelenen Mısır'ın, İsrail'in nükleer programı konusundaki aldırmaçlığı ya da yanlış hesaplaması yapılan açıklamalarda da kendini göstermiştir. Mısır Atom Enerji Komisyonu başkanı yaptığı bir açıklamada bunu şöyle dile getirmekteydi: “*Eğer bir devlet nükleer test yapmıyorsa, onun nükleer silaha sahip olduğu kesin değildir.*” (EVRON, 1994, s.18). Bu anlayış 1960'larda başlayıp 1980'lere kadar devam etmiştir. Bunu 1983 yılında Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in yaptığı konuşmada da görürüz. “*Mısır nükleer silah geliştirmekle ilgilenmemektedir. Biz Ortadoğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olmasını istiyoruz. Ayrıca İsrail'in nükleer silahlara sahip olup olmadığı konusunda da güvenilir kesin bir bilgimiz*

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Shlomo Aronson, *The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East*, State University of New York Press, Albany, 1992, s.231–258.

yok” diyerek Mübarek, İsrail’in nükleer silah programını ne kadar güzel kamufle ettiklerini kanıtlamaktadır (EVRON, 1994, s.18).

Mısır, 1975’te kabul ettikleri NPT’yi 1981 yılında onaylayarak hayata geçirmiştir. Fakat yine aynı yıllarda Amerikan şirketi Westinghouse ile 440 MW’lık bir nükleer reaktör için anlaşma girişiminde bulunmuş fakat gerçekleştirilememiştir. Bunun yanında Fransız Framatone şirketi ile Al Daaba’ya yapılmak üzere 2,000 MW’lık iki reaktör anlaşması yapmıştır. Fakat NPT’nin ve IAEA’nın baskıları sonucu bu çalışmalar son bulmuştur. Şuan elinde Mısır’ın hali hazırda biri Kahire dışında, diğeri Libya sınırı yakınlarında olmak üzere iki araştırma reaktörü bulunmaktadır. Biri 1961 yılında SSCB tarafından tedarik edilen 2 MW’lık hafif su reaktörü ETTR-1, diğeri ise 1998 yılında Arjantin tarafından tedarik edilen 22 MW’lık ETTR-2’dir. Bu barışçıl reaktörler haricinde, Mısır son yıllarda nükleer teknoloji konusunda; bölgenin nükleer silahlardan arındırılması adına girişimlerde bulunmuş ve nükleer programına ara vermiştir (ENTESHAMI, 1989, s.134–135).

Mısır NPT’yi imzaladıktan sonra nükleer programını gönüllü olarak durdurmuştur. Ancak son dönemde dünya gündemi; özellikle Ortadoğu bölgesinde İran’ın, diğer taraftan da Kuzey Kore’nin nükleer programlarıyla çalkalanırken Mısır, nükleer enerji çalışmalarına yönelik niyetini açıklamıştır. Barışçıl nükleer programı hedeflediklerini ısrarla dile getiren Mısırlı yetkililer sadece temiz, ucuz ve güvenli enerji kaynağı peşinde olduklarını söylemektedirler. Mısır Elektrik Bakanı Hasan Yunus da, resmi El Ahram gazetesine yaptığı açıklamada, ülkesinin Akdeniz kıyısındaki İskenderiye’de bulunan Al Dabaa’da 1000 MW kapasiteli bir nükleer santral inşa etmek istediğini açıklayarak nükleer santralin maliyetinin 1,5 milyar doları bulacağını ve yabancı yatırımcı gerektireceğini söylemiştir. Diğer taraftan Mısır’ın Dışişleri Bakanı Ahmet Ebulgays barışçıl nükleer programlarını hayata geçirmek maksadıyla Avrupa Birliği, Japonya, Çin ve Rusya ile görüşmelere başlayacaklarını açıklamıştır. Mısır’ın bu girişimi; giderek büyüyen nükleer silahlı ülkeler grubuna katılmak isteme niyetinde olup olmadığını akla getirmektedir (CELALİFER, 2007, s.1).

İran devriminden sonra ABD’nin en sıkı Müslüman müttefiklerinden biri haline gelen Mısır’ın NPT üyesi olması ve nükleer silahlanmaya karşı olduğunu her fırsatta dile getirmiş olması, kendisinden yana kaygı taşınmamasını sağlamıştır. Hatta Mısır’ın ABD

Büyükelçisi Francis J. Ricciardone, ABD'nin, Mısır'ın barışçıl nükleer kullanımına itiraz etmediğini, hatta desteklediğini ve gerekirse projenin finanse edilmesinde yardım edebileceğini açıklamıştır. Ekim 1998 tarihinde Mısır'da 151 milyon dolarlık nükleer reaktör ve 14 milyon dolarlık nükleer yakıt tesisi kurulduktan sonra, cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek gerektiğinde Mısır'ın nükleer silah elde etme yoluna gideceğini açıklamıştır. Mübarek nükleer silahlar için gerekli malzemelerin temin edilmesinin oldukça kolaylaştığını ve gerekirse satın alınabileceğini de sözlerine eklemiştir. Hükümetin açıkça böyle bir açıklama yapmasına rağmen Mısır'ın nükleer programına ılımlı tepkiler sergilenmesi dikkat çekicidir (CELALİFER, 2007, s.2).

Mısır'ın gelecekte nasıl hareket edeceği kesin olmamakla birlikte en azından nükleer enerji için gerekli olan nükleer teknoloji çabalarının artacağı kesindir. Ayrıca Ortadoğu'da nükleer silahlara sahip Şii bir İran fikrinden hiç de hoşnut olmayacak olan Sünni Müslüman ülkelerden Mısır, İsrail'in de bu silahlara sahip olmasını gerekçe göstererek ilerde bu yönde çalışmalara girişebilir. Bu nedenle nükleer programlarını şimdiden her ihtimale karşı güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmalarını şaşırtıcı olmayacaktır.

3001. Suriye

Suriye ise yine Irak gibi etnik ve dini bölünmeler nedeniyle içeride sorunlar yaşamakta olan bir diğer Arap ülkesidir. Arap dünyasında göze batan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat gerek diğer Arap ülkelerine oranla sınırlı olan kaynakları ve içeride yaşadığı karışıklıklar Suriye'nin etkin bir askeri güç olmasını engellemektedir. Aslına bakılırsa bu ülke diğer Arap devletlerine oranla İsrail'e yakınlığı nedeniyle en büyük tehlike altındaki devlettir. Fakat hem ekonomisinin büyük bir teknoloji ihtiva eden nükleer silah sınıfı uranyum zenginleştirmesini hızlı bir şekilde gerçekleştirecek kadar güçlü olmaması, hem de gerekli teknolojiyi sağlayan nükleer tedarikçi ülkeler tarafından bu teknolojinin Suriye'ye transferine sıcak bakılmaması nedeniyle nükleer çalışmalarının diğer bölge ülkelerine oranla oldukça geç başladığı söylenebilir (ENTESHAMI, 1989, s.135).

Soğuk Savaş döneminde, bölgede hasım devlet İsrail başta olmak üzere Irak ve İran'ında nükleer çalışmalar yapması Suriye'yi alarma geçirmeye yetmiştir. Fakat Suriye

nükleer teknoloji konusunda yalnız bırakılması nedeniyle, gerekli teknolojik desteği alamamış ve bu yalnız bırakmayı kırarak kadar da güçlü bir ekonomisi bulunmayan Suriye, çalışmalara ancak 1980'lerde başlayabilmiştir. Bilinen ilk araştırma amaçlı nükleer reaktörünü 1980 yılında Sovyetler Birliği tarafından sağlanmıştır. Daha sonra bir dizi nükleer araştırmaya yönelik anlaşma yapıldıysa da içerik ve kapsamı tam olarak bilinmemektedir (ENTESHAMI, 1989, s.136).

1991 yılında Çin tarafından kurulması planlanan 30 Kilowattlık (KW) araştırma reaktörü IAEA'nın girişimleri sonucu durdurulmuştur. Suriye'nin günümüzde Kuzey Kore, Çin ve Rusya ile nükleer teknolojiye ilişkin anlaşmalarının olduğu ve bu yönde bilgi paylaşımı sağlandığı iddia edilmektedir.⁵⁴

Suriye'nin nükleer çalışma yaptığı iddiaları, özellikle Ekim 2007'de İsrail hava kuvvetlerine ait bir uçağın yakıt tankının Türkiye sınırlarına düşmesiyle ülkemizi de ayağa kaldıran olayda daha da ateşlenmiştir. İsrail'in, hava saldırısında Suriye'nin Kuzey Kore yardımıyla kurduğu nükleer tesisinin vurulduğu iddia edilmiş ve bu operasyon sırasında uçak savar sistemlerinden kaçan İsrail uçaklarından birinin manevra kabiliyetlerini arttırmak için yakıt tankını attığını ve bu tankında Türkiye sınırına düştüğü iddia edilmiştir (SANGER–MAZZETTI, 2007, s.1–2).

Suriye, iddialar kanıtlanmamış olsa da yanı başındaki komşusu İsrail'in, neredeyse nükleer silahların yayılmaya başladığı ilk günlerden beri nükleer bir tehdit olması ve bu komşusuyla yaşadığı birçok sınır çatışması ve anlaşmazlıklar nedeniyle her an karşı karşıya gelme riskini düşünerek mutlaka geleceğe yönelik hesaplarını iyi yapması gerekmektedir. Ayrıca ABD'nin sınır tanımaz bağımsızlaştırma ve özgürleştirme operasyonları çerçevesinde hedef gösterilen ülkelere biri olan Suriye bundan kurtulmak için ya koşulsuz itaati ya da kendi güvenliği için gerekli gördüğü adımları atmak zorundadır. Bu çerçevede belki de şuan en son düşündüğü şey olan bölgede İran'ın nükleer bir güç olarak yükselmesi de eğer tüm sorunlar çözümlerse işine gelmeyeceğinden, nükleerleşme Suriye için kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat burada şunu da söylememiz gerekir ki, Suriye şuan tepkileri ve baskıları üzerinden çekmek için uluslararası ortamda iyi bir görünüm vermek adına ABD'nin isteklerine sıcak bakmakta ve

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/syria/nuke.htm>, (15.11.2007).

yumuşama emareleri vermektedir. Yakınlaşmayı Türkiye yardımıyla sağlamaya çalışan Suriye'nin, İsrail ve ABD ile ilişkilerini düzeltme amacı güttüğünü söyleyebiliriz. Ama bir yandan da nükleer teknolojisini barışçıl amaçlı olarak geliştirme yollarını da arayacağı unutulmamalıdır.

3002. Suudi Arabistan

Bir diğer Arap ülkesi de, bölgenin en büyük petrol rezervi sahibi olan Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan petrol sayesinde bölgenin en büyük ekonomik gücü olarak görülse de sınırlı nüfusu ve gelişim eksikliği nedeniyle etkin bir askeri varlık gösteren bir ülke olamamıştır (ENTESHAMI, 1989, s.148).

Bölgenin Sünni Arap ülkelerinin liderliğini iddia etse de nüfus ve askeri bakımdan fazla varlık gösteremeyen Suudi Arabistan'ın nükleer çalışmaları konusunda fazla bilgi olmamakla beraber sahip olduğu petrol avantajını kullanarak diğer ülkelere oranla bu girişimlere daha fazla kaynak ayırma olanağı bulmuştur. Hatta diğer Arap devletlerine özellikle İsrail'e karşı olan operasyonlarda ve savaşlarda ekonomik finansör olarak çalışmıştır. Fakat tıpkı Suriye gibi nükleer teknoloji tedarikçileri, ABD'nin de etkisiyle bu ülkeye teknoloji transferine yanaşmamışlardır. Teknik destekten mahrum kalan ve bu gibi büyük bir teknolojik çalışmayı gerçekleştirebilecek yetişmiş kadrosu da bulunmadığından nükleer çalışmaları çok fazla ilerleyememiştir. Fakat Irak gibi Sünni Araplara nükleer teknolojiler konusunda kredi imkanı sağlamıştır. Nükleer teknoloji konusunda takip ettiği politikası; nükleer silah sahibi olmaya yeterli nükleer teknolojiye erişmek, mevcut nükleer güçlerle ittifak halinde olmak ve Ortadoğu'yu nükleer silahlardan arındırma konusunda bölgesel çalışmaları desteklemek olarak özetlenebilir.⁵⁵

3003. Irak

Bir diğer Arap ülkesi olan fakat halkının yarısından fazlasının Şii olduğu Irak ise, Soğuk Savaş döneminde nüfus ve askeri bakımdan bölgede Mısır'ın takipçisi durumunda bir ülke idi. Fakat Irak etnik ve dini çatışmalar nedeniyle enerjiyi tam olarak Arap dünyasında

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/saudi/index.html>, (03.01.2008).

gösterememekteydi. Bu sorunlar nedeniyle gücünün bir kısmını içerde yaşadığı sorunlara ayırmaktaydı.

1970’li yılların başında petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi bu kaynağa sahip ülkelerin ekonomilerine çok yüksek oranlarda gelirler sağlamıştır. Petroldeki aşırı fiyat artışından yararlanan ülkelerden biride Irak’tır. Bu yıllarda meydana gelen rejim değişikliğiyle de ülkenin yeni lideri (diktatörü) Saddam Hüseyin olmuştur. Ülke elindeki yüksek bütçeyle her alanda yenilenme çalışmalarına gitmiş ve özellikle askeri gücünü arttırmaya çalışmıştır. Bu sırada İsrail’in nükleer silah programını takip ediyor olması ve komşusu İran’ın da bu yöned planlarının olması Irak’ı nükleer teknoloji konusunda elindeki kaynaklarını kullanma yoluna itmiştir (EVRON, 1994, s.25).

Nükleer teknolojiyi Ortadoğu’da etkin olabilmek için bir seçenek olarak gören Irak, 1958’de Atom Enerji Komisyonunu kurdu ve 1968’de araştırma amaçlı ilk nükleer reaktörünü Sovyet yardımıyla kurdu. IRT-2000 adındaki reaktör sadece 2 MW’lık bir kapasiteye sahipti. Fakat bunu bir başlangıç olarak gören Irak çok geçmeden 1974 yılında Fransa ile daha büyük kapasiteli bir reaktör için girişimlerde bulunduysa da, istenen kapasitenin çok bulunması nedeniyle bir anlaşmaya varılamadı. Daha sonra yapılan görüşmelerde ise Fransa ile 12 kilogramlık % 93 zenginleştirilmiş uranyumla çalışan reaktör çeşidi olan “Osiris” türünden bir reaktör anlaşması 1976’da yapılmıştır. Bu reaktör 40 MW’lık kapasitededir. Dünya bu reaktörü çeşidinden gelen ve Fransızların koyduğu isimle “*Osirak*” olarak tanımıştır. Osirak’ın Irak’taki ismi ise “*Tamuz 1*”dir. Fransızlarla yapılan anlaşmaya göre gerekli olan uranyum Fransızlar tarafından sağlanacaktı (EVRON, 1994, s.26).

Irak bir yandan Fransızlarla nükleer teknikler konusunda ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da nükleer alanda fayda sağlayacak diğer devletlerde temasa geçmiştir. Bu çerçevede Brezilya ve Nijerya ile reaktörleri için gerekli uranyum için anlaşmalar yapmış. Ayrıca Almanya’nın nükleer teknoloji firmalarından NUKEM ile temasa geçmiştir. Yaptığı çalışmalarla reaktörünün kapasitesini arttırma ve silah sınıfı uranyum zenginleştirme çabalarına koyulan Irak bu amacı doğrultusunda İtalya ile plütonyum için gerekli teknolojileri almak için çabaya girişmiştir. Tüm bu çabalar bölge ülkelerine Irak’ın nükleer programının barışçı amaçlar için çok büyük kapasiteli ve hızlı büyüdüğü fikrini

vermiştir. Bu konuda en büyük endişe sahibi ise birçok kez karşı karşıya geldiği İsrail olmuştur. Irak'ın nükleer alandaki, silah edinme yolunda yorumlanabilecek hızlı ve büyük kapasiteli çalışmalarını iyi hesaplayan İsrail kendisine yönelen bu tehdidi fark etmiş ve 6 Haziran 1981 yılında Irak – İran savaşı sırasında bu karmaşıklıktan da yararlanarak Osirak nükleer reaktörüne uçaklarla saldırıp tesisi etkisiz hale getirmeyi başarmıştır (EVRON, 1994, s.25–27).

Osirak nükleer reaktörü İsrail hava kuvvetleri tarafından vurulduktan hemen sonra Irak yeni bir reaktör girişiminde bulunmuştur. İran ile 8 senelik zor bir savaş sürdüren ve ekonomisi yıpranan Irak'ın yardımına Suudi Arabistan koşmuş ve yapılacak yeni reaktörü finanse etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Irak başbakan yardımcısı Tarık Aziz 1981 yılında Fransızlarla temasa geçmiş ve tahrip edilen reaktörün yeniden inşasıyla ilgili bir anlaşma yapmak istediye de Fransa 1969 yılında NPT'ye dahil olan ama gereklerini yerine getirmeyen Irak'ı tesisin denetlenmesi gerekliliğini vurgulayarak bu konuda ilgisiz davranmıştır (EVRON, 1994, s.28).

Irak'ın bundan sonraki döneminde ise Kuveyt'i işgali sonrası ABD tarafından yapılan körfez harekâtı ve sonrasında uygulanan ambargo ve yasaklamalar neticesinde özellikle ekonomik olmak üzere her yönden sorunlarla boğuşmaya başlamış ve son olarak da ABD'nin ülkede kitle imha silahları bulunduğu iddiası ile ülkeyi demokratikleştirmek ve özgürleştirmek amacıyla yaptığı son müdahaleyle ülkede ne nükleer, ne de diğer kitle imha silahlarının da bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Yani bu demek oluyor ki, İsrail'in Osirak nükleer reaktörü imha ettikten sonra İran ile savaşıyla alt üst olan ekonomisi nedeniyle Irak nükleer çalışmalara yeterince kaynak ayıramamış ve bu konuda kimsenin teknik destek sağlamayarak yalnız bırakmaları da nükleer teknolojisini yenilemesini zorlaştırmıştır. Bundan sonra ardı ardına gelen ABD müdahaleleri ve uluslararası yaptırımlarda, nükleer programı sürdürülmesi olanaksız bir proje haline getirmiştir ve halen ABD'nin askeri gücünün konuşlu olduğu ülkede nükleer teknolojiyle ilgili en ufak bir kanıt bulunamamıştır. Bırakın nükleer silahları bu silahların ayrılmaz parçası olan gönderme araçları yani füzeler dahi bulunamamıştır.

Arap dünyasının bölgedeki bu etkin ülkelerinin ortak bir özetlemesini yaparsak bu ülkelerin, İsrail'in nükleer teknoloji konusunda çalışmalarından şüphe edilmeye başlandığı

dönemden itibaren bu teknolojiyi edinme konusunda fazla hızlı hareket etmediklerini söyleyebiliriz. Buna sebep olarak da, Arap dünyasının kendisine duyduğu güveni gösteririz (EVRON, 1994, s.16).

Bölge devletlerinin İsrail'in nükleer silah programı konusunda ortak fikirleri fazla iyimserdi. Buna göre, İsrail'in nükleer silah elde etme yolundaki çabaları sadece Arap dünyasında korku yaratmak amacıyla ortaya atılmıştı ve İsrail nükleer silahlara sahip olsa dahi bu silahların olası bir çatışmada kullanılması zordu. Ayrıca İsrail'in böyle bir silaha sahip olması bölgedeki diğer devletleri de nükleer silah elde etme konusunda harekete geçireceğinden İsrail'i zor durumda bırakacaktı. Bu yüzden İsrail buna cesaret edemezdi. Bunun yanında Ortadoğu'da büyük bir nükleer savaşı göze alamayacaklarından süper devletler, bölgede nükleer silahlara izin vermeyecek ve bu çerçevede ne İsrail'in ne de Arap devletlerinin nükleer silah elde etmeleri mümkün olacaktı. Bir diğer hususta İsrail eğer nükleer silah üretiyorsa dahi bu silahların, Arap devletlerinin sayı avantajı karşısında etkisiz olacağı ve dengeleneceği fikri hakimdi (EVRON, 1994, s.16).

İsrail'in nükleer kapasitesi konusunda bazı ifşaatlardan sonra yanlış hesap yaptıklarını anlayan Arap devletleri için ise artık çok geçti. Çünkü İsrail artık büyük bir nükleer tehlike sayılabilecek kadar araştırma yapmış ve gerekli silahları sayı tam bilinmese de elde etmişti. Ayrıca burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, bölgede İsrail ile birçok kez karşı karşıya gelmiş olmasına rağmen Arap devletlerinin etkin bir varlık gösterememesinin bir sebebi de, bölge devletlerinin arasında mevcut olan çatışma ortamıdır. Bölge ülkeleri arasındaki mevcut birçok sorun bölge devletlerinin ortak hareket etme ve başarıya ulaşma olasılığını azaltmaktaydı. Bölge ne yana baksanız sorunla karşılaştığınız, çözümlenmesi güç çatışmaların olduğu bir durum sergilemekle beraber birde buna bölge ülkelerinin liderlik mücadeleleri eklenince sorunlar iyice içinden çıkılması güç bir hal almaktaydı. Başta Mısır'ın daha sonra Suriye ve Irak'ın bölgede liderlik konumu için mücadele vermeleri bölge ülkelerinin birbirlerine güvenlerini azaltmış ve bölgenin nükleer İsrail konusunda tutumu yeterince etkili olmamıştır.

Ortadoğu'da Türkiye, İsrail ve İran'ın hariç tutulduğu ortamda nükleer programlar konusunda etkin ülkelerin durumu böyledir. Bölgeye nükleer teknolojilerin girişinin hangi devletler tarafından yapıldığı ve desteklendiği de incelenmesi gereken önemli bir sorundur.

301. Süper Güçlerin Ortadoğu'daki Nükleer Sürece Etki ve Katkıları

Ortadoğu'yu nükleer teknolojiyle tanıştıran ve dolayısıyla nükleer silahların bölgede ortaya çıkmasında önemli payı olan ülke ABD'dir. ABD'nin nükleer teknolojiyi dünyada kuran ilk devlet olarak bu teknolojinin Ortadoğu'da yayılmasında öncü olması hiçte şaşılacak bir durum değildir. Nükleer teknolojinin ilk sahibi olarak bu teknolojinin en iyi sağlayıcısı olabilmesi nükleer bir güç olma özelliğinin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira diğer devletler bu teknolojinin kurulması yönünde çabalara başladıkları sırada ABD çoktan bu konunun uzmanı olmuş ve mevcut nükleer teknolojinin daha ileriki aşamalarına geçmiş bulunmaktaydı. İşte ABD'nin nükleer teknolojide böyle bir bilimsel üstünlüğünün olduğu dönemde, nükleer teknolojinin paylaşılmasına yönelik ABD başkanı Dwight D. Eisenhower'ın önderliğinde bir girişim gerçekleşmiştir (COHEN, 1998, s.41).

BM Genel Kurul toplantısında 8 Aralık 1953 tarihinde ABD başkanı Eisenhower yaptığı konuşmada, çağın nükleer teknoloji çağı olduğunu ve nükleer enerjinin Amerikan nükleer teknolojisinin önderliğinde endüstriyel gelişmenin üçüncü safhası olacağını ifade ederek nükleer gelişimin barışçıl olmak kaydıyla ABD tarafından üçüncü ülkelere transferinin yapılabileceğini duyurmuş ve gerekli adımların atılacağını söylemişti (http://www.iaea.org/About/history_speech.html). “*Atoms for Peace*” (Barış için Atom) başlıklı bu girişimin sorunu ise, nükleer teknolojinin yayılmasını sağlarken bunun askeri amaçlı olarak kullanılmasının nasıl engelleneceğiydi. Bu sorunun cevabı tam verilememiş olsa da, işte Amerikan başkanı Eisenhower'ın “*Atom for Peace*” başlıklı konuşmasıyla başlayan bu girişimin hemen ardından ABD nükleer teknoloji transferi çalışmalarına başlamıştı. 1954 yılında Ortadoğu'ya bu girişim çerçevesinde başta İsrail olmak üzere bölge ülkeleriyle –dost olmak kaydıyla– nükleer teknoloji transferi konusunda temasa geçmiştir. Barış için Atom girişimi, zaten bu konuda istekli olan İsrail'e fırsat sağlamış ve hemen ABD ile nükleer teknoloji transferi konusunda ikili ilişkilere geçilmiştir. Hatta dönemin İsrail başbakanı Ben Gurion oluşturdukları nükleer teknoloji politikası çerçevesinde ABD'nin başlattığı bu girişimden yararlanmanın kaçınılmaz olduğunu dile getirerek hemen başvuru yapılması için çalışmalara başlamıştır (COHEN, 1998, s.44). Bu çalışmalardan sonrada İsrail 18 Mayıs 1955 yılında ABD'nin Barış için Atom girişimine dahil olmuştur. Burada dikkat çekmemiz gereken ABD'nin Barış için Atom girişimine bölgede dahil olan İsrail'in Türkiye'den sonra ikinci ülke oluşudur (COHEN, 1998, s.44).

ABD'nin bu girişim çerçevesinde dönemin ikiye böldüğü Soğuk Savaşta kendi bloğunda yer alan ülkelere nükleer teknoloji yardımları; çoğunlukla araştırma reaktörlerinin kurulması şeklinde olmuştur. Bu reaktörler küçük kapasiteleri nedeniyle silah sınıfı uranyum zenginleştirmesinde kullanılacak yeterlilikte değillerdi fakat yukarıda nükleer silah teknolojisini incelenirken, bunun gibi barışçıl amaçlı teknolojiler silah yapımı amacıyla oluşturulacak projelerin başlangıcı sayılabildiğinden bu reaktörlerin kapasiteleri yükseltilerek yapılacak nükleer bir program nükleer silaha ulaşmak için yeterli olacaktı. Bu yüzden dünyanın ve Ortadoğu'nun bu küçük kapasitelide olsa araştırma reaktörlerini elde etmeleri nükleer silah yapımı yolunda büyük bir adım sayılabilirdi.

ABD; *General Electric, Westinghouse, Babcock and Wilcox ve Combustion Engineering* gibi nükleer teknoloji alanında faaliyet gösteren firmalarıyla, nükleer teknolojinin dünyaya ve Ortadoğu'ya yayılmasında etkin rol oynamıştır. Dünya genelinde Kanada ve İngiltere'nin de yardımıyla Hindistan'ın nükleer teknolojisi ABD tarafından oluşturulmuş, şimdilerde son vermiş olsa ilk dönemlerde Güney Afrika'nın nükleer çalışmaları ABD tarafından destek görmüştür. Bunun yanında şuan Avrupa'da yer alan NATO müttefiklerinin elindeki araştırma reaktörleri ABD menşelidir. Diğer yandan Ortadoğu açısından bakılacak olursa ABD'nin, İsrail'in nükleer teknolojisinin tesisinde Fransa kadar önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Ayrıca yine bölge ülkelerinden İran'ın Şah dönemde başlayan nükleer girişimleri ABD'den destek görmüştür fakat daha sonra rejimin değişmesiyle durum farklılaşmış ve diğer blok lideri SSCB'den destek almaya başlamıştır (ENTESHAMI, 1989, s. 115–116).

ABD'nin nükleer teknolojinin yayılmasında Eisenhower'ın yaptığı konuşmadan da anlaşılacağı gibi öncü olduğunu söylememiz mümkündür. Genel olarak ABD'nin kendine yakın gördüğü ve müttefik ülkelere bu teknolojiyi transfer etme yönündeki politikası neredeyse tüm başkanlar tarafından takip edilmiştir. Sadece 1958 seçimlerinde başkan seçilen John Fitzgerald Kennedy döneminde, nükleer silahların yayılmasının büyük bir tehdit olarak görüldüğünü ve nükleer teknolojinin yayılmasının zorlaştırılması yönünde bir politika izlendiğini görürüz. Hatta bu yöndeki zorlaştırıcı politikalardan Ortadoğu'da ABD müttefiki İsrail dahi nasibini almıştır. Kennedy birçok kez İsrail yönetimiyle temasa geçip nükleer programları konusunda bilgi istemiş, daha sonra İsrail'in nükleer tesislerinin CIA

tarafından belgelenmesiyle Kennedy daha sert bir tutum sergilemiştir. Tesislerin denetlenmesi için bir ekip göndermiş ve bu çalışmaların durdurulması (!) konusunda İsrail yönetimine sert mesajlar göndermiştir (COHEN, 1998, s.99–114). Dönemin İsrail başbakanı Ben Gurion'a gönderdiği 18 Mayıs 1963 tarihli mektupta hem ABD'den gizlenen nükleer program dolayısıyla hem de o dönemde Küba krizi sonrası bölgede Sovyetler ile tekrar karşı karşıya gelinmek istenmemesi nedeniyle çok sert bir çıkış yapan Kennedy; İsrail'e bölgede ya Amerikasız bağımsız bir nükleer programı ya da nükleer programsız bir ABD desteği şıklarından birini seçmesi gerektiğini dile getirmiştir (COHEN, 1998, s.129–131). Bu çekişme Ben Gurion'un yerine 23 Haziran 1963 yılındaki seçimlerde Levi Eshkol'un seçilmesiyle azalmıştır. Daha sonra John F. Kennedy'in 22 Kasım 1963 yılında suikast sonucu hayatını kaybetmesi sonucu yerine Lyndon B. Johnson'un seçilmesiyle ABD ve İsrail arasında ikili ilişkiler yeniden yumuşamış ve nükleer teknoloji paylaşımı yeniden eski haline almıştır (COHEN, 1998, s.195). Bu suikastın böyle bir çatışma ortamında meydana gelmesi komplo teorisyenleri için önemli bir çıkış noktası olmuş, bu konuda İsrail gizli servisini sorumlu gösterenler olmuştur. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, Kennedy'in nükleer alandaki İsrail'e uyguladığı baskı yeni gelen başkan ve başkanlar tarafından uygulanmamıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik nükleer yardımlarının en önemli örneği İsrail'dir. Bunun dışında İran'da Şah döneminde planlanan nükleer çalışmalar ABD tarafından yürütülmekte iken rejimin yıkılması ve yeni gelen rejimle ABD arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden İran'a yapılan nükleer teknoloji yardımları kesilmiştir ve İran'ın nükleer programı yakından izlenmiştir. Bugün ABD hala Ortadoğu ülkelerinden İran'ın nükleer teknolojisi konusunda derin endişeler duymakta ve nükleer teknolojisinin durdurulması konusunda girişimlerde bulunmaktadır. ABD'nin bölgedeki bir diğer nükleer teknoloji yardımı yaptığı ülke Türkiye'dir. Yukarıda da söylediğimiz gibi Barış için Atom çerçevesinde Türkiye bu girişimin içine dahil olan ilk ülke olmuş ve ABD tarafından sağlanan nükleer araştırma reaktörleri Türkiye'ye kurulmuştur.

Genel olarak ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik nükleer teknoloji transferi konusunda tutumunun temkinli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü blok lideri olarak hem ABD hem de Rusya ellerindeki bu büyük kozun (nükleer silahların) diğer devletlerin eline geçerek, blokları içinde ve dünyadaki etkinliklerinin azalmasını istememekteydiler. Ayrıca

hem kendi blokları içinde hem de karşı blok içinde birden fazla nükleer silaha sahip olan ülkenin bulunması, her iki bloğu nükleer krizlere ve savaşlara itme riskini arttırabilirdi. Bu nedenlerden ötürü nükleer teknoloji transferinin Ortadoğu gibi büyük çatışma ve sorunların yaşandığı bir bölgeye sokulması bölgede birçok çıkarları olan ABD'nin işine gelmeyeceğinden bölgenin nükleerleşmesinde öncü olsa da hep kontrollü olmuştur. Ortadoğu'nun nükleerleşmesi essiz bir tehlike olarak tanımlanmış fakat İsrail gibi bir müttefikin, birçok düşmanla NATO savunma duvarının dışında nasıl korunacağı ABD için büyük bir sorun olmuştur. Bu çerçevede İsrail'e daha esnek davranılsa da gerek Kennedy döneminde ABD'nin uyguladığı baskı, gerekse daha sonra İsrail'in NPT'ye girmesi yönünde girişimler ABD'nin bölgede bir nükleer kriz istemediğinin açık bir göstergesidir (EVRON, 1994, s.149–151).

Ortadoğu'da nükleer teknolojinin yaygınlaşmasında yardımcı olan eski SSCB yeni Rusya'nın, ABD kadar başarılı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Çünkü ABD'nin yardımını alan bölge ülkelerinden İsrail şuan nükleer silahlara sahip bir ülke olarak karşımıza çıkarken, SSCB'nin yardımını alan ülkelerden, şuan da nükleer silaha sahip olan bulunmamaktadır.

Sovyetler dönemini, nükleer silahlar açısından Evron'un dediği gibi üç dönemde inceleyebiliriz. Birinci dönem, nükleer silahların ortaya çıkmasıyla başlayan ve 1954 yılına kadar devam eden dönemdir ki, bu dönemde Sovyet Rusya hala kendi nükleer gücüyle ilgilenmekteydi ve Ortadoğu'ya nükleer teknolojinin girmesiyle fazla ilgili değildi (EVRON, 1994, s.151). Aslında genel olarak bu dönemde, Sovyetler kendi nükleer silahını deneyene kadar nükleer silahların ortadan kaldırılması ve yayılmaması konusunda girişimlerde bulunmuştur fakat bunun sebebi kendinin nükleer silahlara sahip olmamasıdır. İkinci dönem, 1954 sonrasıdır ki, bu dönemde ABD'nin başlattığı “Barış için Atom” politikası çerçevesinde, nükleer teknolojinin Ortadoğu'ya girmesiyle Sovyetlerde harekete geçmiş ve hem dünya genelinde hem de Ortadoğu'da nükleer teknoloji transferine girişmiştir. Bu çerçevede Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan ve Çin'le anlaşmalar imzalayan Sovyetler, bu ülkeler arasında sadece Çin'e nükleer teknoloji transferi sağlamıştır. Blok içerisinde prestij kaybı istemediğinden Çin haricindeki devletlere ya nükleer teknoloji transferi yapmamış ya da bu transferler ciddi oranlarda olmamıştır. Üçüncü dönem ise Çin ile yaşadığı sorunlardan sonraki döneme rastlar. Bu dönemden

sonrada Sovyetler Birliği nükleer silahsızlanma yönünde politikayı tercih etmiştir (EVRON, 1994, s. 151–152).

Sovyetlerin, Ortadoğu'ya yönelik teknoloji transferlerinde Suriye, Irak, İnan ve Mısır başlıca devletler olmuştur. ABD'nin, İsrail'i desteklemesi İsrail'e düşman Arap devletlerini Sovyet bloğuna yakınlaştırmıştır ve Sovyetlerde bu çerçevede Arap devletlerine nükleer teknoloji transferleri yapmıştır. Fakat yapılan bu transferler çok büyük kapasiteli reaktörler şeklinde olmamıştır. Ayrıca bir yandan da Arapları Doğu Bloğuna dahil edebilmek için İsrail'in nükleer programının durdurulması yönünde de açıklamalarda bulunmuştur (EVRON, 1994, s.153).

Ortadoğu'ya nükleer teknolojinin getirilmesi ve yaygınlaştırılmasında *Süper Gçlerin* genel olarak etkileri bu şekilde olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra oluşan ve Sovyetlerin kşne kadar devam ettiği kabul edilen iki kutuplu düzenin lideri olan ABD ve Sovyetler, Ortadoğu'da nükleer silahların bir savaşta kullanılma ihtimallerinin yüksek olduğundan ve bunun iki blok içinde ölümcül tehlike oluşturacağını bildiklerinden bölge ülkelerine silah sınıfı zenginleştirme yapabilecek kapasitede reaktörler kurmaktan kaçınmışlardır. Küba krizinden sonra oluşan yumuşama döneminde de nükleer silahların yayılmasını nleme yolunda çalışmalar yapmışlardır. Fakat bu iki devletin çekincelerine rağmen bölgede İsrail gibi nükleer ülkelerin ortaya çıkması ise bölge devletlerinden, nükleer teknoloji peşinde koşanları, Süper gçlerin dışında diğer nükleer teknoloji tedarikçileri olan Fransa, Çin, İngiltere, Kanada, Japonya, Almanya, gibi devletler ile temasa geçmelerine neden olmuştur (ENTESHAMI, 1989, s.116). Hatta denebilir ki, bu saydığımız ülkeler süper gçlerin başlattığı nükleer teknoloji transferlerini onlardan daha etkili bir biçimde yapmışlardır. Öyle ki, süper gçlerin mtfevik ve mtfevik olmayan gibi bir sınıflamayla kendi nükleer güç sıfatlarını ve çıkarlarını tehlikeye atmadan yaptıkları nükleer teknoloji transferleri bu ülkeler tarafından sınır tanımaksızın daha yüksek kapasiteli olarak yapılmıştır. Buna en güzel örnek olarak Fransa verilebilir.

Fransızların Ortadoğu'yu nükleer hale getirmede özel bir rolleri vardır. Sık sık kendisini ABD'nin alternatifi olarak takdim eden Fransa başlangıçta kendi nükleer programıyla uğraşırken, Cezayir ayaklanmasından sorumlu tuttuğu Mısır'a karşı bölgede İsrail ile yakınlaşmış, daha sonrada İsrail'in nükleer programına gerekli yardımı yapmayı

uygun bulmuştur. Süveyş Krizinde İsrail'in desteğine karşılık, yaptığı yardımları daha da arttırmış hem nükleer konuda hem de diğer alanlarda sıkı bir ilişki içine girilmişti (COHEN, 1998, s.49). Süveyş Krizinde İsrail ve İngiltere ile birlikte Mısır'ı işgal etmeye kalkan Fransa, İsrail'e ilk yıllarda ihtiyaç duyduğu neredeyse tüm silahları temin eden ülkelerin de başını çekmiştir. Hatta denebilir ki ilk yıllarda İsrail'i destekleyen ülkeler arasında Fransa, ABD'nin önündedir. Aynı şekilde Saddam Hüseyin nükleer güç haline gelmek istediğinde de Fransızlar (İtalyanlar ile birlikte) devreye girmişlerdir. İsrail F-15 ve F-16 uçaklarının 7 Haziran 1981'de yerle bir ettiği 40 MW gücündeki Osirak Nükleer Reaktörünün yapımında en büyük pay Fransızlara aittir. Aynı şekilde İran'ın Buşehr Nükleer Tesislerinin kurulmasında da Fransızlar aktif bir rol oynamışlardır. Hatta Devrim'den sonra dahi İran ile Fransızlar arasında nükleer işbirliği anlaşması imzalanmış, anlaşma Amerikalıların araya girmesi neticesinde uygulanamamıştır. Görüldüğü üzere Fransızlar bölgenin nükleer silahlara ulaşmasında en güvenilirmez ülkelerin başında gelmektedir (LAÇİNER, 2007, s.1). Ortadoğu dışında dünyanın çeşitli bölgelerinde de nükleer teknoloji konusunda buna benzer girişimlerini *Framatome* adlı nükleer teknoloji konusunda faaliyet gösteren firmasıyla gerçekleştirmiştir. Brezilya ve Arjantin'e nükleer konuda yardım etmiş, Güney Afrika'nın girişimlerine yardımcı olmuştur (ENTESHAMI, 1989, s.115).

Bu saydığımız ülkelerin yanında *Siemens (Kraftwerk Union – KWU)* isimli firmasıyla Almanya, *Nuclear Power Corporation* isimli firmasıyla İngiltere, *AECL* isimli firmasıyla Kanda'da bölgenin nükleer teknolojiyle tanışmasında diğer etkin nükleer tedarikçiler olmuştur (ENTESHAMI, 1989, s.116).

21. Ortadoğu'da Nükleer Emelleri Tetikleyen İki Odak

Ortadoğu'ya, Eisenhower'ın "*Barış için Atom*" girişimi çerçevesinde girmeye başlayan araştırma amaçlı nükleer reaktörler bölgenin nükleer teknolojiyle tanışmasını sağlamış ve kısa zamanda bölge ülkeleri tarafından bu teknolojinin elde edilmesi ve geliştirilmesi yolunda adımlar atılmıştır. Gerek bölgede zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin geniş bütçelerini bu konuya ayırmaları, gerekse ülkelerin bu teknolojiyi edinme konusunda birbiriyle çekişme içinde olması nükleer teknolojilere duyulan ilgiyi arttırmıştır. Bu çerçevede bölgede bu teknolojiyi edinebilecek kapasitede olan ülkeler; Mısır, İran, Irak,

Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail bu konuda girişimlerde bulunmuş ve nükleer ülkelerin yardımlarıyla çalışmalar yapmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken konu ülkeleri nükleer teknolojiye sahip olma isteğine iten sebebin veya sebeplerin ne olduğudur. Zira bu iyi anlaşılacak olursa çeşitli zamanlarda ortaya çıkan, bölgenin nükleer silahlardan arındırılması yönünde girişimlerin bir sonuca kavuşturulması sağlanabilir.

Ortadoğu'da nükleer silahların elde edilmesi yönünde etki sağlayan hususlar “yeterlilik” ve “tehdit” unsurlarıdır. Çünkü Arap dünyasında bu teknolojiyi elde etme yönünde çalışmalar yapan ülkelere baktığımızda bu ülkelerin yeterlilik unsurunda anlatmak istediğinen; bu teknolojiyi edinmek için gerekli maliyeti karşılayabilecek kadar bütçelerinin ve bu teknolojiyi elde etme konusundaki amaç ve motivasyonunun yeterli olduklarını görürüz. Bunun yanında diğer unsur olan tehdit de, hem bölge ülkelerinin birbirlerini rakip olarak görmeleri hem de İsrail'in nükleer silahlara sahip olması nedeniyle yerine getirilmiş oluyordu ki, Arap dünyası için İsrail'in nükleer bir güç olarak ortaya çıkması ve bu silahları kullanması ya da kullanma tehlikesi tam bir tehdit olarak algılanmaktaydı (ENTESHAMI, 1989, s.118–119).

Ortadoğu'da yeterlilik için yukarıda anlattığımız sosyal, siyasi, mali ve kısmen bilimsel unsurları bir araya getirerek nükleer teknoloji elde etme yönünde yeterli bir istek ortaya koyan birçok ülke ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler, yönetim kadrolarının bu yönde istek ve hatta ihtiraslarıyla ortaya koydukları çalışmalarla bölge ülkelerinin birçoğunun elinde bulunan petrol sayesinde var olan yüksek bütçelerini kullanarak üçüncü ülkelerin yardımlarıyla bu teknolojiyi ülkelere kurdurarak ve bilim adamları getirterek nükleer teknoloji edinme yönündeki isteklerinin ne derece yeterli olduğunu göstermişlerdir. Tehdit konusunda ise, İsrail ve bölge devletlerinin birbirleri için nasıl bir tehdit oldukları, iki grup arasında geçen savaşlardan net şekilde anlaşılabilir.

Yukarıda değinilen Ortadoğu ülkelerinin dışında belki de, bölgenin nükleer teknoloji edinme yolunda en ihtiraslı, en ısrarcı ve başarılı ülkeleri İsrail ve İran olmuştur. Bu başarılarından(!) dolayı bölgede, nükleer teknoloji ve silahların edinilmesi isteğini arttıran ve hızlandıran ülkeler olması nedeniyle İsrail ve İran ayrı olarak incelemelidir. Nitekim bu iki ülke, şuan ve gelecekte de dünya gündemini meşgul edecek özellikle nükleer politikalarıyla tüm dikkatleri üzerine çekmektedir.

310. İsrail

Ortadoğu'ya nükleer bombaları ilk taşıyan ülkenin ABD olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Hatta nükleer başlıklı silahların Türkiye'ye kadar getirildiği ve SSCB'nin Küba Krizi'nde bu silahlar ile tehdit edildiği de biliniyor. Ancak bölgede ilk nükleer olan ülke İsrail'dir.

1950'lerde Eisenhower yönetiminin İsrail'e verdiği destek ile kurulan Tel Aviv'in yakınlarında inşa edilen *Nahal Soreq* barışçıl amaçlarlı olarak kurulmuştu. İsrail, kuruluşundan dört yıl sonra, 13 Haziran 1952 tarihinde de savunma bakanlığına bağlı olarak Atom Enerjisi Kurumu'nu kurmuştur. Bu kurumun amacı nükleer araştırmaları hızlandırmak ve kurumsallaştırmaktı. Bu kurum tarafından daha sonra Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nin Waisman Enstitüsü'ne bağlı olarak nükleer araştırma merkezleri kurulmuştur. 1950'li yıllarda İsrail, nükleer araştırma alanında Fransa'yla işbirliği yapmaya başlamıştır. İlk olarak Fransa, 1950'de 40 MW'lık nükleer ağır su reaktörü daha sonradan, 1956'da 18 MW'lık bir araştırma reaktörü sağlamıştır. Ayrıca 3 Ekim 1957'de Fransa ile İsrail arasında 24 MW'lık bir reaktör için anlaşma imzalanmış, fakat bu reaktörün soğutma ve atık bölümleri bunun 3 katı kapasitede teslim edilmiştir (COHEN, 1998, s.86).

Daha sonra bu işbirliği sonucu İsrail elde ettiği yardımlarla 1958'de *Nakab* çölünde ünlü *Dimona* nükleer reaktörünü kurmuştur. Burada bilimsel araştırmalar yapılacaktı ve reaktör oldukça küçüktü, fakat bu reaktör sonraki yıllarda modernleştirilmiş ve geliştirilmiştir. İşte İsrail'in asıl nükleer silah çalışmaları *Dimona* ile ortaya çıkmıştır ve böylece İsrail'in bölgede nükleer güç olma macerası başlamıştır (LAÇİNER, 2007, s.1).

Dimona, İsrail'de Negev Çölü'nde bir yerleşim yeridir. Başbakan David Ben-Gurion'un inisiyatifi ile kurulan Dimona 1955 yılında yerleşime açılmıştır. Bu şehrin sakinleri, şehrin inşasında çalışan Kuzey Afrika'dan gelen Yahudi göçmenler ve 1980'lerde Rusya'dan gelen göçmenlerdir. Nükleer tesisler şehrin hemen yanı başında yer almaktadır. Tesislerin tam adı *Negev Nükleer Araştırma Merkezi*'dir (COHEN, 1998, s.57–78).

İsrail, Dimona'daki nükleer çalışmalarına 1958 yılının ilk aylarında başlamıştır. İddialara göre Amerikan istihbaratının çalışmaları keşfetmesi ancak 3 yıl sonra mümkün olabilmiştir. İstihbarat raporlarının dışında asıl kanıt *Michigan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Henry Gomberg'in* ifadeleri olmuştur. Gomberg, *İsrail Atom Enerjisi Komisyonu'nun* (IAEC) danışmanıdır ve İsrail'i düzenli olarak ziyaret eden bir nükleer fizikçidir. Prof. Gomberg İsrailli fizikçiler ile yaptığı görüşmeler sonucunda İsrail'in nükleer projesi hakkında daha detaylı bir bilgiye sahip olmuştur (COHEN, 1998, s.86). Buna göre İsrail *Nahal Soreq* dışında barışçı amaçları aşan bir nükleer programa daha sahipti. Bunun üzerine Prof. Gomberg edindiği izlenimleri, ABD'nin İsrail büyükelçisi Ogden Reid ile paylaşmıştır. Aralık 1960'da CIA bu konudaki bulgularını Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı, Kongre gibi hükümet birimlerine sunmuştur. Böylece Dimona gerçeği ortaya çıkmıştır. 7 Aralık 1960'da Amerikan Dışişleri bakanlığı İsrailli büyükelçiden bu konuda bir açıklama talep etmiştir ve böylece Dimona'nın resmi olarak konu edildiği ilk görüşme gerçekleşmiştir (COHEN, 1998, s.86–87).

İsrailliler projeyi büyük bir gizlilikle ABD'den gizlemişlerdir. Çünkü ABD ile yakınlaşma belli bir aşamaya gelmeden, ABD'nin bu projeye engel olacağı endişesi vardır ki, böyle bir durumda Fransa ve İsrail üzerinde ABD'nin kuracağı baskı İsrail'i nükleer devlet olma yolunda geciktirebilirdi. Aslına bakılırsa İsrail'in nükleer hale gelişi ile nükleer devlet sayısının iyice artmış olması, ilk başlarda beklenildiği gibi ABD'yi oldukça rahatsız etmiştir. Dönemin ABD başkanı Kennedy'nin kaygısı nükleer ülke sayısının hızla artmasıydı ve Başkan Kennedy bu korkusunu, *“Eğer başarılı olmazsak 1970 yılına kadar nükleer güçlerin sayısı 10'a ulaşacak, 1975'e kadar ise 15 veya 20 olacak”* sözleriyle yansıtıyordu (BASS, 2003, s.208). ABD, İsrail'in nükleer güç olmasıyla birlikte Rusların da Arapları nükleer hale getirmesinden ve Arapların toplu halde Komünist Blok'a geçmesinden endişe etmiştir. Hatta bu yönde Arapların çekincelerini ortadan kaldırmak için ABD, 1961 ve 1962'de İsrail'den aldığı bilgilere dayanarak Dimona'daki tesisin bir nükleer reaktör değil bir *tekstil fabrikası* olduğunu açıklayarak, bu konuda bölge ülkelerine güvence vermişti. Ancak korkulan olmamış ve Araplar nükleer güç haline gel(e)memişlerdir. Buna karşın İsrail nükleer silah üretme faaliyetlerine ABD'nin resmi gözetimi altında devam etmiştir (COHEN, 1998, s.115–136).

İsrail'in nükleer silahlanma alanında gerçekleştirdiği ilerlemede en etkin rolü oynayan kişinin eski İşçi Partisi lideri Şimon Perez olduğu bilinmektedir. 1994'te İsrail başbakanı Rabin ve FKÖ lideri Arafat'la birlikte Nobel barış ödülüne lâyık görülen Perez, Savunma bakanlığı müsteşarlığına getirildiği 1950'lerden itibaren ülkesinin nükleer programını geliştirmek için çaba harcamaya başlamıştır. Fransa'yla İsrail arasında nükleer silahlanma alanında işbirliğine gidilmesini sağlayan görüşmelerde de Perez'in önemli rol oynadığı bilinmektedir (COHEN, 1998, s.78)

İsrail, tüm bu gizli nükleer çalışmalarını yaparken nükleer teknolojide gelmiş olduğu noktayı ortaya çıkararak bir diğer olay da Vanunu itirafları olmuştur. 1986'da İsrail'deki Negev nükleer santralinde çalışan bir Yahudi olan Mordechai Vanunu, Sunday Times gazetesine İsrail'in nükleer gücüyle ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Vanunu yaptığı açıklamada ülkesinin bölgede en büyük nükleer güç olmak istediğini söylemiştir. Vanunu adı geçen gazeteye kendisinin çalıştığı ve nükleer silah üretiminde kullanılan plütonyum maddesinin elde edildiği santralin içinden çekilmiş birtakım fotoğraflar da vermiştir. Vanunu bunun üzerine MOSSAD ajanları tarafından İtalya'nın başkenti Roma'da yakalanarak gizlice İsrail'e kaçırılmış ve 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Gerçi Vanunu'nun bu ifşaatının sırrı henüz tam anlamıyla çözülemiştir (BARON, 2004, s.10). Çünkü bu ifşaatın İsrail'in bilgisi dahilinde ve İslâm ülkelerine korku salmak amacıyla yapılmış olması ihtimalide vardır. Ancak Vanunu'nun yapmış olduğu itiraflar ister İsrail'in bölgede komşularına yönelik bir korkutma girişimi olsun isterse Mordechai Vanunu'nun kendi vicdani girişimiyle yapmış olduğu bir olay olsun İsrail'in elindeki nükleer gücün ortaya çıkmasına vesile olması bakımından çok önemlidir (SUNGUR, 2006, s.8).

İsrail genel olarak nükleer araştırmalara başladığı günden beri nükleer teknolojisi konusunda bir "belirsizlik" politikası izleyerek dünyada kesin bir intiba uyandırmamaya gayret göstermiş hatta bu bir devlet politikası olarak benimsenmiştir (COHEN, 1998, s.2). Fakat son dönemde İsrail başbakanı Ehud Olmert bu geleneği bilerek ya da bilmeyerek bozmuştur. Olmert 2006 yılının sonunda Almanya'ya yaptığı ziyaret sırasında N24 televizyonuna yaptığı açıklamada, *"İran açıkça İsrail'i haritadan silmekle tehdit ediyor. İran'ın nükleer silaha sahip olma isteği, ABD, Fransa, İsrail ve Rusya'nın nükleer silaha sahip olmasıyla aynı şey mi? Bizse hiçbir ulusu yok etme tehdidinde bulunmuyoruz"* sözleriyle İsrail'in nükleer programıyla ilgili "belirsizlik" politikasından saptığı

tartışmasını başlatmış, hatta bu açıklaması İsrail'i karıştırmıştır (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207223>). Hükümet sözcüsü Miri Esien, Olmert'in yanlış anlaşıldığını, dört ülkeyi nükleer güç olarak değil demokratik ülkeler diye saydığını öne sürüp, İsrail'in bölgeyi nükleer silahla tanıştıran ilk ülke olmayacağını belirtmiştir. Esien, İsrail muhalefetine “belirsizlik” politikasından vazgeçildiği suçlamasını reddetse de İsrail'deki sol ve sağ siyasetçiler Olmert'i ülke çıkarlarını tehlikeye atmakla suçlamıştır. Sağcı Likud milletvekili Yuval Steinitz, “50 yıllık belirsizlik politikasının altını oyan felaket bir açıklama. Başbakan hassas güvenlik konularında ağzına sahip olamıyorsa çekip gitsin” derken solcu Meretz'in lideri Yossi Beilin, “Şoke edici. Başbakanlık koltuğunda oturma kapasitesinin olmadığını pekiştirdi” demiştir. Tepkiler üzerine Başbakan Olmert, Berlin'de Almanya Başbakanı Angela Merkel ile görüşmesi sonrasında, “İsrail, bölgede nükleer silahlara sahip ilk ülke olmayacak. Politikamızda bir değişiklik yok” şeklinde açıklamada bulunmuştur (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207223>).

İsrail'in bu gibi açıklamaları, nükleer teknolojide gelmiş olduğu aşamayı dillendirerek bölgede korku salmaya yönelik söylemler şeklinde değerlendirilse de, İsrail'in nükleer programı bugün genel kabul gören bir gerçektir.

İsrail nükleer politikasının yanında, Ortadoğu da kendisinin haricinde herhangi bir ülkenin bu silahlara sahip olmasının da önüne geçmeye çalışmayı kendisine bir politika haline getirmiştir. Bu çerçevede Fransızlar tarafından yapımı desteklenen ve İsrail F-15 ve F-16 uçaklarının 7 Haziran 1981'de yerle bir ettiği Irak'ın 40 MW gücündeki *Osirak Nükleer Reaktörü* örnek verilebilir. Nükleer silahlara sahip olmak isteyen Müslüman bir devlet olan Irak'ın Bağdat yakınlarındaki Tuwaitha'da kurduğu Osirak Nükleer Reaktörü, 1981'de İsrail tarafından imha edilmiştir. Fakat bunun ABD'nin yardımlarıyla mümkün olduğu da söylenmektedir. Çünkü bu santrallerin yerlerini gösteren en gelişmiş sisteme sahip HK-11 uydusundan çekilmiş fotoğraflar İsrail'e ABD tarafından verildiği iddia edilmektedir (WEISSMAN – KROSNEY, 1981, s.8-10). İsrail'in bugün İran'ın nükleer programına karşı sergilediği tavırda bölgesinde kendisinde başka nükleer devlet istemediğinin bir diğer göstergesidir.

İsrail nükleer silahlar konusunda günümüzde oldukça ileri bir aşamaya gelmiştir. Birçok kaynak göre 100–200 kadar nükleer başlıklı füzesi bulunduğunu iddia etmektedir. Ayrıca klasik nükleer silahlara ek olarak nokta vuruşu yapabilen, sınırlı hedefli taktik nükleer silahlarının da olduğu bir diğer iddiadır. Nitekim 2006 yazındaki Lübnan saldırılarında İsrail’in nükleer özellikli –uranyumlu– silahlar kullandığı yönündeki ipuçları İsrail’in nükleer programlarının gücü hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirmektedir. İngiltere’de yayınlanan Jane’s Intelligence Weekly dergisinde İsrail’in son beş yılda nükleer alandaki araştırmalarına hız kazandırdığı ifade edilmiştir. Bu dergide, askeri stratejiyle ilgili birçok makale ve araştırması yayınlanmış olan Harold Hough’un imzasıyla yayınlanan makalede, İsrail’in son yıllardaki araştırmalarıyla Ortadoğu’da bu alanda süper bir güç haline geldiğine ve nükleer silahlarının çoğunu yeraltında gizlediğine dikkat çekilmiştir (HOUGH, 1998, s.20–35). Ayrıca İsrail’in şuan elinde nükleer füze fırlatma kapasitesi olan 3 adet deniz altı bulunmaktadır ve son olarak nükleer savaş başlığı taşıma kapasitesine sahip 2 adet daha Alman yapımı *Dolphin* denizaltısı aldı (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207223>).

MSNBC’nin haberine göre ise, İsrail’in güneyindeki Dimona’da “tekstil fabrikası” olarak gösterilen Dimona’da yılda 40kg silah sınıfı –weapon grade– plütonyum üretilmektedir. Bir nükleer silaha 4 kg plütonyum kullanıldığından hareketle, Dimona’daki tesiste üretilen plütonyum ile İsrail’in bugün 100–200 nükleer silaha sahip olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Dimona’da şimdiye kadar 170 kg “Lityum–6” ve 220 kg “Lityum–6 deuteride” üretildiği tahmin edilmektedir. Bir termo-nükleer silah için bu maddeden yaklaşık 6 kg gerekli olduğundan, İsrail’in şu anda elinde 35 adet termo-nükleer silah olabilir (http://msnbc.com/news/wld/graphics/strategic_israel_dw.swf).

İsrail, İran’ın veya herhangi bir komşu ülkenin on yıl hatta daha fazla bir sürede sahip olabileceği nükleer gücünü, dikkatlerden uzak tutmayıda iyi bir şekilde başarmaktadır. Bunu yaparken, geçmişten günümüze değin sürekli olarak bölgesindeki diğer devletlerin nükleer programlarını öne sürmüş ve bu konuları gündemden düşürmeyerek kendi nükleer programına özgürce devam etmiştir.

NPT, 1960’lı yıllarda nükleer silahların yayılmaya ve insanlık açısından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamasının ardından gündeme getirilmiş, 1 Temmuz 1968’de imzaya

açılmış ve 1970’te de 25 yıllığına yürürlüğe girmiştir. 1986 yılında 186 ülkenin imzasıyla tekrar devam etmiştir. İsrail nükleer silahlanma alanındaki araştırmalarını 1968’den çok önce başlattığı halde o tarihten bu yana söz konusu anlaşmaya imza koymamak için direnmektedir. Öte yandan ABD yönetimi, bölgedeki İslam ülkelerine NPT’yi imzalamaları için baskı yaparken, İsrail her fırsatta bu anlaşmayı imzalamayacağını açıkça dile getirdiği halde bu ülkeye baskı yapmaya yanaşmamaktadır.

311. İran

ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower 1953 yılında BM Genel Kurulu’nda yaptığı “Barış için Atom” konulu konuşmasından sonra, ABD’nin daha önce gizlilik içerisinde yaptığı nükleer çalışmaları tüm dünyaya açıklanmıştır. ABD, bu tarihten sonra dost ve müttefik olarak gördüğü ülkelerde küçük ölçekli araştırma reaktörleri kurmuş ve bu reaktörlerin çalıştırılabilmesi için gerekli teknolojik ve bilimsel altyapıyı desteklemiştir. Bu girişimler çerçevesinde Şah rejimiyle iyi ilişkiler içinde olan ABD, 1967 yılında İran’a 5 MW’lık bir araştırma reaktörü kurmuştur (ENTESHAMI, 1989, s.124–125). İran,⁵⁶ 1968 yılında NPT’yi imzalamış ve 1970 yılında bu anlaşmayı onaylamıştır. Ayrıca diğer WMD anlaşmalarını da onaylamıştır.⁵⁷

İran’ın nükleer faaliyetleri tetikleyen etkenler, ABD desteği ve *Stanford Araştırma Enstitüsü’nün* raporu olmuştur. Bu rapora göre; İran 1990 yılına kadar 20.000 MW’lık elektrik kapasitesine ihtiyaç duyacaktı. Bunun üzerine Şah, 20 yılda 23.000 MW’lık nükleer enerji hedefini açıklamış ve bu gelişmeleri takiben, Avrupa ve Amerikan firmaları bu programa ortak olmak için birbirleriyle yarışmaya başlamışlardır. Bu sırada Fransız ve Alman firmaları ilk büyük yatırımları gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ancak 1979 devrimi ve hemen sonrasındaki İran–Irak savaşı neticesinde firmalar İran’dan ayrılmışlardır. Zaten Ayetullah Humeyni, yabancı ülkelere bağımlılık yaratacağı düşüncesiyle nükleer çalışmaları durdurmuş ve tesislerin tamamlanmasını istememiştir. Daha sonra Haşimi Rafsanjani, molla rejimini ikna ederek 1984 yılında Fransa ve Almanya’dan yarım bıraktıkları tesisleri bitirmelerini istemişlerdir. Ancak mevcut İran

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kori N. Schake ve Judith S. Yaphe, *The Strategic Implications of a Nuclear-Armed Iran*, National Defense University, Washington, 2001; Yavuz Cankara, *Yeni Oyun, İran’ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

⁵⁷ Bkz. Tablo 2, s.113.

yönetimi ile bağları tamamen koparan ABD, her iki ülkeye de baskı yaparak bu girişimi engellemiştir (EVRON, 1994, s.28–29).

1980–1988 yılları arasında çereyan eden İran–Irak Savaşı süresince Batılı devletlerin Irak’a siyasi, askeri ve ekonomik olarak destek olmasından dolayı İran, Batılı devletlerle ilişkilerini azaltmıştır. Bu yüzden nükleer tesislerin tamamlanması için Brezilya, Arjantin, Çekoslovakya ve Çin gibi ülkelerle temasları arttırmıştır. 1989’da Gorbaçov yönetimi ile nükleer alanda işbirliği kararı alınmış ancak Sovyetler Birliği’nin dağılma süreci nedeniyle bu işbirliği bir süre ertelenmiştir (CELALİFER, 2006, s.1–2). Nihayetinde 1995 yılında Yeltsin hükümeti ile kapsamlı bir nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Her yıl İran’dan Rusya’ya nükleer alanda uzmanlık eğitimi almak üzere 2030 yüksek lisans ve doktora öğrencisi gönderilecek,
- Buşehr’de Alman firması KWU (Siemens) tarafından yarım bırakılan tesislerde (Buşehr, Natanz) her biri 1000 MW’lık olan Rus teknolojisi hafif su reaktörleri kurulacak,
- Bilimsel teknolojik konularda gelişmiş işbirliği yapılacaktır.

Yapılan bu anlaşma ABD’nin tepkisine neden olmuş ve Rusya’yı bu anlaşmayı yerine getirmemesi için ikna etmeye çalışmıştır. Ancak bu işten Rusya devlet kasasına gidecek 1 milyar dolarlık bir tutar söz konusuydu ki son dağılım sürecinden sonra Rus ekonomisinin bu paraya ihtiyacı vardı. Bunun da ötesinde bu yolla Rusya, İran’ın nükleer alandaki kazanımlarını kontrol etme şansına da sahip olacaktı (CELALİFER, 2006, s.2).

2002 yılında Ulusal Direniş Konseyi’nin⁵⁸ eski bir üyesi ve Tahran’da önde gelen eleştirmenlerinden Alireza Jafarzadeh, İran rejimi içerisindeki sağlam kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Natanz ve Arak’taki iki gizli nükleer tesisi ifşa etmiştir. Bu açıklamaların ardından ABD, İran’ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamış ve nükleer kriz süreci başlamıştır. ABD’nin istediği, İran’ın ani denetim hakları sağlayan Ek Protokolü mecliste onaylaması ve tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesiydi (CELALİFER, 2006, s.2). Bu tarihten, günümüze gelene kadar İran’ın nükleer

⁵⁸ Bu kuruluş ABD ve Avrupa Birliği’nde terörist grup olarak ilan edilmiştir.

programı dünyada çok önemli bir sorun haline gelmiş ve ABD, Avrupa Birliği (AB) ve BM gündeminde birçok kez görüşülmüştür. İlk yıllarda 3 AB ülkesi, Fransa, İngiltere ve Almanya duruma müdahale etmiş ve müzakereleri diplomasi yoluyla sürdürmeye başlamışlardır. Bu süreci kronolojik olarak kısaca vermek gerekirse, nükleer kriz şöyle devam etmiştir.

Haziran 2003 tarihinde IAEA başkanı Muhammed El Baradei, İran'ın belirli nükleer materyaller ve faaliyetlerinin raporunu vermediğini açıklamış ve İran'dan işbirliğinde bulunmasını istemiştir. Ancak hiçbir noktada İran'ın NPT'den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini açıklamamıştır. Aynı yılın Ekim ayında IAEA, İran'ın nükleer programı hakkında kapsamlı bir açıklama yaptığını da ilan etmiştir. Aynı yıl için İran, 3 AB ülkesine gönüllü olarak tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurduğunu da ilan etmiştir. 2003 yılının Kasım ayında ise, IAEA, İran'ın nükleer bomba yapma girişiminde olduğuna dair herhangi bir kanıtı rastlanılmadığını açıklamıştır. Ancak ABD bu raporun inanılması güç bir rapor olduğunu iddiasında bulunmuştur (CELALİFER, 2006, s.2).

Haziran 2004 tarihinde ise, El Baradei İran'ı beklenenden daha az işbirliği yapmakla suçlamış ve bir an önce hızlandırılmış bir işbirliğine girmesi çağrısında bulunmuştur. Bu açıklamayı takiben İran, IAEA tarafından nükleer araştırma tesislerine takılan mühürleri kaldırarak ve Natanz'deki santrifüjlerin inşaatına başlamıştır. Ayrıca daha önce gönüllü olarak durdurduğu uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tekrar başlatacağını da ilan etmiştir. Bunun üzerine ABD de buradaki amacın nükleer silah üretmek olduğunu yinelemiş ve İran'a yönelik yaptırımlar uygulanması çağrısında bulunmuştur. Yine 2004 yılında yapılan denetimler sırasında nükleer silah üretiminde kullanılan yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum zerreciklerine rastlanması üzerine gerginlik artmış ve İran hükümeti bu konuda gerekli araştırmayı yapıp, araştırma sonucunda ithal ettiği santrifüj yedek parçalarına daha önceden menşei ülkede bu zerreciklerin bulaştığını ileri sürmüştür. Yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum zerreciklerinin Pakistan ve Rusya'dan ithal edilen santrifüj yedek parçalarının üzerinde ülkeye girdiği Ağustos 2004'de IAEA tarafından doğrulanmış ve IAEA'nın raporunda, İran'ın nükleer programı ile ilgili askıda kalan ve belirsiz olan noktaların aydınlığa kavuştuğu ve çözüldüğü ibaresi kullanılmıştır (http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/iran_timeline.shtml#june04).

Ekim 2004 tarihinde AB, İran'ın daimi olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesi karşılığında, kendisine sivil nükleer teknoloji transferi yapma önerisinde bulunmuş ancak verilen imtiyaz ve ödünleri yetersiz bulan İran, bu hakkından vazgeçmeyeceğini yinelemiştir. Bu aşamadan sonra ipler biraz daha gerilmiş ve güvenlik Konseyi söylemleri artmaya başlamıştır (<http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/irantimeline.shtml#september04>).

Kasım 2004'de İran ve AB üçlüsü arasında sürekli ve karşılıklı fayda sağlayacak bir çözüme ulaşıncaya kadar İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak durdurması ve müzakerelerin ikinci aşamasının başlamasına yönelik bir uzlaşmaya varılmıştır. Aynı zamanda BM'in gizli bir raporu da basına sızmıştır. Bu rapora göre; İran'da incelenen nükleer malzemelerde bu ülkede askeri nükleer program yapıldığına dair hiçbir kanıt rastlanmamıştır. Ancak "henüz böyle bir programın olma ihtimali göz ardı edilmemelidir" ibaresi kullanılmıştır (CELALİFER, 2006, s.3).

11 Ağustos 2005 tarihinde IAEA'nın 35 üyesi, İran'a uranyum dönüştürme faaliyetlerini durdurması için çağrıda bulunan ve başkan El Baradei'yi 3 Eylül 2005 tarihine kadar İran'ın nükleer programı hususunda detaylı bir rapor hazırlayıp sunmakla görevlendiren ilke kararını onaylamışlardır. Bu karar, Güvenlik Konseyi tehdidini içermemesi nedeniyle çoğu kesim tarafından yetersiz ve zayıf olarak değerlendirilmiştir (http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/iran_timeline2.shtml#august05).

Ağustos 2005'de İran'ın yeni Cumhurbaşkanı olan Mahmud Ahmedinejad, 15 Eylül 2005 BM zirvesinde, İran'ın NPT antlaşması doğrultusunda uranyum zenginleştirme hakkının olduğunu belirterek, İran'ın faaliyetlerinin barışçıl olduğunu ve gizlice nükleer silah yapmayacağını garanti altına almak için yabancı firmaların İran nükleer programına ortak olabileceğini, Amerikalı firmalar dahil tüm ülkelere gelecek firmaların katılım ortaklığı kurulabileceğini ilan etmiştir. Bu çerçevede, İran Atom Enerjisi Kurumu'nu yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik etmek maksadıyla gerekli teşvikleri yapması yönünde yetkilendirmiştir (CELALİFER, 2006, s.3).

Ocak 2006'da, AB üçlüsü ile yürütülen müzakerelerde bir gelişme sağlanmaması sonucunda, İran yönetimi, iki yıldan fazla askıda tuttuğu nükleer yakıt araştırmalarına,

IAEA'nın bilgisi dahilinde resmen başladığını açıklamıştır. Bunun üzerine, başta AB ülkeleri ve ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. ABD'nin muhtemel askeri müdahaleyi seçenekler arasında hazır bulundurduğunu ancak öncelikle dosyanın Güvenlik Konseyine intikal etmesi gerektiği hususundaki ısrarına karşılık, İran'la ciddi ticari ve stratejik ortaklıkları olan Çin ve Rusya dosyanın Güvenlik Konseyine gönderilmesine karşı çıkmışlar. Fakat daha sonra, sorunun Güvenlik Konseyine gönderilmesi için Rusya ve Çin Londra'da düzenlenen 5+1 olarak adlandırılan, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin ve Almanya'nın katıldığı toplantıda ikna edilmiştir ve Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından taslak bir ilke kararı hazırlanmış ve 2 Şubat 2006 IAEA toplantısında görüşülmek üzere sunulmuştur (CELALİFER, 2006, s.3).

Bu arada, İranlı yetkililer bir yandan müzakereye açık olduklarını belirterek bazı tekliflerde bulunmuşlar, bir yandan da konunun Güvenlik Konseyine getirilmesi durumunda işbirliğine son verileceği tehdidinde bulunmuşlardır. Ancak AB, önerilere pek de sıcak bakmamış ve Şubat 2006 tarihinde Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından sunulan taslak ilke kararı, olağanüstü IAEA toplantısında oylanmıştır. Sonuç olarak konunun Güvenlik Konseyi'ne intikal etmesine karar verilmiştir (http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/iran_timeline3.shtml#february06).

Bu durum karşısında Ahmedinejad'ın sert açıklamaları bulursa da, İranlı diğer yetkililerden daha sonra gelen açıklamalarda IAEA kararının yolun sonu olmadığı ve İran'ın işbirliğine hazır olduğu yönünde mesajlar verilmiştir. Bu dönemde İran'ın eski baş müzakerecisi Ali Larijani'nin yaptığı açıklamalar İran'ın nükleer programı ve Batıya bakışı konusunda önemli ipuçları vermiştir. AB'nin mevcut sorunları çözmek için yeterli bir kapasiteye sahip olduğunu ve bu çerçevede AB ile tam işbirliğine hazır olduğunu söyleyen Larijani, geçmişte de Batı ülkelerine karşı aynı tutumu sergilediklerini ancak karşılığını alamadıklarını belirterek, Buşehr santralının yapımının Alman firması Siemens tarafından iptal edilmesi, Fransız firma EURODIEF'in uranyum transferini reddetmesi ve parasının önceden ödenmesine rağmen, Tahran nükleer reaktörü için gerekli olan nükleer yakıtın ABD tarafından gönderilmemesi olaylarına dikkat çekmiştir. Bu örneklerin Batı'ya karşı güvensizliğe neden olduğuna ve İran'ı kendi sivil nükleer çalışmalarını sürdürmeye sevk ettiğini söylemiştir. Son olarak da *“Nükleer yakıtın teminini garanti eden bir sistem olsaydı, İran ihtiyaçlarını bu sistemden karşılardı. Ancak ne yazık ki halihazırda böyle bir*

sistem mevcut değil” diyerek İran’ın nükleer politikasının devamının önemini vurgulamıştır (CELALİFER, 2006, s.4).

Sonuç olarak Aralık 2006’da, BM Güvenlik Konseyi, İran’ın nükleer programı dolayısıyla bu ülkeye yaptırımlar öngören karar tasarısını kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyinin aldığı kararda tüm ülkelerden İran’ın nükleer zenginleştirme, yeniden işleme, ağır su reaktörleri, nükleer silah sevkiyat sistemlerinin geliştirilmesi ve bu konularla ilgili araştırma-geliştirme faaliyetlerine katkıda bulunacak malzemelerin, teknolojinin ve finansmanın İran’a sağlanmasını ve satışlarının yasaklanması istenilmiştir. Ayrıca karar, İran’ın bu tür faaliyetlerine katılan kişilere ve kurumlara seyahat yasağı ve mallarının dondurulması gibi yaptırımlar da getirmekteydi. Ayrıca, karar tasarısının ekinde İran’ın nükleer ve balistik füze programlarına katılan kişi ve kurumların listesine de yer verilmiştir (<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/42/PDF/N0668142.pdf?OpenElement>).

Şuan hala gündemde olan İran’ın nükleer programı hala gündemi meşgul etmeye devam edecek gibidir. Genel olarak ABD-İran restleşmesi şeklinde geçen İran’ın nükleer programı sorunu, konunun BM Güvenlik Kuruluna taşınmasıyla farklı bir hal almıştır. Alınan yaptırım kararının ardından yapılan uygulamalarda İran konusunda Batılı devletlerin daha sert adımlar atacağını göstermektedir. Bu nedenle İran’ın nükleer programı konusunda nasıl bir tutum içerisinde olacağı, sorunun geleceğine ilişkin kilit noktadır. En son gelişme olarak Kuzey Kore’nin nükleer programı dahilinde nükleer reaktörlerinden birini ABD ile anlaşarak imha etmesi İran’ı uluslararası ortamda daha da baskı altına alacağından İran’ın takip edeceği politika merak konusudur. Fakat 2008 yılı Mayıs-Haziran itibarıyla İran’ın, Türkiye’nin aracılık misyonunu da üstlendiği görüşmeler yaparak konunun müzakere edilebileceği yönünde mesajlar vermesi iyiye işaret olarak yorumlanabilir. Ama sonucun nasıl son bulacağı kesin değildir.

İran’ın nükleer teknoloji yönünde çalışmalarına dünyada çeşitli yaklaşımlarına baktığımızda ise, bunları üç grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu ABD’nin başını çektiği İran’ın her türlü nükleer çalışmasına –barışçıl veya barışçıl olmayan– kuşkuyla yaklaşan ve derhal durdurulması gerektiğini savunanlar oluşturur. İkinci grup ise, Rusya’nın ve Çin’in bulunduğu ve İran’ın nükleer çalışmalarını daha esnek karşılayan

devletlerin oluşturduğu gruptur. Üçüncü grup ise Almanya başta olmak üzere AB devletlerinden oluşan ve İran'ın izlediği nükleer politikanın yakından takip edilmesi gerektiğini kabul edip, sorunların müzakere edilebileceğini savunan gruptur (CELALİFER, 2006, s.4). Fakat bu grupların ortaklaşa kararı olarak İran'a BM Güvenlik Konseyinden yaptırım kararı çıkmıştır. Ayrıca, İran'ın bulunduğu bölge ülkelerinin ve özellikle Arap ülkelerinin, İran'ın nükleer politikasına bakışları ise şu şekildedir. Bölgede, İsrail dışındaki devletlerin hemen hemen hepsi, İran'ın NPT'nin barışçıl amaçlı kullanımını içeren 4. maddeden kaynaklanan haklarının olduğunu ve barışçıl amaçlı olan bir nükleer programın İran tarafından sürdürülebileceği savunmaktadırlar. Ayrıca, İran'ın NPT'nin 4. maddesinden doğan haklarından vazgeçmesinin olumsuz örnek teşkil edeceğini ve daha sonra kendi başlarına da aynı şeyin gelebileceğini düşünmektedirler.

32. Nükleer Silah Teknolojisinin Bölgedeki Geleceği

Ortadoğu'da gerek derin görüş ayrılıklarının bulunması gerekse, bölgenin çoğunluğunu oluşturan Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki sert çatışma ve savaş, bölgenin her an patlamaya hazır bir bomba niteliği taşımasına neden olmuştur. Öyle ki, bu tehlike sadece bölge ülkelerini değil tüm dünyayı derinden sarsacak ve etkileyecek bir sonuç doğurabilecek derecede çetin bir tehdit niteliğinde olmuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi Ortadoğu'da çıkarları olan süper güçler ABD ve Rusya özellikle Soğuk Savaş döneminde bölgede büyük bir çatışmanın neticelerinin kendilerini sıkıntıya sokacaklarını bildiklerinden bu bölgede nükleer bir karşılaşmaya girmemeye özen göstermişler ve bölgede nükleer teknolojiyi destekleseler de, direkt olarak nükleer silahların bölgeye girmemesi konusunda dikkatli davranmışlardır. Blok liderleri olarak ABD ve Rusya bölgede birbirlerini ikame eden bir görüntü çizmiş ve bir bloğun yalnız bıraktığı bölge devletleri, diğer bloğun kucağına itilmiştir. Fakat burada şunu belirtmeliyiz ki, ne Ortadoğu'da ABD'nin nükleer teknoloji olarak direkt destek verdiği İsrail ne de, Rusya'nın destek verdiği Arap ülkeleri nükleer silah edinme yönünde direkt destek görmemiştir. Bunun yerine, bu ülkelere kendi bloklarının nükleer güvenlik şemsiyesi altına alma garantileri ve araştırma reaktörleri vererek kendi bloklarına dahil etme amacı güdülmüştür. Zira yine yukarıda değindiğimiz gibi bölgede var olan çatışma ve kaos gereği her an savaşa elverişli bir konumda olması ve tarafların birbirlerine yönelik kinlerinin sınır tanımayacak derecede büyük olması muhtemel savaşlarda ellerindeki tüm güçleriyle düşmanı yok etme

isteğine dönüşeceğiinden, bölge ülkelerine nükleer silah sağlanması durumunda sonuçlarına kimsenin katlanamayacağı bir kaos ortaya çıkabilirdi. İşte bu nedenlerden dolayı hem ABD hem de Rusya bölgede Soğuk Savaş döneminde, nükleer silahlanmaya götürecekt derecede açık bir nükleer yardımda bulunmadığını söyleyebiliriz.

ABD, Kennedy yönetimi sırasında bölgeye daha özen göstermiştir. Bu girişimler 1963 yılında “*National Security Action Memorandum*” (NSAM 231) ulusal güvenlik raporunun başlığı “*Middle Eastern Nuclear Capabilities*” olarak belirlenmiş ve Ortadoğu’nun nükleer kapasitesine dikkat çekilmiştir.⁵⁹ Bundan sonra Kennedy ve dönemin İsrail başbakanı Ben Gurion arasında sert mektup trafiği yaşanmış ardından da Kennedy Ortadoğu’da silah kontrolüne yönelik fikir alışverişinde bulunması için John McCloy’u görevlendirmiştir. McCloy, o dönemde bölgede nükleer teknoloji konusunda etkili iki devlet olan Mısır ve İsrail’e yaptığı ziyaretlerde bölgede silahların kontrol altına alınması ve nükleer silahların bölgede bulundurulmaması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Bu dönemde İsrail’in nükleer kapasitesinin ABD tarafından kısmen biliniyor olması nedeniyle İsrail konusunda etkin olmaya çalışılmış, Mısır ile görüşmelerde ise İsrail’in nükleer kapasitesinden hiç bahsedilmemiş hatta Mısır’ın balistik füze sistemleri konusunda açıklama istenmiştir. Fakat iki tarafından anlaşmaz tavrı nedeniyle fazla bir sonuç elde edilememiştir (COHEN, 1998, s.246–248).

Soğuk Savaş döneminde, ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’da karşılıklı temkinli nükleer teknoloji transferi veya yardımı bölgede İsrail dışında başarılı sayılabilecek bir şekilde tamamlanmıştır. Her iki tarafında bölgenin hassasiyetini dikkate alarak gerekli adımları attığı söylenebilir. Fakat günümüzde Ortadoğu’da gerek İran’ın nükleer programı konusundaki gelişmeler ve açıklamaları, gerekse bölgede İsrail’in hala nükleer silahlara sahip bir devlet olarak hiçbir uluslararası anlaşmayı imzalamamış ve herhangi bir denetime tabi tutulmamış olması, nükleer teknoloji ve aslında nükleer silah edinme yolunda çalışmaları tetikleemektedir. Zira Sünni Arap devletleri, İsrail’den sonra İran gibi bir Şii devletin nükleer silahlara sahip olarak bölgede öne çıkmasını istemedikleri gibi, İsrail’in kontrol dışı nükleer programında bölgede giderek güçlenip eşsiz hale gelmesinde tahammül edememektedirler. Bu çerçevede İsrail’e yapılmayan denetim ve yaptırımlar

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/NSAMs.htm> (12.02.2008).

nedeniyle bölgedeki diğer devletler bu çifte standartta karşı, kendi nükleer programlarını kurma eğilimi göstermektedirler. Öyle ki, yukarı da da değinildiği gibi, son günlerde nükleer teknolojisini geliştireceğini açıklayan Mısır, açıklamalarında yukarıda söylenen iki hususu dile getirip, kendilerinin de banışıl(!) nükleer programlarını yürüteceklerini dile getirmektedirler. Ayrıca tıpkı Mısır gibi Suudi Arabistan'da İran'ın barışıl nükleer program oluşturma hakkını belirterek kendilerinin de bu yönde çabalarının olacağını belirtmişlerdir (CELALİFER, 2007, s.1).

Mısır'ın Dışışleri Bakanı Ahmet Ebulgays, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışıl olduğunun altını çizdiğini ama İsrail'in nükleer faaliyetlerinin askeri olduğunun artık herkes tarafından bilindiğini ve bölge ülkelerin bundan rahatsızlık duyduğunu uluslararası çevrelerde dillendirdiğini belirtmiştir (CELALİFER, 2007, s.2). Burada görülüyor ki; Mısır, İran'ın nükleer programından rahatsızlık duymakla beraber İsrail'in nükleer programına gösterilen çifte standartın bölgede daha büyük endişe yarattığını ve bölgenin bu uygulamalar nedeniyle uluslararası denetimlere güveninin kalmadığını dile getiriyor. Bu güvensizlikte devletlerin kendi güvenlerini tesis etme yoluna itiyor ki, bu yol düşmanda var olan silahtan edinme gibi gayet akılcı olarak nitelendirilebilecek bir girişimdir.

Bölgede Mısır'ın başlayacağı nükleer bir program, otomatikman diğer bölge devletlerini de tetikleyecek ve muhtemelen Suudi Arabistan ve Suriye gibi devletlerde bu nükleer teknoloji yarışına dahil olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin nükleer teknolojiye geçiş yönünde irade belirtmesi ve bu yönde gerekli ihale ön çalışmalarının ve yer tespitlerinin yapılması da Ortadoğu'da dikkatle izlenmektedir (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=89714>). Birçok kez değindiğimiz gibi bölgede var olan İsrail-Arap devletleri çatışmasının yanında bölgede bir nüfuz mücadelesi de bulunmaktadır ki, Türkiye'nin nükleer teknolojiye sahip bir ülke olarak ortaya çıkması bölgedeki Arap ülkelerinin liderlik iddialarını sekteye uğratacaktır. Bu nedenle, İran'ın sürdürdüğü ve Türkiye'nin başlattığı nükleer programlar Arap devletleri için bir tetikleyici unsur olarak gelecek yıllarda karşımıza çıkabilir.

Gelecek yıllarda oluşabilecek muhtemel nükleer teknoloji edinme yarışından sonra nükleer silahlara ulaşmak ellerindeki teknolojiyle kısa bir zaman alacağından bölgede nükleer teknolojinin yaygınlaşmasının bölge güvenliği açısından ne derece tehlikeli

olduğuda açıktır. Fakat bölgenin nükleer teknolojileri barışçıl amaçlı kullanma haklarının olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zira bölge devletlerinin nükleer enerjiyi barışçıl olarak kullanma hakları, İsrail'in aksine hepsinin taraf olduğu NPT'de resmen tanınmıştır.⁶⁰ Burada önemli olan, bu teknolojilerin oluşturulmasında, kullanılmasında ve geliştirilmesinde bölge ülkelerinin ortak çalışmaları ve uluslararası denetimdir. Bu çerçevede, bölge ülkelerinin ortak hareket etmeleri amacıyla, tarafı oldukları bazı anlaşma ve görüşmeler eskiden beri yapılmaya çalışılmaktadır. Birçok girişim olsa da, bölgede düşman devletlerin birbirleriyle aynı masaya oturmayacak kadar birbirlerine kin beslemeleri nedeniyle girişimlerin çoğu başarıya ulaşamamıştır.

320. Ortadoğu'nun Nükleer Silahlardan Arındırılması ve Öneriler

Zengin doğal kaynaklara sahip Ortadoğu'daki ülkelerin hem kendi aralarındaki hem de İsrail'in bölgede bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı günden beri bu ülkeyle diğer bölge devletleri arasındaki sürtüşme ve çatışmalar bölgede daima savaş riskinin yüksek olmasına neden olmuştur. İşte bölgedeki bu tırmanmaya elverişli ortamın, süper güçlerin bölgedeki çıkarlarına ters düşmesinden dolayı bölgedeki tansiyonu düşük tutmak için gerek Soğuk Savaş döneminde, gerekse bu dönem sonrasında bölgede sükûnet ortamının sağlanması yönünde bazı çabalar ve girişimler büyük devletler tarafından desteklenmiş veya direkt olarak uygulanmaya çalışılmıştır (EVRON, 1994, s.85).

Ortadoğu'daki ülkelerin derin ayrılıklar ve sert çatışmalar nedeniyle ikili ilişkilerinin zayıf olması, İsrail ve Arap ülkelerinin iki ayrı cephe şeklinde kesin olarak ayrışarak temas kurmamalarından dolayı bölgede kesin bir sükûnet sağlanması fazla iddialı olacağından büyük devletlerin; bölgede en azından tansiyonu düşürmek ve ortaya çıkacak büyük bir çarpışmanın önüne geçerek, bu tehlikenin tüm dünyayı sarmasını engelleme yolunda çabalar harcadığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu çerçevede, bölge ülkelerinin birbirleriyle gerek ikili gerekse çoklu görüşmelerle aralarında güven ortamının tesis edilmesi için yapılan çalışmaların süper güçler tarafından özellikle ABD tarafından desteklendiği görülmektedir (PAJAK, 1982, s.13-14).

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Article IV, <http://www.un.org/events/npt2005/npttreaty.html>.

ABD Soğuk Savaş döneminde hem müttefiki İsrail'in bölgedeki Arap devletleri içinde güvenliğini sağlamak hem de bölgede bir diyalog ortamı oluşturarak Arap devletlerinin Doğu Bloğuna kaymasını engelleme amacıyla bölgede çatışmanın önlenmesi yolunda girişimlerde bulunmuştur. Çünkü Ortadoğu'daki zengin petrol rezervleri nedeniyle önemli ekonomik belirleyici sayılan Arap devletlerinin Sovyet Bloğuna kaptırılması ABD'yi hem bölgedeki ekonomik çıkarları nedeniyle geriye düşürecek hem de, bölgedeki müttefiki İsrail'in güvenliğini de olumsuz etkileyecekti. Aslına bakılırsa ABD'nin iki kutuplu sistemde genel olarak Ortadoğu'da İsrail lehine tutumları Arap dünyasını Sovyet Bloğuna yakınlaştırmış, hatta askeri alanda Sovyetlerin desteğini almışlardır. Fakat yinede ABD, tamamıyla Arap dünyasını Sovyetlere kaptırmamak için tansiyonu yükseltmemiş, hatta yukarıda da belirtildiği gibi Kennedy döneminde daha da açık görüldüğü gibi bunun için İsrail'e nükleer silahlar konusunda sıkı baskı uygulanmıştır. Görevliler aracılığıyla Arap dünyası ile İsrail arasında diyalog kurmaya, iki tarafın nabzını tutmaya çalışmıştır (EVRON, 1994, s.140–152).

İki kutuplu sistemin diğer aktörü SSCB ise, Ortadoğu'nun özellikle ekonomik olmak üzere önemini iyi analiz ederek, ABD'nin İsrail lehinde yer almasını fırsat bilmiş ve Arap dünyasını yanına çekmekte zorlanmamıştır. İkili ilişkilerini geliştirmiş, askeri alışveriş hat safhalara ulaşmıştır. Fakat daha öncede değindiğimiz gibi SSCB ve ABD hem bölgede çatışma ihtimalinin yüksek oluşu sebebiyle, Ortadoğu'yu blok çatışmasında sıcak çatışma bölgesi olarak görmek istememişler hem de, bölgede çıkacak bir savaşın bloklar için ne denli tehlikeli bir savaşa dönüşeceğini –Küba Krizinden de ders alarak– bildiklerinden bölgenin nükleer silahlanmasına temkinli yaklaşmışlardır (EVRON, 1994, s.153–155).

Gördüğümüz gibi her iki blok liderinin de bölgede sıcak çatışmadan yana olmadıkları ya da bunu göze alamadıklarını ve bu yönde temkinli ve yatıştırıcı olmaya çalıştıklarını, bu yönde girişimlerde bulduklarını görüyoruz. Fakat şunu da söylemeliyiz ki, bölgede sert çatışma ortamı ve birbirleriyle aynı masaya oturamayacak kadar kin dolu iki grubun var olması girişimlerin çoğunun boşa gitmesine ve başarıya ulaşmasına engel olmuştur. Bu nedendir ki, birçok girişim ve çaba olsa da bunlar arasında somut diyebileceğimiz çalışmalar doksanlı yıllara kadar gerçekleştirilememiştir.⁶¹

---

⁶¹ Konuyla ilgili bkz. Dennis Ross, *The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace*, Farrar Press, New York, 2004.

Ortadoğu'da taraflar arasında çatışmanın azaltılması veya barışın(!) sağlanmasına yönelik çalışmaların başarılı olabilmesi için bu ülkelerin birbirlerine karşı bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmadıklarından emin olmaları gerekmektedir. Bu nedenle bölge devletlerinin ve özellikle İsrail ve Arap dünyasının öncelikle askeri faaliyetlerinin kontrol altına alınarak, bölge devletlerinin kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanması ve tansiyonu arttıran silahlanma girişimlerinin de önüne geçilmesi gerekmektedir. Girişilen bu silahlanma çalışmalarında öne çıkan konu ise, tabii ki nükleer silahlar olmuş ve bölgenin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Bölge ülkelerinin yapmış olduğu nükleer çalışmaların bir tehdit olarak algılanıp, diğer devletlerinde bu teknoloji peşinde koşmaları sonucu nükleer teknolojinin bölgede barışçıl amaçlar dışında yaygınlaşmasının önüne geçilebilmesi sorununun önemli rol oynadığı girişimler, tarafların uzlaşmaz ve aynı payda da birleşmeyen önerileri yüzünden zor ilerlese de ortaya bazı somut girişimlerde çıkartılabilmektedir. Bu çerçevede yapılan girişim ve çabalara baktığımızda karşımıza bu girişimlerden en önemlileri olarak; “*Arms Control and Regional Security in the Middle East (ACRS) – Ortadoğu'da Silahların Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik*” ve “*Middle East Nuclear Weapon-Free Zone (MENWFZ) – Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu*” projeleri çıkar.

3200. Ortadoğu'da Silahların Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik Çalışma Grubu (Arms Control and Regional Security in the Middle East – ACRS)

Madrid'de Ekim 1991 tarihinde düzenlenen *Madrid Ortadoğu Barış Konferansında* Ortadoğu'da barışı tesis için çalışacak 5 çalışma grubu oluşturulmuştur. Bölgede barışın tesisi konusundaki çalışmaları, iki taraflı görüşmelerden çok taraflı görüşmelere taşımayı amaçlayan bu çalışma grupları; “*Su Çalışma Grubu, Çevre Çalışma Grubu, Mülteci Çalışma Grubu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Çalışma Grubu ve Silahların Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik Çalışma Grupları*” adı altında 5 ayrı alanda faaliyet göstermekle görevlendirilmişlerdi (JENTLESON, 1996, s.2).

ACRS ve diğer çalışma grupları öncelikle İsrail ve Arap dünyasının ikili görüşmelerden, çok taraflı görüşmelere geçerek, bölgesel sorunların çözülmesi yolunda

çaba harcamakla görevlendirilen oluşumlardır. Başta İsrail'e komşu Arap devletler olmak üzere daha sonra Kuzey Afrika'ya kadar olan bölgenin de çalışma grubunun alanına dahil edilerek bölgede Arap – Yahudi sorununun çok taraflı tartışılması amaçlanmaktaydı (STEINBERG, 2001, s.230). Bu çerçevede görüşmelerin merkezinde yer alacak olan ve çok taraflı görüşmelerin yanında ikili görüşmelerinde yapılacağı çekirdek ülkeler; *İsrail, Mısır, Filistin* (1993 yılında), *Suriye ve Lübnan*'dı. Fakat Suriye ve Lübnan görüşmeleri protesto ederek ACRS çalışmalarına katılmayacaklarını açıklamışlardı. Diğer davet edilen ülkeler ise, çok taraflı görüşmeler için Körfez ülkelerinden *Suudi Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri* idi. Ayrıca Kuzey Afrika'dan *Fas, Tunus, Cezayir*'de ACRS görüşmeleri için davet edilenler arasındaydı. Böylece çok taraflı bir uzlaşma ortamı oluşturulmak istenmekteydi (JENTLESON, 1996, s.4). Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, Ortadoğu'da çok taraflı çözüm görüşmeleri amacıyla yola çıkan ACRS'ye bölgenin etkin ülkelerinden *İran ve Irak*'ın davet edilmemesidir. Ayrıca Kuzey Afrika içinde *Libya* davet edilmeyenler listesindedir. Bunun sebebi olarak ise, bu ülkelerin agresif tutumları, teröre verdiği destek ve nükleer silah edinme yönündeki istekleri gösterilmiş ve gerek İsrail'in bu ülkeleri görüşme masasında istememesi gerekse Kuveyt'in Irak'ı, Suudi Arabistan'ın İran ve Irak'ı, Tunus'un Libya'yı tehdit olarak algılamaları nedeniyle sürece dahil edilmemişlerdir (JENTLESON, 1996, s.17).

İran, Irak ve Libya'nın çok taraflı görüşmeler için ACRS'ye davet edilmemesi bölgesel kararlarda ve çözüm arayışlarında bu ülkelerin dışlanması, yapılan görüşmelerde ortak bir barış sürecinin inşası için çabaların sonuçsuz kalmasına ve kararların bölgede etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca Suriye ve onun etkisiyle Lübnan'ında ACSR'ye dahil edilememesi bölgede barış sürecinin tesisinde bir diğer eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran, Irak ve Libya'nın davet edilmemesi, Suriye ve Lübnan'ında ACRS görüşmelerini protesto ederek katılmamasıyla önemli bölgesel aktörlerinden yoksun başlasa da ACRS çalışma grubu ABD ve Rusya'dan destek bulmuş, hatta 1992 yılındaki birinci genel görüşmesinin hemen ertesinde ACRS'ye daha çok katılımcının dahil olması için çağrıda bulunmuşlardır. Bu çerçevede *AB*'ye çağrıda bulunulmuş, bundan bir sene sonrada *Avustralya, Kanada, Çin, Hindistan, Japonya, Türkiye ve Ukrayna* ACRS çalışmaları için davet edilmiştir. Daha sonra BM'de davet edilerek ACRS iyice genişlemiş ve bu

katılımcılarla beraber ABD ile Rusya'nın öncülüğünde çalışmalar yürütülmüştür (JENTLESON, 1996, s.5).

BM, AB ve diğer devletlerinde katılımıyla tam bir uluslararası çalışma grubu halini alan ACRS'de, katılımcılar Ortadoğu'da barışın sağlanabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasında üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede Türkiye'de etkin ülkeler arasında yerini almıştır.

Kanada, denizcilikle ilgili *Arama – Kurtarma (Search and Rescue – SAR)*, *Denizde Meydana Gelen Olaylar (Incident at Sea – INCSEA)* hakkında alınacak önlemler konusunda akıl hocası sıfatıyla liderlik üstlenirken, Hollanda iletişim konusunda öncü olmuştur. Türkiye ise belki de, en can alıcı konu olan *Askeri Bilgi Değişimi (Exchange of Military Information – EMI)* ve *Kesin Askeri Aktivitelerin Önceden Bildirimi (Prenotification of Certain Military Activities – PCMA)* ile ilgili bölge ülkeleri arasında akıl hocası sıfatıyla görev yapmıştır (JENTLESON, 1996, s.10).

Tablo: 1

ACRS Genel Oturumları, Ara Toplantıları, Diğer Görüşme ve Aktiviteler

YIL	AY	OLAY	YER
1992	Ocak Mayıs Eylül	Çok Tarafli Örgütsel Toplantılar Birinci Genel Oturum İkinci Genel Oturum	Moskova, Rusya Washington, ABD Moskova, Rusya
1993	Mayıs Haziran Temmuz Eylül Ekim Kasım	Üçüncü Genel Oturum Hava Üssü Ziyareti Doğrulama Semineri NATO Uygulama Gözlemi Denizcilikle İlgili Tedbirler Semineri İletişim Tedbirleri Semineri Bilgi Paylaşımı ve Kesin Askeri Aktivitelerin Önceden Bildirimi Semineri Uzun Vadeli Amaçlar ve Beyan Edilen Tedbirlerle İlgili Seminer Dördüncü Genel Oturum	Washington, ABD İngiltere Kahire, Mısır Danimarka Nova Scotia, Kanada Lahey, Hollanda Antalya, Türkiye Viyana, Avusturya Moskova, Rusya
1994	Ocak Şubat Mart Mayıs Temmuz Ağustos Ekim Kasım Aralık	İletişimle İlgili Teknik Uzmanlar Toplantısı Kavramsal Genel Seminer ve Toplantılar İşlevsel Genel Seminerler Beşinci Genel Oturum Denizcilikle İlgili Görsel Uygulama Kıdemli Deniz Subayları Sempozyumu Kavramsal Genel Seminer ve Toplantılar İşlevsel Genel Seminerler Altınca Genel Oturum	Lahey, Hollanda Kahire, Mısır Antalya, Türkiye Doha, Katar İtalya Halifax, Kanada Paris, Fransa Ürdün Tunus, Tunus
1995	Ocak Mart Nisan Mayıs Temmuz Eylül	Denizcilik Uygulaması Plan Toplantısı İletişim Ağı Uzmanları ve Teknisyenleri Eğitim Toplantısı İşlevsel Genel Seminerler İletişim Ağı Uzmanları Toplantısı Kıdemli Deniz Subayları Sempozyumu İçin Hazırlık Toplantıları Bölgesel Güvenlik Merkezleri Örgütsel Toplantıları	Tunus, Tunus Kahire, Mısır Antalya, Türkiye Lahey, Hollanda Ontario, Kanada Amman, Ürdün

Kaynak: JENTLESON, 1996, s.5.

ACRS'nin 1991 Madrid Ortadoğu Barış Konferansıyla başlayan ve 1995 yılında kesintiye uğrayan çalışma süreci, Tablo 1'deki gibi devam etmiştir. ACRS çalışma

grubunun genel ve ara toplantılarını sınıflandırmamız gerekirse, bu çalışmaları 4 bölüme ayırabiliriz.⁶²

ACRS'nin birinci bölümü, Moskova'da Ocak 1992 yılında yapılan örgütlenme toplantısıyla başlayan ve Eylül 1993 tarihine kadar olan ve yine Moskova'da yapılan ikinci ACRS genel oturumuna kadar olan süreyi kapsayan; ACRS sürecinin oluşturulması aşamasıdır. ACRS'nin ikinci bölümü ise, Mayıs 1993 tarihinde Washington'da yapılan üçüncü ACRS genel oturumdan başlayarak, Kasım ayında yapılan dördüncü ACRS genel oturumuna kadar devam eden; ACRS çalışma gündeminin belirlenmesi aşamasıdır. Üçüncü bölüm ise, Kasım 1993 tarihinde başlayıp ACRS Eylül 1995'e kadar devam eden; üzerinde uzlaşılan konuların müzakeresi aşamasıdır. Son olarak dördüncü aşaması da, 1995 yılında Mısır ve İsrail'in görüş ayrılığının neden olduğu ACRS sürecinin kesilmesi aşamasıdır (JENTLESON, 1996, s.4–10).

İşte bu dört aşamada çalışmalarını sürdüren ACRS bu doğrultuda Tablo 1'deki gibi toplantı ve oturumlar yaparak bölgede barış sürecinin oluşturulması yönünde çaba harcamıştır. Fakat ne yazık ki, gerek Ortadoğu'da göz ardı edilemeyecek ülkeler olan İran, Irak, Suriye ve Lübnan'ın ACRS çalışmalarının dışında kalması, gerekse çoklu görüşmeler için çağrılan Kuzey Afrika grubunun içinde Libya'nın bulunmaması, bu çalışmaların geniş tabana yayılan ve genel kabul gören sonuçlar çıkarmasına engel olmuştur. Ortadoğu'da özellikle İran, Irak ve Suriye gibi ülkeleri kapsamına dahil etmeyen bir girişimin, bölgede barış sürecini tesis edebileceği düşüncesi başlangıçtan eksik bir hesaplama. Bölgedeki ülkeler arasında ACRS sürecinin işleyişi konusunda çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle ACRS'nin 1991 yılında başlayan çalışmalar, 1995 yılının Eylül ayına kadar devam edilebilmiştir. Bu tarihten sonra ACRS resmi bir toplantı yapmamış veya daha doğru bir deyimle yapmayı başaramamıştır (JENTLESON, 1996, s.9).

ACRS çalışmalarının 1995 yılı sonlarında kesintiye uğramasında, sürece bölgedeki tüm ülkelerin dahil edilememesinin yanı sıra, katılımcı bölge ülkelerinin arasında çıkan görüş ayrılıkları etkili olmuştur. Bu görüş ayrılıkları özellikle İsrail ve Mısır'ın ACRS sürecinin işleyişindeki farklı tavırları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Mısır; ACRS çalışmalarının, NPT

---

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Bruce W. Jentleson, *The Middle East Arms Control and Regional Security Talks: Progress, Problems, and Prospects*, University of California Press, Washington, 1996, s.4–13.

ve IAEA'nın destekleriyle küresel bir girişim şeklinde, öncelikle nükleer silahların gündeme alınarak, Ortadoğu'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge tesis edilmesi yönünde çabalara ağırlık vermesi taraftarı iken, İsrail; ACRS çalışmalarının küresel bir girişim şeklinde değil de, bölgesel bir çalışma şeklinde öncelikle *Güven Sağlayıcı Önlemler (Confidence Building Measures – CBMs)* ve *Güven ve Güvenlik Sağlayıcı Önlemler (Confidence and Security Building Measures – CSBMs)* paketleri üzerinde durularak bölgede barış ortamının sağlanması yönünde bir çalışma düzeninin takip edilmesini istemekteydi. Ayrıca İsrail, nükleer silahlar konusunun bölgede bir barış ortamı kurulana kadar görüşmelerde öncelikli olarak tartışılmaması gerektiğini de savunmaktaydı (JENTLESON, 1996, s.15).

Görüldüğü gibi Mısır ve İsrail'in ACRS çalışma düzeninin oluşturulmasında anlaşmazlığa düştükleri nokta nükleer silahlar konusu olmuştur. Zira Mısır, nükleer silahların ACRS görüşmelerinde öncelikli gündem maddesi olması gerekliliğini savunarak bu konuda uluslararası kamuoyunun özellikle nükleer silahlarla ilgili iki önemli yapı olan NPT ve IAEA'nın sürecin etkin takipçisi olması gerektiğini dile getirmiştir. Böylelikle uluslararası organizasyonlarında desteği alınarak İsrail'in sahip olduğu nükleer silah ve nükleer silah programı hakkında daha çok baskı kurulabilecek ve uluslararası ortamda dikkatler İsrail'in nükleer silahlarına çevrilebilecekti. Hatta İsrail'in nükleer silah programı konusunda baskıyı arttırmak için Mısır daha önceden de yaptığı Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu girişimini sık sık dile getirmiş ve İsrail'i köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. İsrail ise, nükleer silah programının gizliliğini ve devamını sağlamak adına Mısır'ın takip ettiği politikaların tersini uygulayarak, ACRS görüşmelerinin gündeminde nükleer silahların konuşulmaması yönünde elinden geleni yapmıştır. İşte bu nedenlerle ACRS çalışma gündeminin oluşturulması ve sürecin devamı konusunda derin fikir ayrılıkları olan Mısır ve İsrail sistemin işlemlerini engellemişlerdir. Diğer etkenlerde eklenince ACRS yerinde sayan hatta geriye giden bir girişim olarak ortaya çıkmış ve 1995 Ekim ayındaki görüşmelerinden sonra tekrar resmi olarak bir araya gel(e)memiştir.

3201. Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu (Middle East Nuclear Weapon Free Zone – MENWFZ)

Ortadoğu’da yapılan ikili ve çok taraflı görüşmelerin en can alıcı gündemini oluşturan nükleer silahların bölgedeki geleceği sorunu, yapılan girişimlerin ve çalışmaların başarıya ulaşmalarını engelleyen birincil etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin en önemli sorunlarından biri olan nükleer silahların durumu, her defasında tarafların çözemediği bir sorun olarak karşılırlarına çıkmıştır ve çıkmaya da devam etmektedir. BM genel görüşmelerinde, IAEA’nın organı olan Guvernörler Kurulunun yıllık toplantılarında, Cenevre Silahsızlanma Konferansında, 1995 yılındaki NPT’nin yeniden gözden geçirilmesi ve genişletilmesiyle ilgili konferansta ve yine 2000 yılındaki NPT’nin gözden geçirme toplantılarında birçok kez gündem maddesi olarak ortaya çıkan Ortadoğu’da nükleer silahların geleceğine yönelik çabalar her zaman sonuçsuz kalmıştır (STEINBERG, 2001, s.229).

ACRS çalışmalarında da görüldüğü gibi Ortadoğu’da nükleer silahların geleceği konusu, bölge üzerine yapılan yapıcı çalışmaları yavaşlatan, engelleyen, hatta ACRS girişiminde olduğu gibi kesintiye uğratan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bölgede nükleer silahların geleceğine yönelik çalışmaların Ortadoğu’da barış sürecinin oluşturulmasında önemli bir etken olacağı açıktır. En azından bu sorunun halledilmesiyle Ortadoğu barış sürecine yönelik yapıcı çalışmaların önündeki en önemli engellerden biri kaldırılmış olacaktır.

Ortadoğu’nun üzerinde bir türlü anlaşamadığı nükleer silahların, bölgedeki durumu hakkındaki en önemli girişim, 30 yılı aşkın bir süredir tüm uluslararası görüşmelerde vurgulanan ve bir türlü sonuçlanamamış, oldukça iddialı ve bir o kadar da zor bir girişim olan “Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu (Middle East Nuclear Weapon Free Zone – MENWFZ)” girişimidir. İlk olarak 1974 yılında İran ve Mısır’ın önderliğinde ortaya atılan teklif aynı yılın Aralık ayında BM Genel Kurulunda kabul edilerek, BM tarafından tüm bölge ülkelerinin nükleer silah üretme, edinme, test etme ve bu yöndeki diğer çalışmalardan kaçınmaları önerisinde bulunulmuştur. Ayrıca tüm bölge ülkelerinin NPT’yi onaylayarak bu çalışmaların devamı için Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulun uygulamalarını takip etmeleri yolunda BM tarafından çağrıda bulunulmuştur (PAJAK,

1982, s.101–102). İran'ın Mısır ile birlikte yapmış olduğu bu girişim bölgede nükleer silah sorununu tamamıyla ortadan kaldıracabilecek derecede önemli bir teklif olarak ortaya çıksa da, teklifin yapıldığı dönem itibariyle BM'nin bölge ülkelerine yaptığı çağrıya olumlu cevap verebilecek bir ortamın mevcut olmamasından dolayı sadece BM gündemini uzun yıllar meşgul edecek bir başlık halini almıştır.

Ortadoğu'daki ülkelerin arasındaki çatışma ve özellikle Mısır ve İsrail merkezli olmak üzere İsrail ve Arap dünyası arasındaki düşmanlık ve kin nedeniyle BM'nin bölge ülkelerine yaptığı çağrı sadece bir tavsiye niteliğinde kalmış ve bu ülkeleri bir masaya oturtma şansı olmamıştır. Bölge ülkelerinin birbirlerine olan düşmanlıkları nedeniyle ortaya atılan MENWFZ teklifi, daha önce BM'nin desteğiyle başarıya ulaşan, “*Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (Nuclear Weapon Free Zone – NWFZ)*” girişimlerinin aksine, bölge ülkelerinin karşılıklı ön görüşme yapmaları sağlan(a)madan, sadece bölge ülkelerinin bu yönde görüş ve teliflerini BM'ye bildirmeleri istenerek farklı bir yöntem izlenmiştir (PAJAK, 1982, s.103). BM'nin böyle bir yöntem izlemesinin nedeni, bölge için önemli bir adım sayılabilecek bu teklifin, ikili görüşmeler sırasında katılımcı ülkelerin arasındaki kin ve nefretin içinde kaybolup gitmesini önlemek olabilir. Zira 1967 yılında *Tlatelolco Anlaşmasıyla (Treaty of Tlatelolco) Latin Amerika ve Karayipleri* kapsayan NWFZ girişiminin oluşması sürecinde, bölge ülkelerinin ön görüşme ve anlaşmaları bu çalışmanın başınıya ulaşmasında en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta Arjantin ve Küba arasında yapılan anlaşmalar daha sonra tüm bölgeye yayılıp, ardından ABD ve Fransa'nın da katıldığı anlaşmalarla şekillenmiş ve bugün NWFZ girişimleri arasında etkin olarak faaliyet gösterenler arasında yerini almıştır (PAJAK, 1982, s.101).

MENWFZ girişimi, diğer NWFZ'lerin aksine, normal süreçlerden geçerek bölge ülkelerinin karşılıklı ön görüşme ve anlaşmalarına dayanmadığı için Aralık 1974 yılında yapılan teklif bu yıldan başlayarak her yılın Aralık ayında düzenli olarak BM gündemine gelmiş fakat girişimin hayata geçirilmesi konusunda somut adımlar atılamamıştır. Bu nedenle çok uzun süre BM Genel Kurulunda teklif olarak her sene gündeme gelmiş ve çağrılarda bulunulmuşsa da etkili bir sonuç elde edilememiştir. 1974 yılından sonra sürekli tekrar eden MENWFZ teklifleri 1990 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in ortaya attığı teklifle içeriği biraz daha genişlemiştir. Hüsnü

Mübarek, 1990 yılında Ortadoğu'nun tüm Kitle İmha Silahlarından arındırılması yönünde çalışma yapılması gerekliliğini vurgulayarak, “*Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Ortadoğu (Middle East Zone Free of Weapons of Mass Destruction – MEZFWMD)*” girişimi ya da bilinen ismiyle “*Mübarek Girişimi (Mubarak Initiative)*” olarak tanımlanan teklifini bölgeye ve tüm dünyaya duyurmuştur (STEINBERG, 2001, s.230).

1990 yılında Mübarek Girişimiyle içeriği iyice genişleyen bölgenin arındırılması telifleri bundan sonra günümüze kadar görüşülmeye devam edildiyse de tıpkı daha dar anlamda başarısız olan MENWFZ gibi her yıl BM gündemine gelmiş hatta NPT yeniden gözden geçirme toplantılarında da gündemin ilk konularından biri halini almıştır. Fakat bunca görüşme ve girişime rağmen hala somut bir sonuç elde edilememiştir. 1974 yılında teklif edilen MENWFZ'nin başarısızlığının sebepleri arasında yukarıda da söylediğimiz gibi, MENWFZ'nin Ortadoğu'da karşılıklı görüşmeler yapılmadan ve bölgesel bir konsensüs sağlan(a)madan yapılan bir öneri olması ile bölge ülkelerinin ve özellikle İsrail ile Arap dünyası arasındaki çatışmaları sayabiliriz. Özellikle İsrail ve Arap dünyası arasındaki çekişmenin yoğunlaştığı, Mısır-İsrail çatışması ACRS çalışmalarında olduğu gibi MENWFZ'nin ilerlemesini de önlemiştir. İki ülke arasındaki sert çatışma ortamı sebebiyle Ortadoğu'ya yönelik barış sürecini oluşturma çabaları, ya başlamadan sona ermiş ya da istenilen sonuçlar alınmadan kesintiye uğramıştır (PAJAK, 1982, s.101).

İsrail ve Mısır arasındaki derin fikir ayrılıkları ve sert çatışma ortamı 1979 yılında İsrail-Mısır arasında yapılan barış antlaşmasıyla daha ılımlı bir hal almıştır. En azından eskiden aynı masaya oturması bile zor görünen bu iki ülke arasında bir barış anlaşması tesis edilebilmiş ve geleceğe yönelik Ortadoğu'da barış sürecinin inşası için yapılacak çalışmalar için umut ışığı olmuştur. Ayrıca yapılan bu anlaşmanın bir diğer olumlu yanı da, 1974 yılında Mısır'ın katkılarıyla İran'ın yaptığı MENWFZ girişimine şüpheyle yaklaşan İsrail, Mısır'ın destek verdiği bu fikre biraz daha ılımla yaklaşmaya başlamıştır (PAJAK, 1982, s.102). Fakat burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, 1979 yapılan antlaşma Mısır ve İsrail arasındaki ilişkileri daha ılımlı hale getirirse de, MENWFZ'nin oluşturulması konusunda iki ülke arasında sürecin uygulanması konusundaki farklı yaklaşımlar hala devam etmiş ve herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Mısır ve İsrail arasındaki nükleer silahlar konusundaki görüş ayrıkları MENWFZ oluşturulmasına yönelik BM çalışmalarında, bu çabanın görüşüldüğü 1995 tarihinde yapılan *NPT Yineden Gözden Geçirme ve Genişleme Konferansında (The NPT Review and Extension Conference – NTPREC)*, 1999 yılında yapılan *NPT Yeniden Gözden Geçirme Ön Hazırlık Komisyonu Konferansında (PrepCom for the NPT Review Conference)* ve 2000 yılındaki *NPT Yeniden Gözden Geçirme Konferansında (NPT Review Conference)* ve bundan sonra yapılan tüm NPT ön hazırlık komisyonu çalışmalarında ve 5 senede bir yapılan gözden geçirme çalışmalarında daima dile getirilmiş fakat her seferinde iki ülke arasındaki görüş farklılığı nedeniyle bir sonuç elde edilememiştir (STEINBERG, 2001, s.233).

Yukarıda sayılan görüşmeler sırasında, Mısır her fırsatta İsrail'in NPT'yi imzalayıp nükleer programını IAEA'nın kontrolüne açmasını istemiştir. Yapılan bu görüşmelerin sonuç metinlerinde bu yönde İsrail'e çağrılar yapılmış olsa da İsrail'de her seferinde bölgede İsrail ve Arap dünyası arasında geniş kapsamlı bir barış sürecinin oluşturulmasının öncelikli olması gerektiğini dile getirerek bu isteklere karşılık vermekten kaçınmıştır (PAJAK, 1982, s.103).

1995 yılında yapılan NTPREC'de Mısır, İsrail'in NPT'yi imzalamasını ön şart olarak koşarak NPT'nin genişleme anlaşmasını İsrail imzalamadan imzalamayacağını söylemiş ve bu yönde açıklamalar yapmıştır. Mübarek Girişimiyle tanınan Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek 1995 yılında NTPREC sürerken yaptığı açıklamada, *“Eğer İsrail, NPT'ye taraf olmayı reddetmeye devam ederse, Mısır'da NPT'den çekilecektir”* diyerek İsrail'in NPT üyeliğinin ve doğal olarak nükleer silahların kontrolünün bölge barışı için önemini vurgulamıştır. Bir diğer yaptığı açıklamada Mübarek, *“Eğer İsrail NPT'yi imzalamayı reddederse, bizde bu anlaşmayı yeniden imzalamayacağız. İsrail ne zaman imzalarsa bizde o zaman imzalayacağız.”* demiştir (STEINBERG, 2001, s.237–238).

Mısır'ın, NPT'nin imzalanması konusunda uluslararası kamuoyuna yaptığı açıklamalar İsrail'in politikasını etkilememiştir. Mısır gibi İsrail'de Ortadoğu'ya yönelik politikalarda uyguladığı tavrı değiştirmemiştir. Dönemin İsrail başbakanı Shimon Peres; Ortadoğu'da barışın tesis edilmesinde nükleer silahların geleceğine yönelik olarak, NPT'nin imzalanması gerekliliğine yönelik, Mısır tarafından yapılan açıklamalara yanıt olarak, *“İsrail'in*

sürdürdüğü politikasında ve Dimona konusunda, tıpkı Mısır'da olduğu gibi hiçbir değişme yoktur." demiştir (STEINBERG, 2001, s.235). Mısır öncülüğünde yapılan Arap dünyasının NPT'yi imzalama baskılarına, İsrail'in bölgede nükleer silaha sahip ilk ülke olmayacağı yönünde karşılıklar veren İsrail yönetimi bölgede kapsamlı bir barış ortamı sağlanmadan nükleer silah programının odak haline gelmesini istememekteydi. Bu amaca yönelik yaptığı açıklamalarda ne tümüyle NPT'yi imzalamayacağını ne de MENWFZ'nin oluşturulmasına yönelik aksibir tavır takınacağını söylememiştir. Fakat öncelikle Ortadoğu barışını vurgulayıp, güvenlik konusunu başa almak istemekte ve nükleer silahları konu dışı tutma yoluna gitmekteydi. Bu yönde Shimon Peres'in yaptığı açıklamalar İsrail'in Ortadoğu'ya yönelik düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır. Peres, BM Genel Kurulunda ve daha sonra Nobel ödülü konuşmasında İsrail'in tasarladığı Ortadoğu'yu şu şekilde tanımlamıştır: *"Nükleer silahların, füzelerin, açlığın, ayrımcılığın, tiranların olmadığı bir Ortadoğu"* (STEINBERG, 2001, s.235). Görüldüğü gibi İsrail'in nükleer silahların bölgeden arındırılmasının yanında gerekli gördüğü hususlar, İsrail'in güvenliğinin tesis edilmesiyle direkt ilintili ve öncelikli unsurlardır. Mısır ve İsrail arasında bu görüş ayrılıklarının ortaya çıkardığı sorunlar uluslararası görüşmeleri sekteye uğratsa da NPTREC'de Mısır ve Arap dünyası ikna edilebilmiş ve İsrail'in NPT'yi imzalamamasına rağmen Ortadoğu'da İsrail dışında tüm devletler NPT'nin imzacısı olmuştur. Buna bakarak, İsrail'in Mısır ve Arap devletlerine oranla daha uzlaşmaz ve değişmez fikirlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda Tablo 2'de de görüldüğü gibi İsrail bölgenin NPT dışında kalan tek ülkesi olduğundan, nükleer silahların bölgedeki geleceğine bakışının hiçte barışçıl olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Tablo: 2
MENWFZ ve MEZFWMD Projelerine Dahil Olabilecek Muhtemel Aday
Ülkelerin İlgili Anlaşmalardaki Durumları⁶³

Ülke	NPT	BWC	CWC
Cezayir	1995	2001	1995
Bahreyn	1988	1988	1997
Cibuti	1996	-	Beklemede
Mısır	1981	Beklemede	-
İran	1970	1973	1997
Irak	1969	1991	-
İsrail	-	-	Beklemede
Ürdün	1970	1975	1997
Kuveyt	1989	1972	1997
Lübnan	1970	1975	-
Libya	1975	1982	2004
Moritanya	1993	-	1998
Fas	1970	2002	1995
Umman	1997	1992	1995
Filistin	-	-	-
Katar	1989	1975	1997
Suudi Arabistan	1988	1972	1996
Somali	1970	Beklemede	-
Sudan	1973	2003	1999
Suriye	1968	Beklemede	-
Tunus	1970	1973	1997
Birleşik Arap Emirlikleri (UAE)	1995	Beklemede	2000
Yemen	1979	1979	2000

Kaynak: Institute of Defense & Disarmament Studies, 2006, s.5

⁶³ Tablo 2’de, Nükleer veya Tüm Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Ortadoğu Projelerine (MENWFZ ve MEZFWMD) dahil olabilecek muhtemel aday ülkelerin kitle imha silahlarıyla alakalı yapmış olduğu anlaşmalarla ilgili durumlarını verilmektedir. Tarihler ülkelerin anlaşmayı onayladıkları tarih olup “Beklemede” ibaresi ülkelerin anlaşmayı imzaladıklarını fakat daha onaylamadıklarını göstermektedir. Bkz. (<http://www.idds.org/issNucProlifME.html>).

Tablo 2’de de görüldüğü gibi Ortadoğu’daki WMD’lere ilişkin bölgede muhtemel yapılabilecek girişimlerle alakalı olan anlaşmaların çoğu ve WMD hakkındaki uluslararası anlaşmalar içinde en önemlisi sayılan NPT, İsrail haricinde tüm ülkeler tarafından imzalanmıştır. Gerek MENWFZ, gerekse MEFZWMD gibi girişimlerin başarıya ulaşmasında bu tabloda yer alan ülkelerin tamamının konuyla ilgili uluslararası anlaşmaların imzacısı ve uygulayıcısı olmaları en önemli aşama olduğundan Tablo 2’deki İsrail’in tarih bölümündeki boş kısımların acilen doldurulmasını sağlayacak girişimlerin yapılması öncelikli amaç olmalıdır.

4. SONUÇ

Ortadoğu, yüzlerce yan ürünüyle birlikte sanayileşme ve makineleşme sürecinin vazgeçilmez hammaddesi olan petrolü topraklarında barındıran nadir bölgelerden birisi olması nedeniyle gündemdeki yerini daima muhafaza etmektedir. Bu ekonomik özelliği nedeniyle, Ortadoğu bir yandan büyük güçlerin çıkar çatışmalarına sahne olurken bir yandan da bölge ülkelerinin birbirleri arasındaki savaş ve mücadeleleriyle giderek dünyanın çözümlenemez sorunları olan coğrafyası olma yolunda ilerlemektedir.

Ortadoğu'da, doğal kaynak sahibi devletlerin, istikrarlı ve güçlü devlet yapılarının yanında kuvvetli ordularının bulunmaması dıştan gelecek müdahalelere daha savunmasız olmalarına neden olmakla beraber, aynı zamanda özellikle Mısır, İran, Irak, Suudi Arabistan gibi bölgede liderlik amacı güden devletlerin kuvvetlerinin birbirlerine yakın olması veya birbirlerine karşı ezici bir üstünlük sağlayamaması bölgesel liderlik çatışmalarının da daha sert geçmesine neden olmuştur. Tüm bu nedenlerde dolayı bölge daima bir kaos ve kargaşanın beşiği haline gelmiş, çoğunluğu aynı ırktan olmasına karşın bölgede bir uzlaşma ve barış havası yakalanamamıştır.

Ortadoğunun bu çatışmacı ortamı içinde ortaya çıkan nükleer teknoloji ve nükleer silah edinme eğilimi ise bölgenin sorunlarının daha içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuş ve var olan çatışma başlıkları içine bir yenisini eklemiştir. Bundan sonra her görüşmenin, her tartışmanın ilk maddesi olarak ortaya çıkan nükleer silahların bölgedeki geleceği sorunu, zaten birçok sorunla mücadele etmeye çalışan Ortadoğu'da barışın tesisine yönelik çalışmaları işlemez hale getirmiştir. Öyle ki, İsrail ve diğer bölge devletleri arasında yapılan çok taraflı ve iki taraflı görüşmelerde, görüşme gündeminin ilk maddesi olarak ortaya çıkan nükleer silahlar sorunu, görüşmenin ilerlemesini durdurmakta, hatta kısa zamanda görüşme veya çalışmayı işlemez hale getirmektedir. Bu nedenle, Ortadoğu'da tesis edilmek istenen barış için harcanan çabalar sonuçsuz kalmaktadır.

Bir bölgesel barışın tesisi, uluslararası katılımcı ve gözlemcilerin yardımıyla, gerek ikili, gerekse çok taraflı görüşmeler çerçevesinde, bölge ülkelerinin üzerinde

anlaşabilecekleri, hatta kendi aralarında ortaklaşa mutabakata vardıkları bir metin üzerine yoğunlaşılıyla oluşturulabilecek bir husustur. Fakat Ortadoğu'da bu sürecin işleyişi biraz sorunludur. Çünkü Ortadoğu'da, çok taraflı bir barış girişimi için başlatılan çalışma, bölge ülkelerinin hemen hemen hepsinin birbirleriyle geçmişten beri yaşadıkları çatışma ve sürtüşmelerden dolayı, aynı masada oturmak istemeyen ülkelerin sayıları fazla olduğundan, görüşmelere yeterli katılım sağlanamamaktadır ya da katılımcı devletler zaten bölgenin etkisiz devletleri olmaktadır. Bunun yerine ikili görüşmelere gidildiğinde ise, yine bölge devletlerinin birbirleri arasındaki sürtüşme ve çatışmalar devreye girerek, özellikle İsrail ve bir diğer bölge devletinin yaptığı anlaşmada, İsrail ile aynı masaya oturan devlet ya kınanmakta ya da varılan anlaşma bölgede daha büyük sürtüşmeler yaratmaktadır. Bu nedenlerin doğal bir sonucu olarakta, bölgenin kendi arasında oluşturduğu bir barış koşulları metnide bulunmamaktadır.

Bu nedenlerden ötürü, bölgede eğer bir barış oluşturma çalışmasına girişilecekse bu girişimin, dünyada şuan en önemli ve seçeneksiz olarak ortaya çıkan BM tarafından yapılması ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin bu süreçte şeffaf davranarak, bölgede barışın temini için tarafsız tutum sergilemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, Ortadoğu'da hem İsrail, hem de diğer bölge devletleri için tarafsız ve adil bir şekilde oluşturulan bir görüş ortamında, bölgede barışa yanaşmayan ya da barış sürecini baltalayan ülkelere yaptırımlar geçikmeden, oybirliğiyle ve adil bir şekilde uygulanmalıdır. Böylelikle uluslararası kamuoyunun bölgede barışı ne denli önemseydiği anlaşılabilir, bölgede uzlaşmaz tavırlar sergileyen tutum ve davranışlar yerini, daha ılımlı ve uzlaşmacı politikalara bırakacaktır.

Barış sürecinde, uluslararası ortamın adil ve tarafsız desteği alındıktan sonra bu sürecin ilerlememesine etki eden sorunların belirlenerek, gerekli önlemlerinde alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, Ortadoğu'da barışın tesisindeki negatif hatta süreci engelleyici özellikleri nedeniyle, nükleer silahlar öncelikle halledilmesi gereken sorunların başındadır. Çünkü nükleer silahların bölgede, İsrail'in bu konudaki programı hakkında bilgiler edinilmeye başlanmasıyla birlikte yerini almasından sonra, çok büyük zorluklarla oluşturulan barış görüşmelerinde, süreci tıkayan ve tarafları hararetli tartışmalara hatta karşılıklı tehditlere iten tavırlara neden olmuştur. Bunun sonucu olarakta, mevcut ortam iyice kötüleşmekte ve bölgede barışın tesisi iyice zorlaşmaktadır. Bu nedenle, Ortadoğu'da

nükleer silahların geleceğine yönelik adımlar atılması gerekmektedir. Yapılan çalışmalarda, nükleer silahların Ortadoğu politikasındaki önemi kırılarak barış görüşmelerinde en hararetli konu olma özelliği ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Bunun ardından, nükleer silahlar konusunda oluşturulabilecek bir yumuşama ortamında ise, bölgenin bu silahlardan arındırılmasına yönelik ciddi adımların atılarak, Ortadoğu'da kalıcı barışın sağlanması önündeki en önemli engel kaldırılmalıdır. Fakat bunu başarmak hiçte kolay değildir.

Ortadoğu barışında önemli bir sorun oluşturan nükleer silahları ortadan kaldırmak için çok büyük çaba ve gayret gösterilmelidir. Çünkü sorun sadece bölgenin değil tüm dünyanın sorunu olduğundan, uluslararası bir mutabakat içinde hareket edilmelidir. Bu çerçevede, izlenmesi gereken süreci kısaca şöyle sıralayabiliriz.

Öncelikle, nükleer silahlarla ilgili uluslararası kuruluş ve rejimlerin dünya genelinde etkinliklerinin, kapsamlarının ve işlerliğinin gözden geçirilerek daha güçlü ve faal hale getirilmesi gereklidir. Öncelikle IAEA'nın yetki ve sorumlulukları genişletilerek, BM'nin yaptırım kararlarının şeffaflığıda Güvenlik Konseyine yapılacak takviyelerle halledilmelidir. Bunun ardından, Ortadoğu'daki ülkelerin nükleer silahlarla ilgili kuruluş ve rejimlere üyelik ve sorumluluklarına riayet etmeleri sağlanmalı, bu konuda bölge ülkelerinin tamamının ayırım yapılmaksızın denetimleri düzenli olarak yapılmalıdır. Bu nedenle IAEA'nın gözlemcilerinin, bölgede giremediği ülke ya da giremediği tesis kalmamalıdır.

Nükleer silahlar konusundaki kuruluş ve rejimlerin yanında bu konuda en önemli uluslararası anlaşma olan NPT'nin Ek Protokolü tüm dünya ve Ortadoğu devletleri tarafından imzalanmalı ve hiçbir ülke bu anlaşmanın dışında bırakılmayacak şekilde genişleyerek daha kapsamlı hale getirilmelidir. Bu konuda özellikle, Ortadoğu'da İsrail'in bu anlaşmaya dahil edilmesi barış sürecinin motivasyonu açısından çok önemlidir.

NPT'nin 4. maddesindeki, üye devletlerin barışçıl nükleer teknolojileri kullanma hakkında ise, özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olmak üzere, nükleer tedarikçiler tarafından teknolojik yardım sağlanmalı, yapılacak nükleer enerji reaktörleri anlaşmaları yakından takip edilerek, mevcut reaktör atıkları ve nükleer silah olarak

kullanılabilecek artıkların kontrolü sıkı denetim altına alınmalıdır. Gerekirse reaktörler için gerekli, nükleer maddeler, BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından temin edilip, artıklar tekrar alınmalıdır. Barışçıl amaçlı nükleer teknolojiler, özellikle Ortadoğu'da sıkı takip altına alınmalıdır.

NPT'nin 4. maddesine yönelik olarak, dünya genelinde bilim kuruluşları desteklenip, IAEA ve BM tarafından finanse edilerek, barışçıl nükleer enerji reaktörlerinde ortaya çıkan ve nükleer silah üretiminde de kullanılabilen çıktıları azaltabilecek teknolojilere sahip, yeni nesil nükleer reaktörlerin planlanması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca nükleer reaktörlerin üzerinde yapılan araştırmaların yanı sıra, diğer yenilenebilir enerji kaynakları (rüzgâr, güneş, bio vs.) üzerinde de çalışmalar yapıp, daha kullanılır hale getirilmelidir.

Tüm bu işlemler yapılırken ise, dünyanın çeşitli bölgelerinde ve konuyla ilgili olarak Ortadoğu'da bölge ülkelerine, güvenlik garantileri sağlanmalıdır. Bu garantiler; hem ülkelere ellerinde var olan nükleer silahlardan vazgeçmeleri durumunda onalara sağlanacak olan askeri destekleri hem de enerji güvenliğine yönelik olarak yapılacak yardımları kapsamalıdır.

Bu çalışmalar sürecinde tam ve açık bilgi akışı sağlanarak, ülkelerin birbirlerinin nükleer programları hakkında açık bilgi sahibi olmaları da bu girişimlerin başarıya ulaşmasında önemli yer tutmaktadır.

Tüm bu sayılan önlemler alındığında, gerek dünyada gerekse Ortadoğu'da barışın tesis edilmesinde nükleer silahlardan doğan herhangi bir sorunla karşılaşmayacağı gibi bu sorun dünyanın ve bölge ülkelerinin enerjilerini boşa harcadıkları bir konu olmaktan da çıkacaktır.

Son verilirken şunu belirtmek gerekir ki, ülkeler nükleer silahlara bunları kullanmaktan çok kendilerini savunmak için sahip olmak istemektedirler. Özellikle az gelişmiş ülkeler büyük güçlere ve amansız rakiplerine siyasi ve ekonomik güçleriyle karşı koyamayacaklarının farkındalar ve bu silahlar sayesinde dokunulmaz hale geleceklerini düşünmektedirler. Saddam Hüseyin'in, nükleer silaha sahip olduğu için değil, sahip olamadığı için kurban seçildiğini savunmaktadırlar. İran'ın nükleer olma telaşının bu

şekilde değerlendirilmesi gerekir. İşte bu güvenilmezlik durumuyla, nükleer silahları ellerinde bulundurma yolunu seçen devletler, bu tutumları ile diğer bazı ülkelerin bu yolda çaba göstermesine siyasal, askeri ve ahlaki bir zemin oluşturmaktadırlar. Bu çerçevede özellikle Ortadoğu açısından İsrail, bölgedeki kimi devletlerin nükleer silah elde etme çabalarının açık bir gerekçesi olmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar:

- ARMAOĞLU, Fahir : 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1–2: 1914–1994, Alkım Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, 1995.
- ARONSON, Shlomo : The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East, State University of New York Press, Albany, 1992.
- BARASH, David P. : The Arms Race and Nuclear War, Wadsworth Publishing Company, Kaliforniya, 1987.
- BASS, Warren : Support Any Friend, Kennedy’s Middle East and the Making of the US-Israel Alliance, Oxford University Press, New York, 2003.
- BEAUMONT Peter
Diğerleri : The Middle East: A Geographical Study, John Wiley and Sons, New York–Toronto–Brisbane, 1985.
- CANKARA, Yavuz : Yeni Oyun, İran’ın Nükleer Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- CLAUSEWITZ, Carl Von : Savaş Üzerine, Çev: Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.
- COHEN, Avner : Israel and The Bomb, Columbia University Press, New York, 1998.

- DABAĞYAN, Levos Panos : Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya (1941–1945), Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- DİKBAŞ, Yılmaz : İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği, Asya Şafak Yayınları, İstanbul, 2006.
- DOUGHERTY, James E.
PFALTZGRAFF, Robert L. : Contending Theories of International Relations, J.B. Lippincot Company, New York, 1971.
- DUNGAN, Tracy Dwayne : V-2 A Combat History of the First Ballistic Misilse, Westholme Publishing, Pennsylvania, 2005.
- EDWARDS, A. J. C. : Nuclear Weapons, The Balance of Terror, The Quest for Peace, State University of New York Press, New York, 1986.
- EHTESHAMI, Anoushiravan : Nuclearisation of the Middle East, Brassey's Press, Londra, 1989.
- ERDURMAZ, A. Serdar : Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- EVRON, Yair : Israel's Nuclear Dilemma, Cornell University Press, New York, 1994.
- FREEDMAN, Lawrence : The Evolution of Nuclear Strategy, Palgrave Macmillan, London, 2003.
- FREUD, Sigmund : Why War, Ed. Leon Bramson ve George W. Goethals, Basic Books, New York, 1968.

- GERGER, Haluk : Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1984.
-
- _____ : Soğuk Savaştan Yumuşamaya, Işık Yayıncılık, Ankara, 1980.
-
- _____ : Yıldız Savaşları Teknolojisi, Sorunları, Sakıncaları, Kalem Yayınları, Ankara, 1985.
- GLASSTONE, Samuel
DOLAN, Philip : The Effect On Nuclear Weapons, US Defence and US Department of Energy Press, Washington, 1977.
- GOTTFRIED, Ted : Enrico Fermi Atom Çağının Öncüsü, Çev. Celal Kapkın, Evrim Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÖNLÜBOL, Mehmet : Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2000.
- GÜRSOY, Barış : Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- İNAT, Kemal : ABD'nin Haydut Devletleri, Değişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- JENTLESON, W. : The Middle East Arms Control and Regional Security Talks: Progress, Problems, and Prospects, University of California Press, Washington, 1996.
- KARLUK, S. Rıdvan : Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, 2002.

- KOHL, Wilfrid L. : French Nuclear Diplomacy, Princeton University Press, Princeton, 1971.
- LEVITAS, Gloria : Peace and Disarmament Education, Town Crier Printing, New York, 2004.
- LORENZ, Konrad : On Agression, Harcourt Publication, New York, 1963.
- MACHIAVELLI, Niccolo : The Chief Works and Others, Çev: Allan Gilbert, Duke University, 3. Baskı, Durham, 1965.
- MORGENTHAU, Hans : Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace, Çev: Alfred A. Knopf, NY, 4. Baskı, New York, 1967.
- ÖZGÜR, Salih : Geleceğe Yönelen Tehdit? Kitle İmha Silahları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- PAJAK, Roger F. : Nuclear Proliferation in The Middle East: Implications for the Superpowers, National Defense University Press, Washington, 1982.
- PERETZ, Don : The Middle East Today, New York Press, Chicago, 1978.
- QUESTER, George : Nuclear Diplomacy, Dunellen Company, New York, 1970.
- SCHAKE, Kori N.
YAPHE, Judith S. : The Strategic Implications of a Nuclear-Armed Iran, National Defense University, Washington, 2001.

SÖNMEZOĞLU, Faruk : Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul, 2000b.

: Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000a.

STOESSINGER, John G. : Why Nations Go to War, St. Martin's Pres, 3. Edition, New York, 1982.

WALTZ, Kenneth N. : Man, The State and War A Theoretical Analysis, Columbia Universtiy Press, New York, 1959.

WEISMAN, Steve

KROSNEY, Herbert

: The Islamic Bomb, The Nuclear Threat to Israel and the Middle East, Times Books, New York, 1981.

b. Makale ve Bildiriler:

ALTIN, Vural : “Nükleer Silah Nasıl Yapılır”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 423, (Şubat 2003), s.37–46.

ATMACA Gökhan ve

ZAFER Talha

: “Yeni Bir Dünya Doğuyor”, **Modern Fiziğe Giriş**, Gökhan Atmaca (ed.), (Ağustos 2007), Kuark Bilim Topluluğu, Cilt 1, s. 2–41.

- BARON, Dan : “Vanunu: Hero or traitor?”, **The Jewish news weekly of Northern California**, http://www.jewishsf.com/content/2-0-/module/displaystory/story_id/22200/edition_id/448/format/html/displaystory.html, (23.04.2004).
- CELALİFER, Arzu : “İran Nükleer Krizi Değerlendirme Raporu”, **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php> (21.02.2006).
-
- _____ : “Mısırın Girişimi Nükleer Silahlanmanın Başlangıcına İşaret mi?”, **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php> (21.06.2007).
- DAVISON, Roderic H. : “Where Is The Middle East?”, **Foreign Affairs**, Vol. 38, (1959–1960), New York, s.668–671.
- DEMİRTAŞ, Y. Serdar : “Kimyasal ve Biyolojik Savaş”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı: 382, (Ekim 2004), s.97–109.
- DURSUN, Davut : “Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, **Stradigma**, Sayı: 10, (KASIM 2003), s.1–6.
- GOSLING, F. G. : “The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb”, **Department of Energy History Division**, Washington, (January 1999), s.1–62.

- HOUGH, Harold : “Could Israel’s Nuclear Assets Survive a Pre-Emptive Strike?”, **Jane’s Intelligence Review**, 1998.
- LAÇİNER, Sedat : “Ortadoğu’da Nükleer Yarış”, **USAK Stratejik Gündem**,
<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php>,
(21.06.2007).
- LEWIS, Bernard : “Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, 1964, s.75–80.
- MAYER, Terry N. : “The Biological Weapon: A Poor Nation’s Weapon of Mass Destruction”, **Battlefield of Future, 21st Century Warfare Issues**, Sayı: 3, 1994.
- SANGER, David E.
MAZZETTI Mark : “Israel Struck Syrian Nuclear Project, Analysts Say”, **The New York Times**,
<http://www.nytimes.com/2007/10/14/washington/>,
(14.10.2007).
- SCHMIDT, Fritz W. : “The Zangger Committee: Its History and Future Role”, **The Nonproliferation Review**, (Sonbahar 1994), s.38–44.

- STEINBERG, Gerald M. : “The Impact of the Egyptian-Israeli Debate on Arms Control on the Middle East Peace Process”, **The Dynamics of Middle East Nuclear Proliferation**, Steven L. Spiegel and other (ed.), Vol.66, The Edwin Melen Press, New York, 2001, s.229–261.
- SUNGUR, Nevin : “Nükleer İsrail”, **Radikal**, (http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5781), (23.04.2006).
- US CONGRESS : “Proliferation of Weapons of Mass Destruction”, **Assesing the Risks**, US Government Printing Office, Washington, 1993.
- WALTZ, Kenneth N. : “International Structure, National Force and the Balance of World Power”, **Journal of International Affairs**, Vol: 21, Sayı: 2 (Nisan 1967), s.215–231.

c. İnternet ve Diğer Kaynakları:

UN, UNCTAD Handbook of Statistic 2000, New York, 2000, s.293.

United Nation, Demographic Yearbook 1997, New York, 1999.

<http://www.armscontrol.org>

<http://www.atomicarchive.com>

<http://www.australiagroup.net>

<http://www.bbc.co.uk>

<http://www.btwc.sipri.se>

<http://www.censusindia.gov.in>

<http://www.disarmament.un.org>

<http://www.fas.org>

<http://www.gks.ru>

<http://www.globalissues.org>

<http://www.globalsecurity.org>

<http://www.greenpeace.org>

<http://www.iaea.org>

<http://www.idds.org>

<http://www.msb.gov.tr>

<http://www.mtcr.info>

<http://www.sipri.org>

<http://www.taek.gov.tr>

<http://www.tsk.mil.tr>

<http://www.tubitak.gov.tr>

<http://www.turkishtime.org>

<http://www.un.org>

<http://www.wassenaar.org>

<http://www.whitehouse.gov>

<http://www.world-nuclear-university.org>

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Kırşehir’de doğan Sait KÖYSÜREN, üniversiteye kadar olan eğitimini bu şehirde tamamlamıştır. Ahi Evran İlkokulu ve Kızılırmak Ortaokulundan sonra başladığı Kırşehir Anadolu Ticaret Meslek Lisesini okul birincisi olarak bitirdi. 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü kazanarak üniversite eğitimine başlamıştır. Uluslararası İlişkiler bölümünün yanı sıra İşletme bölümünden de yandal eğitimi almıştır. 2005 yılında hem Uluslararası İlişkiler bölümünden bölüm beşinciliği derecesiyle aldığı diploma hem de İşletme bölümünden aldığı yandal diplomasıyla mezun olmuştur. Mezun olduğu yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başlamıştır.

Sait KÖYSÜREN, iyi derecede İngilizce ve orta derecede Almanca bilmektedir.